

Бела Хамваш
ВЕЛИКА РИЗНИЦА ПРЕДАКА*
Превео са мађарског Сава Бабић

ПИТАГОРА

I

Питагора је рођен крајем шестог века пре Христа, кажу, у имућној породици као син Минесарха са Самоса. Младост је провео као ученик чувеног филозофа Телеса у Египту, потом се вратио кући да би започео каријеру. Самос је у то доба био прометна лука, широк простор за делатност амбициозног мушкарца сличног Питагори. Али – изгледа – правило је да где има много новца тамо загосподаре невоље, а квареж повремено чини грчевите напоре за спречавање сопственог усуда. Разузданост и самовоља су се немоћно смењивале. Власт је тада управо приграбио стравично крволочни Поликрат, срећник који као да је из бајке. Није био припамљив, Питагора се укрцао на лађу и отпловио за Египат.

Наука све то не признаје, али у овом тренутку нико није расположен да се бави науком. Да ли се збило, или није, изгледа да ништа не говори против тога да се тако збило. Живео је наводно у градовима Мемфис и Теба и Хелиополис, био је у вези се египатским свештеницима који су му допустили да завири у њихова знања. Овде га је затекао упад Персијанаца. Камбиз је насрнуо на Египат, спалио библиотеке, свештенике одвукао у ропство. Тако је и Питагора доспео у Перисију. А овде се, кажу, сусрео са свештеницима Заратустре, чак је имао прилике да прибави нешто и од знања Индије.

Када се вратио на Самос, био је зрео мушкарац. Отишао је у Делфе, па у Тракију и упознао се с Орфејевом оставштином. Већ је могао имати близу педесет година када се настанио у Великој Грчкој, у граду Кротону, и почео да поучава.

Питагорина кућа постала је средиште омладине. Амбиција сваког младића који је тежио нечем вишем била је да учи код њега и да буде његов ученик.

А учитељ је свој живот сасвим посветио томе како би од најбољих ученика однеговао такав ред какав су чинили египатски и орфејски свештеници.

Кротон је прихватио учење, и спровео је у живот Питагорине предлоге који су се односили на учвршћивање заједнице. Међутим, због нових закона град је дошао у сукоб са Сибарисом, моћним суседним градом. Сибарис је

* – Други и обимнији део овог текста објавићемо у следећем броју.

био озлоглашен по својој кварности, овде је свако својим очима могао видети како није смрт ужасна. Постоји и грозније нешто од сиромаштва, од глупости, од болести и од смрти, јер у сваком пропадању може бити неке величанствености и лепоте. У Вавилону је нема. Овде су владавина, љубав, пријатељство, па и сам живот срамота, рат је прљав, крв пада на калну земљу јер више ништа не може да посвети. Бордел је то где нафракана и лицемерна дрскост пљује по свему великом, а чак се дрско церека и приликом светогрђа. Бесмислено проливање крви, ђаволска разблудност, подло насиље, кукавичка издаја, разврат, глупост горе на ружном образу чудовишта, а његово похотно лице се тријумфално деформише када баца у блато све што је човеку драгоцено. У човековој заједници и у његовом приватном животу не преостаје ни најмање место које не би било кварно. Али је Сибарис био богат, безмерно богат, и безмерно моћан.

Мали Кротон се престашио, али је на концу објавио рат, уз помоћ бојних направа које су начинили Спартанци и Питагора супротставио се вишеструко надмоћном Сибарису, победио и до темеља разорио град.

Питагора је видео резултат свога рада. Ученици су га окружили поштовањем, границе града су се све више шириле. Крајем његовог живота, међутим, пропадање је ипак започело под утицајем Атине. Не много после његове смрти сулуда маса се побунила и у Кротону, порушила је светилиште питагорејца. Ученици су се разбежали. Тако се завршио у Европи први покушај који је хтео да оствари заједницу универзалног човечанства.

II

Питагора је први у Европи покушао да изведе вечито европски експеримент да људску заједницу не гради на поретку природе, на моћи јачих, већ на поретку духа, на поретку непролазних вредности. Неколико генерација касније то исто је чинио Платон, после њега безброј других у старом, средњем и новом веку.

Све док је заједница мала и сиромашна и необразована, дотле нема невоље, треба се борити за опстанак. У оном тренутку када постане бројна, образована, богата она на специфичан начин сама по себи почиње да се распада. У заједници која се распада човек не може бити срећан. Ако потом неко хоће да заустави распад, присиљен је да примени силу. У заједници којом се управља силом човек још мање може бити срећан. Питагора је имао прилике да се суочи с овом чињеницом и да бира између безглаве индивидуалне слободе и подлог насиља. То је вечито кружење анархије и деспотизма, каже Платон.

Како се може заједница поставити на сигурну, трајну, ненарушиву основу? Одговор: тако што човек не уређује заједницу према законима материјалне природе, него према законима духа. Поредак природе је владавина јачег над слабијим. Ниједан није срећан. Поредак духа не припада снази и немоћи, већ истини.

Питагора је ово знање донео са собом из далеких земаља, али понајпре од Орфеја, јер је сазнао учење о *kosmosu aidesu*, о распеваном свету. Орфичка мисао је пружила готово решење. Рекла је шта је поредак, шта је реч, шта је склад, шта је смисао, шта је мера, шта је лепота. Зашто то нико није применио?

Грци су чудан народ. Питагора је обишао многа места и чуо за многе народе. Истина, ниједан није могао да преступи закон живота, сви једном мора-

ју да умру. Али су бар живели. Грци овде, изгледа, нису ни доспели дотле да почну да живе. Јер ово овде није живот. Непрекидна припрема. Колико је другачије било у Египту где се човек могао тако сакрити у заједницу као у вунени огртач. А овде је заједница попут бесног вука. А онда се сви, а све више они који имају више памети, машају поправљање заједнице, и готова је идеја, идеал, жртва, а за то време људска судбина се растаче у – ништа.

Ш

Кажу, Питагора је био филозоф и учио је да је основа и почетак свега број. А то није ништа друго до једна од светских глупости сцијентифизма. Према забелешкама није немогуће да је он измислио реч *филозоф*. Када су га једном приликом упитали, ко си ти, Питагора, као и већина људи пред овим питањем, он се нашао збуњен и на брзину није умео да одговори. Ко си? Какво глупо питање. Човек се тргне и порумени. Сваки одговор на ово питање подједнако је лош. Било је оних који су се спретно извукли, такав је и Питагора. Мудар си?, питали су га. Не, одговорио је учитељ, само волим мудрост (*пхилосопхос*). Та реч је тада први пут изговорена?

Оно што се односи на бројеве није тако једноставно. Знамо да је древна баштина коју су очували Индија, Иран, Јудеја, Египат и орфејевско хеленство била у тесној вези с геометријским размерама, са законима музичког склада, с хармонијом боја, с моралним мерама и бројевима. Испољавање ове сразмере и мере код сваког народа света биле су игре, химне, песме, стихови, астрономија, државни закони. То изражава кинески Ји-ђинг исто као и хунду санкхја, јудејска кабала, египатски Тот и грчки Орфеј.

Питагора каже да је број гранична појава између видљивог и невидљивог света. У материјалном поретку он је основа ствари, елеменат који је несводив на друго, елеменат који изражава облик и квалитет нашег бића. Али ова основа и овај елеменат упућују на натчулни свет, на свет чистих значења. Број је кључ којим дух додирује и схвата материјалну природу а природа дух. Број је праслика сваке постојеће ствари.

Несумњиво је да бројеви усмеравају људску судбину на земљи као и кружење планета на небу. Сваком телу, фигури, форми, слици у крајњој линији одговара неки бројни однос. Питагора је трагао за односима бројева који се појављују у видљивом свету. Начинио је више оваквих открића која су на непосредној граници између метезиса и геометрије.

Боје су, каже Гете, деловања и патње светлости (*Leiden und Taten des Lichts*). Хебрејска баштина учи да је свет створен према броју, тежини и мери. У том смислу цео видљиви свет није друго до деловање и патње бројева. Свака ствар има своју бројну вредност која се може изразити тежином, мером, сразмером, бојом, обликом. Али и свако биће има овакву бројну вредност. И треба наћи универзални закон поретка бројева. Ко би решио ову тајну, разрешио би тајну владавине светом. Имао би у рукама вечни принцип савршеног поретка.

Већ из ових неколико речи испоставља се да број код Питагоре има други смисао него у природним наукама. Није само другачије држање човека у односу на број, и сам број је другачији. Насупрот данашњем апстрактном броју Питагорин број је хијератичан, и најближа аналогија броја је заправо божанство. Праслика Један је Свемир (*eidos panton*), Зевс, другачије Аполон (*Hiperion*), Син Висина, Хелиос, сунце, први узрок, смисао (*pous*), творачка реч (*logos*

spermatikos). Два је број жене, Месец, Артемис, другачије Хера. Питагора је још схватао праброј који данас магловито осећају само изузетни уметници и још изузетнији мислиоци када у појединим појавама, здањима, скулптурама, игри осете за ум неприступачи поредак размере и мере и ритма, а у појавама судбине открију склад који се може изразити само бројем. Свако зна да постоји склад између великог уметничког остварења, природне појаве, лепог предела, олује, земљотреса, личне судбине и историјског догађаја. Постоји слагање између космичких и земаљских појава. Овом слагању може да се приближи само број. Формула ова је једна од најблиставијих израза чињеница света.

Када данашњи човек чује да су питагорејци писали химне броју, прима то с добронамерним омаловажавањем. Теоријски физичар, композитор музике, међутим, врло добро разумеју да ову химну пева и инжењер када гради мост, као што је певају звезде када се врте по својим путањама. Свет је реализовани матезис. Праслика ствари јесте број, каже Орфеј. Све што човек чује и види, живи и мисли, чини и пропати није ништа друго до херојски поступци и патње бројева, у сразмери и ритму, у складу, у временској мери и простору.

IV

Само од себе је разумљиво да у тајне лепог и срећеног живота посвећује знање о бројевима. Тајна чистог и ведрога живота јесте мера. „Најбоља је у свему мера. Одмеравај своје поступке.“ Питагора је своје учење изградио складно са законима космичког поретка, учења које је објављивао омладини која се окупљала око њега. Али имамо ли сазнања о космичком поретку? Рођено је с нама, али о њему имамо вечито знање које се не може ни учити. Ово универзално знање, универзална осетљивост изворно је неутуђиво својство сваке душе. Учитељ нема другог задатка до да оснажи ову осетљивост, и да човека научи да се никада не брине о нечем другом, само о овој наизглед крхкој, али све неуништивијој осетљивости. То је најприсније језгро у души човека. То је оно што изгледа наше најличније својство, па ипак то је оно што је у свима нама једно и истоветно.

Делфи су, говорили су Грци давно, средиште света. У светилишту се налазио чудесан камени стуб, омфалос, којим је негда Земља била прирасла за свет богова, али се откинула. И човекова душа има овакав пупак, та мала блистава тачка која је утолико индивидуалнија што је универзалнија, коју свако осећа као своје најличније, али она у свима нама истоветно живи. Људска душа у свим временима кроз овај пупак усисива у себе законе универзума света. Преко пупка душе долазимо у додир с космичким поретком. Увек знамо да ли смо или нисмо исправно поступили, да ли смо били одговорни, шта смо пропустили, када смо били немарни, неодговорни, без вере, лењи. То је место мере. Ту себе одмеравамо. Ту носимо у себи своје знање слично боговима.

Међу Питагориним ученицима било је егзотерика које је учио у великом дворишту, и езотерика који су могли да седну за сто поред њега и с њим да живе. Егзотерикама је још било потребно упозорење и уплитање, езотерикама је већ владала свест о мери, и више нису чули ништа друго до изнутра глас Питагорин.

Онај ко – каже баштина питагорејаца – у себи самом савршено успе да ућутка буку човековог света, каткада за тренутак, ретко успева да не обрати пажњу ни на шта друго до на космичко постојање које навире кроз пупак, он до-

знаје непосредно знање о природи живота света, он чује музику сфера. Чује како бројеви певају. То је космос аоидес, као што је Орфеј рекао. Забележено је да је током свога живота сам Питагора два пута чуо ову музику.

V

Питагора је хтео да обори светску власт Сибариса и да воспостави изворни склад са светским поретком. За ову борбу не сме да се залепи ништа нечисто. Питагора је знао да се не смеју чак ни привремено користити лажи, јер ће – као што је учио Орфеј – оне неизоставно изазвати освету Дике. Тајна Сибариса јесте да га може победити само чиста рука. Кал, ма колико да је мелен, само помаже Сибарису.

Европа ни данас не зна за други метод до Питагорин. Узалуд доносим најбоље законе света, све док се човек појединац не измени, закон остаје без дејства. Не постоји такозвано колективно решење. Препород треба започети од људи, појединаца. Човечанство се од Сибариса само на један начин може ослободити а то није да донесем закон који ће важити за мноштво, који ће одједном ослободити цео народ, него да свако сам треба да отпочне. Ако се пак човек сам посебно ослободио, све више и више људи уздиже до себе у чисто бивство. Изгледа да живот заједнице зависи од појединих људи. Наредба, закон, пропис нужно воде ка насиљу, резултат насиља је несрећа, несрећни човек је попут умно поремећеног, губи меру. Све што је озбиљно губи своју вредност, а што је чисто буде укаљано. То је таласање безглаве слободе и подлог самовлашћа. Сибарис се може такнути само чистом руком.

Нема ослобођења које важи одједном за цео народ. Сви такви покушаји до сада су пропали, и од сада ће пропасти. Треба започети појединачно. А смисао Питагорине школе јесте да, ма колико их мало било, треба однеговати потпуно чистог човека. Резултат не зависи од мноштва већ од снаге прожимања чистоте. Један једини човек може више учинити него милион сибарита. Мрачна власт треба да се сломи само на једном човеку и тада се испоставља њена немоћ.

VI

У данашњим школама такорећи само се поучава, односно предаје се градиво. У изузетним ситуацијама се васпитава, што није ништа друго до регулација друштеног понашања младог човека. Питагора је учио да је то мало за реализацију хармоничног живота човечанства. Потребно је посвећење. Посвећивање значи да човека треба одвојити од савременог историјског понашања и вратити га на људско основно стање. Посвећење је она генерална операција која човеково биће истргне из поремећене, несрећене, магловите и нечисте атмосфере и савршено га очисти и просветли. Средство посвећења је само у трећем реду знање, у другом реду је само напор, а у првом реду нешто неизрециво чијим знањем располаже само учитељ који посвећује.

Питагорејци нису носили шарену одећу, одевали су се у бело платно. Водили су умерен начин живота, главна храна им је била брашно, мед, уље, воће. Нису прибирали имање, водећи положај су прихватили само ако би их посебно замолили. Онај ко је постао Питагорин ученик, он је себе обавезивао на двогодишње ћутање. Ћутати и покоравати се. Морао је да научи: „ако ти мудрац пружи отров, мирно га испиј, ако ти луда нуди живототворно пиће, проспи га“.

Оно што је најтеже научити, то се ни не може научити. *Khrysea epé - Златни еп*, дело Питагорино које није написао својом руком, али потиче из његове баштине и отуда је донекле веродостојно – има два дела. Први део је намењен ученицима дворишта, други део открива дивинални живот езотеричарима. Племенити људски живот: бити богобојажљив, поштовалац родитеља, трезвен, праведан, умерен, истинољубив. Ко неће и не може више до да са својом породицом и пријатељима живи чисто у свом народу, томе је оволико довољно.

„А сада ћу ти још и више рећи како би досегао највиши степен савршенства“ – тако започиње други део. Намењен је онима који су се определили за више задатке. Како овакав човек треба да живи? Пре свега да оствари чувену безименост. „Живи скривеним животом“, каже Питагора. „Корачај својим путем тако да те други не види, само Господар света или његова душа, само пред његовим оком. Никоме не дугујеш одговорност, само њему. Буди безимен. Сакриј се. Одбиј свако одличје, држи се далеко од сваке заманности славе. Тражи осаму. Одевај се једноставно, живи у скромном стану, говори мало, не истичи се ничим. Јавност је највећа опасност човековог живота. Једва да је било људи који нису били омамљени на позорници када је узвикivano њихово име. Буди безимен. Али буди чувен“. Нико други да те не види, само и једино Господар света. Своју судбину с њим срећуј, њему говори, с њим се спријатељи, њега воли, њега поштуј, труди се да задобијеш његову наклоност.

То је највеће искушење. Ко уме да буде чувен и безимен пред највишим духом, с њим у интимној чистоти, њему се може предати у руке владавина светом. И људи ће осетити да је он тај који ће их спасити. Знаће да у тој једноставној кућици, у кругу своје породице живи онај баштован који је увек ведар и спокојан а никада не говори о себи, никада не престаје преко мере, и из њега зрачи тако неухватљива чистота да му се може обратити само тихо. Живи скривеним животом. И ако се инстинкт човечанства толико искварио да не тражи твоју помоћ, верујеш ли, ако одеш међу њих, да ћеш их савладати? Узалуд. Али тако можеш сачувати свој драгоцен живот, и можеш живети у кругу богова.

Човек једва може или уопште не може да пригуши неко своје чуђење. Како детињасто замишља Питагора разрешење судбине народа. Како би било просто наћи чувеног безименог и предати му власт у руке. Какав је парадокс потражити најскромнијег и најпокорнијег који никада не мисли на друго до да се скрије. Када је за решење судбине заједнице потребан војсковођа, беседник, организатор, присуство духа, новац, лукавство, окорелост. Сада ме пак неко пита коме је од многих војсковођа и банкара у историји пошло за руком да разреши судбину народа? Питагора је знао да Сибарис може да победи само чиста рука. Било каква мала превара може помоћи само Сибарису. Како је то тужно што народ увек слуша најгласнијег разметљивца, најлукавијег лицемера, и обешењака и сујетника, и глумца и целата. Овај брбљивац и глумац ни у држави, ни у религији, ни у моралу, ни у поезији не може ни да се приближи истинској величини. Народ даље остаје несрећан, а безимени остаје безимен. Задатак човековог живота није величина у очима другога. Свако је он сам. Ослобођење свако сам треба да нађе, а живот целокупног народа зависи од појединих људи.

VII

Скицирати чак и само површно питагорејско посвећење немогуће је. Не зато што је остало ванредно мало записа непосредно од учења Учитеља. Али и по томе што је преостало, изгледа, питагорејско посвећење није било другачије од египатског, јудејског или хинду. Највећу сметњу за опис представља што све то данашњем човеку спада у ултраљубичасти свет.

Од оних неколико реченица које су поуздано питагорејске, изгледа, од онога што је Учитель учио ништа он сам није пронашао, све је однекуда, углавном од Орфеја. Пре свега теорија бројева. Свака његова позната мисао може се наћи у универзалној људској баштини, у ономе што су на зачетку времена велики учитељи добили, и чије је заборављање за Европејца постало тако катастрофално.

У другом делу *Злајној еја* Учитель езотеричарима даје у руке кључ њиховог живота, тачније речено кључ живота свакоме је у рукама, јер је човек по свом пореклу слободно и духовно биће. Човеково порекло је божанско, а од свог сопственог бића он научи како да живи.

Налазимо се у вртлогу. Овде се копрцамо у власти усуда. „Усуд (heimar-men) им поремети ум, вртлог их повуче у безграничну несрећу“. Како су близу добра а да га не примећују, како мало њих виде *искуљење* ода зла. „Ужасна јама сумње за њих је невидљива, а још они маме, уместо да побегну“.

То је баштина која се у свим архаичним цивилизацијама готово од речи до речи подудара. Хеимармен је усуд – у Индији карма. Човек у бескрајном слепилу (hindu avida) још прилази уместо да бежи. Основна формула земног бића: умањена је будност смисла која је поремећена усудом, упада у лудило и зато доспева у вртлог бесмислености (kyllindros – samsara). Нико се овога вртлога не уме да ослободи, ни бог, ни човек, ни учитељ, ни доборчинством, ни заслугом, ни храброшћу, ни аскезом, једино сопствена будност човека (видја - ноус) која открива да јој господар није ни усуд, ни карма, ни хеимармен, него он сам. Људи сами мењају свој живот у патњу, пише у *Злајном еју*. Али људи само сами себе умеју да ослободе патње. Разлика између лудог вртлога у сулудој поремећености омамљених људи и будности која ослобађа од усуда мања је од стохиљадитог дела власи, тако да се ова разлика не може ни исказати. „О, несрећници, како су близу добра а да га и не примећују!“ Али не виде ослобођење, вртлог их повлачи у безграничну патњу.

Треба да сазнаш да си ти сам господар свога живота, а не слепо лудило које се назива судбина. Не треба ништа друго учинити до пробудити се. Ако си будан, „сазнаћеш везу богова и људи, ону моћ која прожима свемир и која влада без ограничења“. Највећа снага света није хеимармен, него смисао. И ти си од њега. И ако се пробудиш, видиш да си увек то био и увек ћеш то бити, „и ако напустиш своје тело и полетиш у етар, бићеш бесмртан, спасен, а не смртник“.

То је садржина посвећења. Знање је свима отворено, као и сам *Злајни еј* који је уклесан на странице коцке од белог мермера и смештен на главни трг Кротона. Много људи га је видело и читало онда – о, несрећници, како су били близу добра – и даље су се вртели бесмислено у вртлогу судбине са својим филозофијама, жељама, страстима, идеалима, сновима, религијама.

ЕНОХОВА АПОКАЛИПСА

Енохова апокалипса очувала нам се у веома окрњеном облику у грчком рукопису из другог века пре Христа. Рукопис представља само петину оригинала, сачувана су укупно тридесет два поглавља. У другој половини 18. века пак енглески путник Џемс Брус пронашао је цело дело у Абесинији, донео га у Европу и поклонио оксфордској библиотеци „Bodley“. Од тада је начињено много превода дела, а једва да се може сагледати број књига који се њиме баве.

У прошлом веку се најпре веровало да је Енохова апокалипса написана два-три века пре Христа, али никако није старија од петсто година. Реч је о карактеристичном продукту предњеазијске апокалиптичке струје, говорило се, ова струја је започела у Предњој Азији отприлике 600. године пре Христа и потрајала до краја александријског периода, до 300. године после Христа. Било је, међутим, истраживача који су настанак Енохове књиге стављали у много даљу прошлост. Неки су говорили о неколико хиљада година, а појединци су рекли да је дело написано непосредно после потопа. Ако су ови истраживачи у праву, онда је Енох живео или 8000, или 12000 година пре Христа, јер се у новије време потоп везује за ове две године. А да је у тесној вези с пропашћу Атлантиде, као што верује Мерешковски, могуће је. Многи говоре да је Енохова књига најстарија књига човечанства, од ње су старије само Hermes Trismegistos и Veda, а заправо не потиче из времена после потопа, него још пре њега.

Све су то нагађања. Значај Енохове књиге јесте у томе што о њеној вредности не пресуђује то када је њен аутор живео и када ју је писао, као што никада вредност једне књиге не зависи од тога када је она написана. Ко из ње прочита само неколико реченица, безрезервно ће осетити да нема ни говора о делу новијег настанка. У Европи се књига чита већ две хиљаде година. Почев од Климента Александријског до Димитрија Мерешковског њоме су се бавиле на хиљаде истакнутих мислиолаца. И нико никада није довео у сумњу да ово дело, које познајемо под називом Енохова апокалипса, треба сматрати једном од вечитих књига човечанства.

Енохова књига говори о пропасти првог човечанства, о томе шта је претходило потопу. Пророк прича да је један део анђела, *наділедници*, с арханђелом Азезелом, напустио небо и започео недопуштене односе с кћерима човечијим. Из њихових љубавних односа рађали су се цинови који су гутали сва добра људи, гомилали грех на грех, починили толико насилних злодела да се земља обратила небу за помоћ.

У то време се Еноху, кога књига назива праведним човеком и гласником истине (*gramateus tes dikaiosunes*), јавља анђеоски гласник. Гласник му наређује да оде код палих *наділедника* и да им саопшти пресуду Господара Неба: нека се припазе пали *наділедници*, јер за њихове страшне грехе нема опроштаја и доћи ће време када ће бити вечно проклети. Када су *наділедници* чули пресуду, запрепастили су се. Обузео их је, као што се у тексту каже, *tromos kai phobos*: ужас и дрхтање. Замолили су Еноха да у њихово име напише небу преклињући спис и да им испослује опроштај.

Енох је начинио спис, отишао у пустињу и тамо га гласно прочитао. Анђели неба су узели Еноха, уздигли га у царство духова и извели пред лице Господа. Цар царева је у својој ватреној палати живом речи одговорио на преклиња-

ња и поручио *надгледницима*: требало је ви да преклињете за људе, а не људи за вас. Молбу је одбио и потврдио суд о проклетству. Надгледнике је осудио да за вечита времена буду завезани и бачени у дубину земље. Њихову децу, цинове, да буду проклети на крају вечних времена, а дотле да буду „изван закона“.

Потом су анђели неба повели Еноха по царствима другог света, у земљу ватре, преко просторије ветрова. Он је видео стубове који придржавају небо, најудаљенији део света, гледао је анђеле очи у очи, видео је хаос, дворану судишшта, дрво спаса и врт истине.

Гле, рекао би данашњи човек, и то је један од митова древног доба. А за то време размишља: на колико специфичан начин се меша у овој причи неухватљива истина с невероватном маштом. Лакше је тумачење. Ништа није неухватљиво, ни невероватно. Није у питању веровање или неверовање. Намера је једна једина: разумети. А што се разумевања тиче, овај пут то одиста није тешко. Треба објаснити тек неколико основних речи и цела ситуација ће бити јасна.

Прва је име Енох. Енох, као што баштина каже, потиче из Сетовог племена. Сет је био трећи син Адама и Еве, рођен је после Каина и Авеља. Причу о Каину и Авељу сви знају из Библије. Многи су вероватно чули и за то да је Авељ потицао од првог људског пара и да је био божије човечанство, небески човек чији се жртвени дим уздизао, а Каин тамни, материјални човек којим су владале страсти, срџба, освета, јед и зато је дим његове жртве ишао према замној материји, према материји у којој је живео и од које је очекивао своје блаженство. Каин је из освете и љубоморе убио Авеља. Тамно и материјално човечанство које потиче од првог пара људи уништило је небеско човечанство. То је смисао приче о Каину и Авељу.

Сет, трећи син, није био ни материјални, ни небески. Сет је био човек. Истински, човеков човек, међу условима и околностима материјалне природе, али је у срцу сачувао велику мистерију свога порекла. Сет раденик, радни човек који се овде бори и пати и рве са својом судбином, али је богобојажљив, покоран, никада није мрачан, јер у њему нема дивљих страсти, никада није небески, јер у њему нема небеских ватри него је увек човек. Енох о себи каже: целокупна његова делатност односила се на анђеле и на људе светог живота. Најважнија карактерна ознака Сета: живи доле, али гледа горе. Сетов син је истински човек, гласник истине, кога страсна тама Каинових потомака не може пореметити. Племе Сетово је „со земље“. Једина му је делатност бринути се о човеку и трудити се око његовог спасења. Ова брига није знање, него назор срца: вера. Човечанство је знало да су велики пророци, апостоли древног доба Сетови синови. Ови велики мудраци и добротинитељи су исто тако Кинез Лао Це, као и Мексиканац Квезалкоатл, Египћанин Хермес Трисмегистос, Иранац Заратустра и Грк Орфеј. Ибн Херун, у књизи коју је написао о древним религијама, каже да је у давна времена најраширенија била Сетова религија. Шта то значи? Значи да је вера човечанства била топла хуманост, богобојажљива покорност, питома вредноћа, али пре свега стрпљиви мир.

Сетова баштина се изгубила на почетку историје. Тек веома ретко и понекада нађе се по један истински човек, гласник истине, који је изнад мрачних страсти каинита и објављује чисту хуманост. У том човеку нема ништа упадљиво, никакве ванредне узвишености, ништа неразумљиво и зачуђујуће; једино је: човек. Али истински човек.

Енох је потицао из Сетовог племена, он је у човечанству, које су искварили Надгледници и цинови, био једини који је имао везу с Господарем Неба и њему се могло поверити да моли за оне који су заронили у кал. Једини је Енох сачувао небеску искру чистоте која се налази у човековом срцу и тако је једино он био достојан и у стању да ступи пред лице Господње.

Ту треба започети разумевање Енохове апокалипсе. Пророк није написао књигу за то да ужасне и изазове страх. Оно што је написао, то је хтео свет духа и то он саопштава човечанству. Онима који желе да се очисте, показује пут; онима који су заслепљени страстима и потонули у грехове, открива пресуду.

Друга реч коју треба разумети у Еноховој књизи јесте шта значи: анђео. Код Еноха анђео има два имена. Прво: ангелос - анђео. Друго: егрегорос, дословно значи Будан, али значи и *надгледник*. Анђели и Будни, као што је писао Дионисије Ареопагита на основу древне баштине: „гласницима је задатак да смисао ћутања Бога саопште свету.“ Анђели су бића светлосног тела, који објављују свету оно што се налази у адитону. Адитон је супротност јавном обреду: дубока мистерија која се одиграва унутра. Анђели преносе и објављују ове неме мистерије обавијене ћутањем Бога. Библија их на више места назива Бен Елохим, Божијим синовима.

На почетку су и анђели издајници били бића са светлосним телом и као судеоници божанске мистерије боравили су у свету духова. Али су пожелели задовољства људског меса и крви и тиме су се укаљали. Материјализовали се. Из противзаконитог односа *надгледника* и кћери земље рођена су незаконита бића: цинови, гиганти, непхилим, као што каже Енох. Ови изопаченици и развратници, као што пише књига, снагом која безмено превазилази људску снагу и знањем које безмерно превазилази људско знање опљачкали су земљу, прогутали њена добра, понашали се насилнички, сејали неслогу, мржњу, ширили страсти рата, крвопролића, освете, грамзивости. Један део њих су физичка бића, други део, као што каже Енох: невидљиви су, то јест демонски духови. Земља је постала плен ових злих демона. Човек је беспомоћан у односу на њих. Али и небески анђео. Непхилим је, као што Енох каже: „изван закона“. Неописиво је насилан, бесраман, крволочан, похотан, грамзив, похлепан, зао, подмукао, опсцен, лажљив, каљав дух. То је дух који је покварио материјалну природу и укаљао чистоту људске душе.

Енох приповеда да су *надгледници*, када су ступили у забрањени љубавни однос са кћерима земље, овима одали скривена знања. Показали су им тајне биља, тајне корења, шта се, од чега се шта може кувати и справљати. Научили су људе да топе метале, како се праве сабље, оружје, штитови, стреле, алати, накит; научили су их тајнама озвезданог неба, звездочатњи, шминкању лица, справљању опојних средстава. *Надгледници*, који су у свету духова били судеоници мистерије адитон и познавали тајне Бога обавијене ћутањем, сада су одали ове тајне. После разумевања Сетове баштине и бића анђела следи трећа тачка: треба схватити шта значи знање палих анђела.

Нема сумње да је човечанство, пре него што су *надгледници* слетели на земљу, живело у благословеној безазлености. Било је безгрешно, јер је мрачно племе Каиново искоренило небеско човечанство. Али није знало шта је алат, шта је занат, није познавало топљење метала, писмо, крвопролиће, науку. Свему су их научили пали анђели. Једино знање човечанства било је Сетово знање: сећање на порекло с неба и закон чистог живота, који ће човека

поново одвести у свет духова. Човечанство није познавало земљоделство, занате, уметност, алате; живело је у златном добу, хранило се воћем, било је безбрижно и ведро.

После заноса љубавних ноћи *надљедници* су кћерима земље шапутали прве тајне: како да удесе своје лице, кожу, косу и нокте, како да преврћу очима, како да ходају, како да извијају гласом како би биле што привлачније и неодољивије. Потом су их научили коришћењу чаробних речи и справљању чаробних напитака и бојењу и изради накита, убијању животиња и једењу меса и изради ножева и мачева. Научили су их ономе што се данас назива техником. Што је пре тога било мистерија обавијена ћутањем Бога, сада је то постао јавни занат. Али невоља није била у томе што *надљедници* нису знали кључ ни смисао мистерије, јер, као што је рекао Господ: „боравили сте у Царству небеском, али све тајне ипак не знате, знате само за проклето знање и то је било оно што сте кварним срцем пренели женама“.

А шта је био тај грех, више не знамо. По Бадеру, зато што више не умемо да га починимо. Можда су у праву они који кажу: као успомену на овај грех уведен је обред обрезивања. Успомену на грех однела су са собом воде Потопа. Вода пресуде спрала је грех: са Содомом и Гомором, можда, као што сматра Мерешковски: с Атлантидом, али у сваком случају са првим човечанством које је живело пре велике пропасти, човечанством које се још гледало очи у очи с *надљедницима* и које је непосредно суделовало у забрањеним знањима, овај грех и ово знање су се заувек изгубили.

Али ако и не знамо шта је био овај грех, последице греха и знања од тада свака генерација види и искуси. Веома је лако могуће да је ово знање било у вези с оним што данас уопштено називамо насиљем. Свако зна да је насиље нека ужасна магична сила која се поближе не може одредити, неко страшно празно зло. Почива на непознатим чиниоцима, али сви знамо да ни један од ових непознатих чинилаца није добар, није чист, није духован. Насиље је демонско. То је оно што су *надљедници* шапутали на уво током љубавних ноћи кћерима земље? Од тога су се обезнаниле жене? Страшна празнина тога је била оно што су кћери земље понајпре пожелеле када су почеле да извлаче обрве и фарбају лице, почеле да се ките перјем побијених птица? „А пресуда заводљивим женама јесте да вечито остану сирене“, каже Господ: сирене, то јест птице заводљивог гласа, чудовишта са шереним перјем. За вечита времена ће постати оно што су хтеле бити: њихова ће бити заводљивост, шарено перје и замамна песма и више неће бити људи, неће бити душе, него сирене. То је њихова казна. Та сила је почела да коље животиње како би се њиховим племенитим крзном жене уресиле? Зато је почело ровање по планинама за зрном злата како би се начинио накит и обесио око врата и провукао кроз уво, кроз уво у којем је још одјекивала издаја *надљедника*? Али је започело још и од тога страшније и неизрецивије од чега се чак ужаснуо и Цар царева када је овако рекао: „Уз помоћ ових тајни жене ће починити своја злодела на земљи против човека“ Шта је та тајна? Шта је тај грех? Шта је та магија? Свако зна да постоји, али је нико никада није видео и не уме да је именује. Шта значи та страшна магичка сила, то проклето знање које су *надљедници* „кварним срцем рекли женама“?

„Нема за њих мира“ - *ouk estin eirene*, гласи прасуда Господара над Војскама. Нема више спокоја ни поравнања на земљи све док и кап овога знања живи у човечанству. Било му је мало Сетово знање? Мало је било људима да

живе у безазленој једноставности и благословеном спокоју само зато да би извршавали закон? Требало им је знање? Вештина? Требало им је шарено перје птица, злато, гвожђе, оружје, сабља, накит, машина, мастило, перо, папир, писмо, наука, техника? Требало им је оно што је овим најављено и дошло, законито и неизбежно: раздор, завист, пометња, квареж? Била им је потребна ужасна моћ? Била им је потребна кавга, побуна, зло што су надахнули демони који су били изван закона? Па ако им је све то било потребно, нека им буде. Целокупно човечанство је доспело изван закона. И: *ouk estin eirene* - нема за њега мира. Па има ли?

Непхилим, непосвећени, незаконити синови зле моћи, који су донели на земљу крвопролиће, насиље, неправду, похотљивост и покварили човечанство. Због тога је човечанство морало да пропадне. Господ је пустио на земљу воду пресуде и пропало је цело човечанство, изузев Ноја и његове породице.

Мерешковски каже: Енохова књига прича о пропасти првог човечанства, али говори другом човечанству. О томе говори прва реченица књиге: „Оно што сам видео нисам видео за данашњу генерацију, него за оне који ће доћи у далекој будућности“. Намењено другом човечанству? Али које је то друго човечанство? Данашње? По Мерешковском, Енохова апокалипса је најсавременија књига. Човечанство се и данас налази тамо где је онда било. Снага духова непхилима није саломљена, чак никада није била већа него данас. Зато из Енохове књиге ми, људи који живимо на крају другог човечанства, више разумемо него што су разумели и могли да разумеју људи који су живели у било којем другом добу. Више разумемо него они. Можда чак и више него што бисмо смели. Страховито разумемо у њој све речено, али још стравичније сваку прећутану реч. О нама је реч? Не. Ово човечанство о којем говори Енох нисмо ми. Али оно човечанство којем говори Енох јесмо ми? Ми смо она генерација која ће „доћи у далекој будућности“? Ми смо они заслепљени који смо људску незакониту моћ раширили на целу земљу: на утробу планина, на дубине мора, на прашуме, на животиње, на рибе, на биљке, на птице, на обојене народе, на сиромашне и потлачене, и видећи ову незаконитост земља већ дозива небо?

Шта је оно што је уништило прво човечанство, пита Мерешковски, и шта је оно што уништењем прети другом човечанству? Еноха су анђели - анђели неба - посветили у читање тајни звезда и ту је видео да ће свет једном пропасти од воде и једном од ватре. У грчкој баштини то је објављивао и Орфеј: смрт првог човечанства од воде (*hidatosis*) и смрт другог човечанства од ватре (*ekpirosis*). Али исто то се знало и у Максику и знао је и египатски првосвештеник Тот и знао је и Заратустра. По Мерешковском, Енохова апокалипса је најсавременија књига, јер је упозорење непхилимима, њиховој силној, незаконитој моћи, деци новца, таштине, грамзивости, науке да после давне смрти од воде сада је на прагу смрт од ватре, *ekpirosis*, сагоревање света које ће од грешника очистити земљу која лелече.

Има још једна реч коју код Еноха треба разумети, мада реч ни један једини пут не искрсава у књизи. Та реч је: апокалипса. Апокалипсом се назива оно дело које говори о суду натприродних духових сила. Апокалипса дословно значи: *revelatio*, односно објављење, открочење. У пренесеном смислу коначна реч, страшни суд. Енохова књига је апокалипса, односно неопозива, објављење пресуда духа над животом и поступцима човечанства.

Савремени човек, који је од детињства навикао на мисао да се човечанство развило посредством одабирања врста у борби за опстанак из животињског света у оно што је и у шта га његова цивилизације високо уздиже изнад примитивног древног човечанства, овај савремени човек ову апокалипсу или разуме веома тешко, или уопште не разуме. Када чује ту реч, никада не може да пригуши неко узбуђење које се разликује од свих других. Радознао је, али је истовремено и ужаснут. Каква загонетна и страшна реч! Желео би да је разуме. Смешка јој се и прави циничне примедбе, али у срцу зна да је смешак лажан и опаске без значаја. На овом месту, разуме се, нема чак ни покушаја да неко поколеба модерног човека у његовом напредовању. Реч је о једној јединој ствари: разумети. Разумети Еноха и шта значи реч: апокалипса.

Не само Енох и заједно с њим предњеазијска баштина, него целокупно древно човечанство једнодушно су учили да је приликом стварања света свако духовно и природно биће и ствар били на свом месту и постојање свега овога одређивала је мера вечитих закона стварања. Ову закониту меру Хераклит назива логос. Међутим, Творац није створио бића као средства како би закон слепо и махиално испуњавали; свако биће је располагало слободом и испуњавање законске мере свако је добровољно и будно требало да прихвати.

У уводу Енох говори о овој мери. Погледајте, каже, звезде, Сунце, Месец, годишња доба, животиње, биљке, све постојеће одржава закон и сви живе у непромењеном поретку. „А ви нисте испунили заповест Господа, него сте је прекршили.“

Одмах на зачетку времена било је створења која су ову њима даровану слободу искористила не за испуњење законске мере, него за њено кршање. Током путовања по другом свету Енох је изнад хаоса видео седам огромних звезда које су лебделе изнад ништа везане једна за другу. На питање шта то значи, Еноху је анђео пратилац рекао: ових седам звезда је напустило путању коју им је закон одредио и хтеле су да оду на самосталну путању; по наређењу Господа везане су и као казна окачене су изнад хаоса.

Када су *надгледници* напустили небо и ступили у недопуштене односе с кћерима човека, такође су прекршили закон. Целокупно биће земље постало је незаконито. Када су жене уз помоћ тајног знања почеле да се шминкају и да се ките крзном и перјем и да чине своје опачине против људи и када су људи уз помоћ анђела издајника почели да пљачкају дубине земље, планине, шуме, мора, животињски и биљни свет, прекршили су закон. Човечанство је доспело у стање изван закона, јер је, као оних седам звезда, на недопуштен начин искористило слободу и прекршило меру.

Постоје људи који запажају ову ситуацију и сматрају је неподношљивом. Осећају да је ситуација, ма и на тренутак, неподношљива, незаконита, вечита мера бића је прекршена. То су они које Енох назива праведним и светим и одабраним. Ти људи већ током свога живота предузимају све како би поново поштовали закон, како би својим мислима, речима и поступцима поново одржали вечиту меру. Целокупна грешност на земљи постала је немогућа због кварног бића које је настало посредством Каина и Надгледника. Јер се није покварило поједино биће човека, него се уопште целокупно људско биће искварило. Праведници су, међутим, дубоко патили у овом кварежу и на сваки начин су желели да ублаже грехове. Овде на земљи нико не може живети без греха: на

другом свету се налази оно место где ће се „у мудрости суделовати и више се неће грешити ни у немару, ни у страсти... када се више неће грешити и неће се испаштати казна... и неће се искусити суд срџбе. Људи који греше само из нехаја или страсти, односно греше само због слабости, а не живе исквареним срцем“, они неће искусити суд срџбе. Ови људи који се још за живота врате закону, који свом снагом желе да испуне меру, који незаконито биће у себи озакоњују поново, они ће избећи суд.

Они људи, међутим, који у свом животу безбрижно живе у незаконитом земаљском животу, који ни не примећују ово кварно биће, који мирне савести греше, гомилају грех на грех, насилни су, ташти, грамзиви, похотни, славолхепни, лажу, размећу се, охоли су, завидљиви, похлепни, властољубиви, они ће бити осуђени. Јер човек је слободан и закон се, истина, може прекршити, али јаој ономе ко злоупотреби своју слободу и прекрши закон.

Један део људи већ у животу бива осуђен, јер непрекидно суди себи, односно себе осуђује признавајући вечити закон над самим собом. То су праведни и изабрани. Други део људи пак, као што каже Енох: „ако у животу не потпадне под суд“, ипак неће моћи избећи суд, него ће бити као седам звезда које су прекршиле меру, биће везани и окачени изнад хаоса. Ови ће људи бити подвргнути суду. Суд није ништа друго до што Господар Духова лично свакога испита да ли је живео по закону, или против закона, да ли је поштовао меру, или ју је прекршио. Ко ју је поштовао, односно ко је још у свом животу сопственом вољом и одлуком „доспео под суд“, он ће на другом свету заузати место међу свецима и праведницима. Ко није поштовао закон, односно биће у себи није поново учинио законитим, „није доспео под закон“ када „добро и зло буде раздвојено“, када се „добри предају вечном животу, а зли вечној смрти“.

Савремени човек верује да је судњи дан претерано ужасно привиђење религиозне маште, нека страшна масовна трагедија. Према древном човеку, оно што се збива на судњи дан бескрајно је једноставно: незаконито људско биће враћа се закону. То значи: суд. Смисао судњих дана: закониту суштину бића човека поново васпоставити на целој линији. Кварно биће учитити опет истинитим. То је универзални и колективни суд: апокалипса. Апокалипса је коначни суд изречен човечанству, људском бићу које су Каин и *надледници* искварили, његово враћање закону: они који су праведни, биће подржани, који нису праведни, биће предати ништавилу.

Ето специфичног размишљања древног доба које је за савременог човека постало тако страно. Ето смеше необичне поезије, мита, метафизике и визије, од које ништа није тако далеко као данашње раздобље. До краја прошлог века модерни човек је био расположен да оде само до Грка; само је још Грке био склон да прихвати озбиљно. Ситуација се од тада битно изменила. Откривене су велике културе Азије, Африке, Америке и научили смо да поштујемо дух Црнаца, Арапа, Иранаца, Тибетанаца, Индијанаца. И откривају се споменици древног доба пре Грчке: египатска, кинеска, индијска дела. Свет се проширио и продубио. Најпре смо открили културе страних народа; и открили смо древно доба. По свом значају нема томе сличног модерног открића.

Међу великим књигама древног доба кинески Тао те њинг сачувао је мистерију древног човечанства; Веда је сачувала такву светлост да је у односу на то све што је човек мислио – тама; Хермес Трисмегистос сачувао је такве тај-

не до којих смо тек на крају приспели да их сричемо. Енох је из древног доба сачувао нешто сасвим друго: строгу и чисту једноставност првог патријархалног човечанства.

Први део, који говори о побуни анђела, пун је појединости које су узвишене једна од друге. Небеска визија је тако потресна и моћна, мало је таквих људска рука исписала. Други део, пророчке визије и беседе, објављује озбиљан и достојанствен морал Сетове оставштине. Савремено доба овде може да ступи у непосредну близину човека древног доба. Трећи део, сновиђења, нарочито ће умети поштовати они који су вични модерној психологији. Ово је таква симболична визија чија тајна и није тако велика. Човек чија се машта само мало уздиже изнад просека, већ ће на другој страници разумети о чему је реч и нехотично ће дати за право Хераклиту када каже: границе душе нећеш достићи чак и ако превалиш огромне путеве.

Објаснити све делове књиге био би такав задатак који би захтевао двадесет пута дужи увод. Сасвим је стилско обележје што Ених час говори у првом, час у трећем лицу. На више места се поистовећује с Нојем. И реч Господа је каткада у првом, каткада у трећем лицу. Посебно би требало говорити о симболичном значењу појединих речи, као што је, на пример, Мудрост која, као што књига каже, „не настава на земљи“ и преселила се на небо међу анђеле. Ова Мудрост није ништа друго до Хохма коју је Филон касније назвао Софија и све до Јакоба Бемеа била је стално једна од главних личности мистике. Требало би проговорити и о томе како се спомени на потоп јављају у египатској, иранској, кинеској, индуској, индијанској баштини и како Енохов Ноје одговара индуском Мануу, мексичком Квезалкоатлу, перуанском Манко-Капаку, египатском Манесу, иранском Џем Шиду. Наравно, требало би проговорити и о улози „белог бика“ у сновиђењима, животиње коју у Ирану поштују под именом Каимортс, али се може сусрести и у Египту, на Криту, у Грчкој, Индији и Кини. Требало би поменути важније станице у литератури о Еноху, почев од александријског раздобља до 19. века, до Јакоба Лорбера, до великог мистика који је целу књигу посветио Еноху и до Димитрија Мерешковског који у књизи *Тајна зајада* говори у духу Енохове апокалипсе. Везе и објашњења могли би много тога да рашчисте, али је сада циљ један једини: бацити поглед на дух древног човечанства. А то је добро учинити што непристраснијим оком на које се што мање утиче.

Бела Хамваш
ВЕЛИКА РИЗНИЦА ПРЕДАКА
Превео са мађарског Сава Бабић

ИНДИЈА
ИЗ КЊИГА ТАЈНИХ УЧЕЊА

Увод

Свет ће пропасти! Од свих књига на земљи одабери стотину највећих како бисмо их спасли за будућност.

Одабрао сам.

У барку не може стати сто. Одабери десет, остале избаци.

Одабрао сам.

Одбаци још девет, јер само једну можемо да понесемо.

Одабрао сам.

Која је то књига?

Веда.

Зашто?

Лако би било одговорити, прочитај је. Али су је многи прочитали, и нису је разумели. Лако би било одговорити: схвати је. Али многи целог живота нису ништа друго радили и нису изашли с њом на крај. Објаснити? Сунце, здравље, светлост се не могу објаснити. Постоји један свет и једно Сунце – једна Веда постоји, као што је једно Биће и један Бог.

На почетку 20. века човечанство Европе је открило светску ствар: прибавило је сазнање о основном стању човечанства. Схватило је да, као што се човек у свим временима и епохама, у свим народима и на свим континентима рађа с чулима, с две руке, две ноге, плућима, стомаком, срцем, скелетом, тако исто човек у свим временима и поднебљима доноси собом истоветно духовно стање. Ово основно стање није психологија својстава ни склоности, него древно знање о елементарној стварности која живи подједнако у сваком човеку: знање о смислу живота, о природи душе, о судбини, о Богу. Овај систем истине није ништа друго до антрополошко основно стање бића и оно није последица човековог бића, него услов. Систем древних истина не развија се из човековог живота, већ човеково биће почива на овом систему древних истина.

У 20. веку је откривено да је човечанство у свим временима и под свим поднебљима било, јесте и биће на истој разини бића: ова разина је основни

услов човека, и овај основни услов се испољава у основном знању о бићу. То је такво основно знање које човек не само што зна, него које не може да не зна. Такав систем истине који не само да не треба учити, него који се не може заборавити. То је непобитан предуслов сваког другог знања, мишљења, смисла који се по себи разумеју, с којима је човек рођен.

Нико се не чуди што је човек на свим местима и временима рођен у истоветном биолошком облику; напротив, овај факат је предујам услова нашег целокупног људског бића, основа сваког истраживања и мишљења. Сада се испоставило да овом биолошком облику припада исто такво егзактно сазнатљиво духовно основно стање. У духовној равни биолошкој древној основној структури живота одговара структура древног основног знања. Човековој физичкој, биолошкој, друштвеној бази одговара духовна база. Сваковрсни људски живот изграђен је на овој а priori духовној бази: наука, уметност, религија, друштво, поезија, морал. На овој бази се налазио човек пре двадесет хиљада година, на њој је данас, у Европи, Кини, Аустралији, и на њој ће бити свуда и после двадесет хиљада година.

Поједине тачке духовног основног стања човечанства већ су раније наслућене и о њима су учињене веома битне констатације. Карактеристично је да о универзалном значењу ових констатација нико није имао ни појма. Рене Генон је својим проницљивим и широким знањима открио и одмерио ситуацију. Генон је схватио да оно што европска филозофија, истраживање древног доба, психологија религије, етнологија, филологија, дубинска психологија и многи други правци траже готово стотину година, од Хегела наовамо, није ништа друго до универзално древно знање које се распростире на целокупно човечанство. У древно доба, на истоку и до краја средњег века углавном у Европи то знање се свесно чувало, и генерације су га предавале једна другој. Зато Генон древно знање назива баштина. На почетку новог доба уследио је лом. Човечанство је у Европи заузело став против баштине. Супротстављање се назива сцијентифизмом. Сцијентифизам је за неколико стотина година успео да скрене пажњу с древног знања, али као последица тога човечанство Европе је гурнуто у такву кризу да је запретила опасност распада заједничком бићу, мишљењу, психолошком и духовном начину живота. На врхунцу кризе пак један део мислилаца је током потраге за решењем нашао пут који поново води до основног стања. Генон је приметио да је оно што је Европејац нашао сагласно с древним и источним основним системом истине, и то је изразио у неколико својих темелних дела. Тако је Европа доспела до сазнања о универзалном људском основном стању.

Зашто је све ово требало поменути у вези с Ведом? Укратко зато што, мада је остало веома много дубоких и великих споменика универзалне људске баштине, и ови споменици на темелан начин откривају антрополошки древни услов, међутим, потпуно јединствен, узајамно повезан сисетем истина који отвара најдубље стање постоји само један једини, а тај један једини древни споменик јесте Веда.

Веда није филозофија, није религија, није мит, није поезија. Веда није ништа друго до антрополошки древни услов, духовна основна структура која одговара човековој физичко-биолошко-друштвеној структури живота. Веда је тлоцрт древне и вечите духовне ситуације човека. Као што је географски гло-

бус прецизна мапа Земље, Веда је егзактни цртеж ситуационог плана људског духа. Веда је обавештење које говори о постојању првог човечанства, основа људског бића које живи у свим временима збивања, и основа је живота човека који ће живети у далекој будућности.

Веда је једино знање. Зато, ако се из пропасти света може спасти једна једина књига, та књига може бити само Веда.

Ништа толико неће изненадити Европљанина као ово што сада следи. Наима, на главно питање шта је то основно знање, онај антрополошки древни услов који је духовна структура свременог човечанства, одговор гласи: човек систем древне истине јесте – метафизика. Не: само метафизика. И не: нека метафизика. Метафизика, то јест једина метафизика. Она метафизика којој је свака друга метафизика само мање-више срећан приступ; можда магловита копија ове једне једине, евентуално њена беспомоћна имитација. Или пак: не знајући за то да ова метафизика постоји, пипкање у њеном смеру. Метафизика постоји само једна. И та једна је Веда. Ова једина је апсолутна и древно знање о свим оним питањима на којима почива човеково биће. Једино коначно и веродостојно знање о самом бићу, о природи, о стварности, о психологији, о судбини. Знање о свему што је за човека примарно важно: знање о томе што човек и онако зна, и не може да не зна, што не треба да учи, јер и не може да га заборави. Ово знање није наква пракса, није неква мајсторија, него само знање. То знање је метафизика. Није биолошко, физичко, није хемијско, није математичко, није друштвено знање, него метафизика. Ова метафизика је духовна база егзистенције вечитог човечанства, то је структура древних истина.

Ево експеримента који жели да на најкраћи могући начин објасни метафизику:

Замислимо да се данас, овде у Европи окупе метафизичари на светски конгрес, одржавају бројне седнице, читају, расправљају и на крају у једногласној одлуци изразе резултате конгреса: чулни свет је непостојећа илузија. Донесу одлуку која доликује да је донесу метафизичари свих времена и свих народа, јер је то одиста становиште метафизике. Илузија је столица на којој седе, светилка која им светли, просторија у којој седе. Када су донели одлуку, у згради букне пожар, и шта се збива? Метафизичари, сулудо бежећи испред непостојеће ватре, искачу кроз непостојеће прозоре на непостојећу улицу.

Пример овога парадокса хоће да у корену ухвати питање метафизике. Јер када је реч о метафизици, у свакој прилици је реч о истом. Чулни свет је илузија. То је квинтесенција учења метафизике. Узалуд човек верује у обичан живот да објекти имају своју стварност; узалуд наука верује да се искуство усмерава на стварне објекте. Чулни свет је илузија. Али када дође до стани-пани, метафизичар је први који порекне ово учење. Ето парадокса.

Како се може разрешити ова противречност? Како метафизика разрешава ову противречност?

На следећи начин: несумњиво постоји једна стварност. Различити погледи разликују се по томе шта сматрају једином стварношћу. Свакодневни живот, материјализам и рационалистичка наука изграђена на њему каже да је једина стварност материјална природа, објективни свет; дух није друго до дериват ове материје. Постоји само такозвани спољни свет. То становиште се нази-

ва објективним реализмом. Насупрот овом схватању налази се метафизика која каже да је једина стварност духовни свет. Материја није ништа друго до пројекција овога духа. Ово схватање се назива субјективним идеализмом.

Овде, међутим, треба додати важну примедбу. А примедба гласи: конкретни истраживачки методи науке никада нису усмерени на стварност, него свуда на природу. Понављам: не на стварност, него на природу. Природа је онај објект који је доступан научним методама. Наука нема метод за истраживање стварности. А стварност није једнака природи. Природа је дати облик стварности у одређеном простору и времену; а стварност је онај појам у који не само да може да стане сада и овде дата и доступна природа. Стварност су укупност свих природа и свих замисливих природа заједно са свим њеним суштинама, збивањима, појавама.

Наука стоји насупрот овде и сада датој природи и због тога је темељни појам науке: природа. То је оно што она истражује, то је оно што она сме и може да сме. То је *par excellence* објекат науке. То је солидна и чврста основа од које она не може ни за корак да одступи.

Метафизика се, међутим, не бави природом, него стварношћу: с нечим у чему је природа само један елеменат. За метафизику постоји реалитет и таквих чињеница које наука, у недостатку јасних објеката, не може ни да такне. Наука се бави природом, односно објектима; а метафизика се бави свим оним што спада у универзални круг стварности, у тзв. круг бивства.

Ситуација је значи таква да наука извршава своје специфичне задатке, може да открива и систематизује – у односу на природу. Али истински смисао сваког научног акта може се само онда достићи ако се овај акт пројектује на разину стварности. А то пак значи: ако се смести у перспективу метафизике. Њутнов закон је научан, дакле поједностављена констатација која се односи на природу. Ова констатација је, међутим, постала значајна, само већ не само на разини природе, него и на разини стварности, односно не на разини *par excellence* науке, него на разини *par excellence* метафизике: јер свака мисао тек овде добија свој истински лик. На разини науке поједини акти немају никакве последице у простору који се налази изван круга науке. Сви акти су овде конкретне чињенице, ништа више. Последице аката, њихово дејство на друга подручја бивства одигравају се на разини метафизике: научне природне чињенице улазе у круг стварности.

На то ће, наравно, неко поставити питање (а има сва права да га постави): зашто је то тако? Како је то могуће да утврђивање научних чињеница, теорија, систематизовања, откривања, значи сваки научни акт који се односи на објективну природу свој прави смисао постиже и може да постигне само на натприродној (*meta ta phusika* – над природом) разини? Одговор је веома једноставан и кратак.

Научни акт који се односи на објективну природу свој прави смисао зато може да постигне само на натприродној-метафизичкој разини јер истраживање стварности није научно, већ метафизичко питање. Појам реалитета јесте база и мера науке. То је несумњиво. Целокупне природне науке изграђене су на појму реалитета. Али сам појам више не спада у природне науке. Што се тиче истраживања, контроле, мерења овога појма наука нема никаквих средстава. Наука користи овај појам, и то толико да без њега не може да начини ниједан корак. А појам реалитета није научна, већ метафизичка категорија.

И то категорија бивства. То је она категорија по којој су и научни акти или исправни, или нису, другачије речено: реални су, или нису реални. Али овде следи најтежи корак: „реалитет“ појма реалитет није тако једноставан и јасан као што то мисли научна пракса и употреба.

И због тога сада следи метафизика.

Метафизика тражи стварност. Док тражи стварност, поставља питање шта је примарно: природа или стварност? Шта је важније: природа или стварност? Шта је пре? Шта је универзалније и генералније у човековом основном стању? Шта је реално: пророда или стварност? Шта је оно што постоји независно од мене – и од сваког човека: природа или стварност?

На ово питање одговара једина метафизика целокупног човечанства, древна и основна метафизика. Она метафизика којој је све друго само потомак и варијанта, и која чува основно стање универзалног човечанства: метафизика Упанишада.

Упанишаде кажу:

Бивство постоји. Ово бивство је једно. Значи постоји једно бивство.

То је природно. *Постоји једно бивство*, евидентно је и по себи се разуме. Логичка таутологија. Ако постоји бивство, онда све спада у његов круг, зато постоји једно бивство. Када не би било тако, не бих могао бити ни ја који ово мислим. Ако већ мислим, јесам, постоји бивство, и знам да постоји бивство, и то бивство је једно. У ово једно бивство спадам и ја.

Ако бивство постоји, онда је бивство *стварности*.

Исто таква таутологија. Исто тако евидентна. Ни њу не треба тумачити.

Ако постоји бивство, онда *нема небивства*.

Таутологија. Свако без и мало напора може да следи. Не захтева доказе.

Ако је ово бивство једина стварност, онда изван ње нема стварности.

Строго следи из претходнога. Логички је исто тако евидентно, и исто тако не захтева доказе.

Све што изгледа да постоји изван ове једине стварности, то није стварност. Опсена.

Таутологија то само још боље изоштрава и истиче крајње последице.

Ово откриће – каже Веда – чиним ја, субјективни човек. Чиним ја, лишен сваког утицаја, на примаран начин, и то тако што не мислим на основу претходних промишљања, него је то примарна база мога бивства. Не знам другачије да будем, само тако што себе као живо биће држим постојећим, и као постојећи проживљавам стварност. То је први предуслов сваког елемента мога бивства. На томе почива целокупно моје бивство.

Али ако ја, субјективно биће, ја, стварно постојећи јесам онај који је бивство, који је једина стварност, и изван мене нема стварности, онда све што изван мене изгледа да се види, то је не-бивство, не-стварност, него: опсена.

Опсена није стварност, опсена је опсена. Опсена је опсена ја, постојања, стварности: не-постојање, не-стварност: објекат, природа.

Ових неколико реченица заправо је цела метафизика. То је сажети извод Упанишада.

А последице су следеће:

Природа није стварност. Природа није постојећа. Природа је објекат.

Објекат субјективног ја. Опсена ја. Опсена се, наравно, не може распршити мисаоним освешћењем, промишљањем, констатацијом. Зато конгрес метафизичара, мада је и закључио да је спољни свет илузија, односно интелектуално осетио да је природа опсена – није умео да распрши и ликвидира опсену. Интелектуалним разумевањем стварност се не може сазнати. И управо због тога ја метафизичара је даље било опсењено и ватра је била опсена, пред опсеном морали су да опсењени искоче на улицу која је исто таква опсена као и ватра, природа, и исто је таква опсена као и конгрес заједно са својом одлуком да је све опсена. Упанишаде кажу да опсена није индивидуална *маја* (опсена) као што су то погрешно разумели европски метафизичари, него маја која је важећа за универзално човечанство и за сваког субјекта, то јест опсена.

Ова метафизичка концепција је незаобилазна. Наука у односу на метафизику обично поставља овакву аргументацију: у реду, ова чинија трешања на столу је за мене опсена, али откуд то да, ако дође потпуно непознат човек, он ће видети ову чинију трешања на столу и почеће и да их једе? Матафизика Упанишада на то одговара: јесте, непознати ће видети чинију, и треба да је види, јер сви заједно видимо како Сунце излази и залази, заједно доживљавамо буру на мору и рат. Заједно, сви потпуно једнако, јер смо сви у ропству истоветне универзалне опсене. Сви живимо у истоветној природи. У истој маји, у истом зачараном стању са својим субјективним ја.

Али – кажу Упанишаде – ако човеков субјекат, ја, једини постојећи уме да се пробуди на другу будну ситуацију која се разликује од опсене – а то сваки субјекат може да учини – онда ће бити свестан да опсена није једино понашање субјекта. Опсена није ништа друго до деградираност будности субјекта. Зачарано стање. Месечарство. Ако ја ликвидира ту деградираност, постаје будније, све боље и боље види, и видеће опсењеност природе. Из ове будности неће видети само природу, него стварност. А стварност је да је природа управо опсена, а једино постојећи је субјекат.

Сцијентифизам се бави природом, дакле бави се опсеном, и све што запази, открије, систематизује, констатује, то је у целини опсена, спада у круг нестварности, не-постојања. Као последица природе чија замагљеност притиска субјекат свих нас, као последица деградираности будности настаје специфична чаролија (*маја*) која нема од човековог субјекта независно бивство, и ова опсена сама по себи нестаје на вишем ступњу будности субјекта. Наука не дотиче право бивство субјакта. Сва открића, констатације, систематизације, истраживања науке у свету маје остају у свету опсене, јер је и он сам опсена.

Може прибирати, решавати, цедити, бројати шта год хоће, може призивати револуцију, рат, раздор, мир све то није ни у каквом односу са светом стврности човековог субјекта. Субјекат је осетљив само на субјекат. Само га субјекат може дотакнути. Говорећи језиком данашње метафизике: само егзистенција може ословити егзистенцију. Предмети елементи немају никакво дејство на егзистенцију. Само онај ко моје субјективно бивство чини буднијим или ме још више опсењује, он делује на мене, и ово деловање може доћи само из света субјеката, а не из света опсене који не постоји, није стваран, него је опсена моје деградиране будности.

Наука се бави природом; а да би се бавила стварношћу, она за то ни нема сво-

је методе. Стварност се не може мерити, ни откривати, ни систематизовати. Стварност у свом целокупном опсегу и бићу истовремено постоји. Стварност је постојећа. Стварношћу се не бави наука, него метафизика. А метафизика постоји само једна, архаичка метафизика која полази од апсолутног субјекта, Упанишаде.

Упанишаде кажу да је од природе и стварности примарна – стварност. Природа је само опсена ове стварности. Важнија је дакле: стварност. Реална је. Стварност. Шта је то што је независно од мене и од сваког човека? Стварност. А под стварношћу се разуме увек исто: бивство – једино постојеће – субјекат.

А на питање сазнања одговор метафизике је следећи:

Да ли се може сазнати опсена? Како да не! Али нема никаквог смисла. Зашто? Јер не дотиче стварност, постојећи субјекат, само непостојећи. Разумно сазнање само је једно: једино сазнање субјекта јесте да је субјекат постојећа стварност – а оно што изгледа да је изван њега, то је последица деградиране будности, то јест опсена.

Ово древно знање Упанишада, као што казују давни записи, висока људска бића су добила на почетку зачала као објављење непосредно од Творца. Свака древна баштина зна да је Творац човеку поверио смисао његовог бивства, систем истина, тајну основног стања. Египат везује објављење за име Менеса који није нико други, према Генону, до Минос с Крита и хиндуски Ману. У Кини се звао Ванг, у Јудеји Сет, у Грчкој Орфеј, у Мексику Кедалкоатл. Ово објављење је ситем древних истина, знање о основном стању човековог бивства. Једино поуздано, веродостојно знање које је изван сумње. На језику санскрита: *шрути*, дословно: откровење. Томе треба додати још *смрити*, оно што је знано од зачала – предање, оно што се прича, мит (знање обично заоденуто у сликовити језик) које проширује шрути, али му нигде не противречи. Оно што је изван шрути и смрити то је небитна ништавност, припада свету опсене, више није веродостојно, најбоље га је потпуно оставити изван пажње.

Наравно, када савремени човек чује реч објављење, он се сневесели. Мисли да је реч о некој превари. Слути вештачки патос, театралне спољашњости и поповске лажи. Под објављењем не треба помишљати на проглас који се разлиже између великих патетичних сцена. То замишља само такав човек који није проживео очитовања духовног света, никада у њима није суделовао, а и не разуме их. Објављење није реторичка тирада која се јавља између спољашњости које личе на оперу. Што се очитује дубља истина, она је све стишанија и једноставнија; све се више оглашава у искреном срцу човека који живи свакодневним животом и обавља своје обавеза. А да би неко схватио објављење неопходна је само једна ствар: будност. Будност пак храни само једна ствар: чисто бивство. Зато је неопходна беспрекорна моралност: јер морал није вредност сама по себи. То је једноставност беспрекорног живота. Знање само збуњује и квари, чак човека и спречава у томе да схвати објављење. Зашто? Зато што је знање опсена. А опсена успављује будност. Човека претвара у месечара.

Место објављења је чисто и спокојно једноставно срце човека. Срце које непосредно чује глас божанског духа. Тако се огласио творачки дух древних времена. И од тада се тако оглашавао у пустињацима, усамљеницима, пророцима, аскетама. Тако се огласио и у историјским временима: у мистицима, монасима, изузетним песницима. Као поветарац који шуми међу крошњама. Колико год

пута човеково срце поново прибави своју праизворну једноставност и чистоту, може да схвати непосредно зрачење Творачког Духа, и може да га разуме. То се назива објављење. Истовремено човек тада суделује у примордијалном бивству. Примордијално бивство није ништа друго до највиши степен бивства. Чуангце пише: највиши степен бивства није друго до древно зачело. Када бивство доспе на свој врхунац, заправо се враћа свом почетку зачала. Почетку зачала, то јест основном стању. Праистинама. Основним антрополошким условима. Апсолутном знању. Највиши степен бивства и бивство златног доба су исто. Велики песник, мистик, аскета, мудрац, пророк у својим највишим и најчистијим тренуцима суделују у златном бивству почетка зачала. Непосредно доживљавају оно што је изрекао Творачки Дух. Непосредно доживљавају објављење.

Баштина зна за четири Веде. Оне су: *Ригведа*, *Аиџхарваведа*, *Јаџурведа*, *Самаведа*. Четири књиге у древној Индији биле су књиге четири врсте свештеника (брахмана) који су обављали различите обреде. Ригведа чува химне, песме, мелодије – она представља књигу свештеника који пева. Преостале три су биле књиге жртвовања, обреда и надзора. Појединим књигама су додаване такозване Упанишаде. Упанишада дословно значи тајна седница. У доцнијем тумачењу: тајно учење. Упанишаде су проучаване на највишем ступњу свештеничког посвећивања. Брахман је одатле сазнавао смисао, циљ света, корене бивства, Бога, душу. То је квинтесенција непосредног објављења. Поглавља Упанишада, будући да су додавана на крају, називана су и Ведантама. Тачан превод Веданте јесте: крај Веде – сажета рекапитулација.

Реч Веда је пореклом од санскртског *видја* и обично се преводи као знање. У смислу основног знања, прасистем знања истина човека, тај превод је исправан. А иначе је лош. Наиме, реч баш не значи знање. Смисао видје је: будност. Упанишаде саме повлаче граничну линију на више веома битних места између будности и знања. Најважније место у Иша-упанишади је оно где се директно супротставља знање (видван, видњана) и будност (видја). Супротставља се на начин на који то чини и већина древних баштина, кинеска, тибетанска, јудејска, египатска и орфичка грчка. Веда чува ведру будност и јасни мир бивства првог човечанства, његову невиност која је изнад знања и блажену једноставност. И Веда је једина књига која непосредно познаје овај извор.

На прагу историјског доба Шакјамуни, који је касније назван Буда, потиснуо је дух Веде. Тако је историјско човечанство било одвојено од Веда више стотина година и спомен на древно доба чувало је само свештенство. Више од хиљаду петсто година после Буда Шанкара је опет усмерио пажњу према Веди својим огромним коментарима написаним за Веданту. Шанкара се оштро супротставио учењу Шакјамунија и разне секте будизма подрвгао је беспштедној критици.

Средином прошлог века на темељан начин се обновио хиндуски религиозно – метафизички дух. Обнова је почела из покрета *Брахма-самај* и *Арја-самај*, али је праву духовну основу обнови пружио човек који је био једно од најчистијих, најдубљих, најчуднијих бића у историји света. То биће је Рамакришна, прости бенгалски сељак, крхког тела, који је једва знао да чита и пише. Рамакришна је својом личношћу и делом поново умео да оствари оно што је Веда чувала две хиљаде петсто година: изворног човека, древног и првог чо-

века, ведру озбиљност, основно стање људског бивства. Личност, живот, учење, утицај Рамакришне, гомила његових ученика поставили су Веду усред среде савременог живота.

Упанишаде су у краћим одломцима и истакнутим поглављима постале познате у Европи у другој половини 18. века. Ови једноставни преводи, настали без било какве научне извештачености, и данас су најбољи. Најбољи су зато што у њима сцијенифичка филологија још ништа није могла да поквари.

Почетком прошлог века Шопенхауерова половична популаризација и темељно неразумевање изворног својства Упанишада потпуно су их лишили њиховог духа. Ову очајну смешу немачког идеализма и древног духа Европљанин ни до данас није могао сасвим да преболи. То је покварило и енглески превод Макса Милера. Милеров превод је објављен у оксфордском *Sacred Books of the East*. Његов коментар, чувени *Six Systems*, неупотребљив је из истих разлога. Енглески филолог је схватио Веданту по узору на европске системе такозване филозофије. Рене Генон не може довољно да се забавља овом глупом омашком.

У другој половини прошлог века цео низ, понајвећма хинду мислилаца се подухватио да преведе Веданту, нарочито на енглески језик. Тако да сада располажемо приличним бројем мање-више успешних превода и коментара Упанишада. Крајем века је немачки мислилац Паул Дојсен превео целу Веданту и коментаре Шанкаре. Карактеристична црта Дојсеновог превода и тумачења Веды јесте добронамерност и симпатија према хинду метафизици, насупрот томе његова способност је веома скромна.

Двадесетих година овога века Рене Генон је без остатка открио за Европљанина дух Веданте, и умео је да га протумачи. По озбиљности и дубини значајни су и заслужују пажњу студије и преводи Ота Рудолфа.

Европљанин чини своје прве кораке будности.

КАТХА УПАНИШАДА

Студија

Катхака је једна од најдоцнијих упанишада. Недостатак оваквих дела јесте што је човек лишен свежег надахнућа. Предност је што је узбуђење нестало и аутор има времена, пошто се зна за готово дело, да сталожено изрази оно што хоће да каже. Овде нема таквих делова као у Чхандогја-упанишади Тат твам аси и Будност пет ватри, или у Брихадарањаки велики говори Јадњавалкје. Али је препуно јасних и чистих мисли, а због тога после две велике упанишаде Веданте уопште највише цитира Катхака, и она има и највише превода. Европска критика текста тврди да прва адхјаја потиче из старијих, а друга из новијих времена. Стилска разлика између два дела одиста је упадљива. Прва је баладична, али се ток збивања не може непосредно разумети и као да су се мисли у тексту изломиле. Друга изгледа као да није наставак прве, него њен коментар. Али је текст исте вредности с првим. Теоријска изграђеност је савршена и има цео низ таквих израза, поготово велики део етад ваи тат који су готово без премца у целој Ваданти.

Вацашраваса, другим именом Аруни Аудалаки Гаутама припрема се да напусти свет како би се повукао у шуму. У Индији је био обичај да онај који је обавио своје неопходности, пошто је извео децу и обезбедио породицу, одрицао се главе породице (грихастха) и одлазио да буде ванапрастха, шумски пустињак. Бивало је и таквих који би том приликом разделили своје имање. И Вацашраваса је тако учинио. Усред велике ужурбаности заборавио је на свога сина, Начикетас, а он га је упитао: коме поклањаш мене? Отац није ни обратио пажњу, и син је поставио питање други, па и трећи пут. Отац је нестрпљиво, само да би га се отресао, одгорио да га оставља смрти.

Начикетас се растужио. Кренуо је према земљи смрти, у међувремену је размишљао што треба он да умре овако млад. Али човек је као жито, када сазри, бива покошен. Младић стиже у кућу бога смрти, али бог није код куће. Треба да га чека три дана док се не врати. Први елеменат гостопримства је што му донесу воду за прање ногу. Јама се извињава што је високи гост, пипадник духовне касте, морао да чека и као обештећење жели да испуни три младићеве жеље.

Прва жеља Начикетаса јесте да се стиша очева срца према њему. Јама одговара и каже да ће се Аудалаки Аруни сигуно обрадовати када чује да је сина ослободио своје речи. Друга жеља јесте да сазна како ће dospети до блаженства на другом свету. Бог му одговара. Каже му какву ватру треба да запали како би домашио спасење. А ватру назива именом младића, ватра Тројног Начикетаса, то јест ватра Триначикета. У ватри се налазе три елемента: жртва, индивидуално ја и бесмртно ја. Рецимо претварање тројног у један, с оцем, мајком и учитељем. Тајни ланац о којем говори песма, огрлица попут талисмана у којој се носу мантра, односно сакрална реч која пружа заштиту.

Уследиће трећа жеља. Начикетас пита откуд то да човек умре, а ипак многи кажу да је жив. Има га и нема. Тражи одговор на ово питање. Јама се онерасположи. Хоће да наговори младића па пожели нешто друго, јер је ово нешто што негда ни богови нису знали. Бог му обећава богатство, дуг живот, моћ, уживање. Младић одбија с образложењем да све то траје један дан. Само ми реци шта бива приликом великог преступања. Јама попушта и почиње да говори. Начикетас још понешто каже, али текст такорећи до краја саопштава учење бога смрти.

Катхака је ватра упанишада. Када Начикетас приспе у кућу Јаме, букне ватра. Када бог говори о животу после смрти, он каже ватра која води блаженству. Касније: научио га је ватри. По младићу назива ватру Триначикета. То је ватра која води у небо.

Аналогији елемената једва да треба објешњење. Ваздух одговара духу, ветру, даху. Земља је хранитељица и храна. Вода растапа. Ватра међутим није елеменат узет у оном смислу као осатала три. Ватра није предметна стварност, него активитет нечега. Али метафизика ваздуха је само једна, и метафизика земље је само једна, и метафизика воде је само једна. Знамо за много метафизика ватре. Иза поштовања ватре код Парса налази се нешто као иза римске ватре код Весте. Сви су чули за Будин говор о ватри. У хебрејској баштини нема ништа важније од ватре (*esh*). Хераклитова метафизика јесте логос ватре. Оригена, Беме, Ниче.

Трагом алхемије и Кабале, Беме свој коментар Постања почиње тиме што говори о првој сили света, о скупљању, о привлачењу, о вучењу према се-

би. Ова мисао је била посредник чијим је трагом Њутн једну генерациј касније поставио теорију гравитације. Ово помамно и горко и ледено скупљање одмах прелази у своју супротност, у ширење и усијавање и одбојност. И ове две силе од пре стварања света, силе тамне, хладне ватре, одржавају једна другу у напетом равнотежи, а напетост се појачава док не експлодира оно што Беме назива светлом ватром.

Човек мисао о ватри нехотично придружује осветљавајућем пламену. Бемеова анализа је једина у историји када се одвајају једна од друге горење и светли пламен, и он тврди да постоји хладна и топла ватра (Финстерfeuer, Лиштfeuer). Под хладним горењем подразумева двоструки грч себичног и чврстог лудила разјарене привлачности и исто такве сулуде срџбе разјареног расипања, који узајамно преплетени не пуштају једни друге и раздиру се међусобно се мучећи. У овом рвању нема никаквог смисла и никаквог циља и ничега што је светло. Овај двоструки грч је хлана ватра, ледена укочена тама, ноћ замрзнута у сопствену затвореност, то је оно што Данте назива дном пакла, ледени пакао, тамница сатане. И ово сурово и бесомучно горење које, ако оживи, немилосрдном снагом бесни светом и назива се срџбом бога Горе. Ова слепа сила једна је страна ноћи бивства, строгост круте и неословљиве природе, нужности вечито променљивих закона, упорна одлучност борбе за егзистенцију. Овамо припада све глупо и тешко, ограничено и судбинско, машина и инстинкт. Таква хладна ватра је завист и освета и мржња и суровост, себичност и грамзивост, где нема слободе, само механичка принуда, нема игре ни радости, само непрекидно извршавање неопозиве принуде закона једноличних и тврдих као камен.

Из овог двоструког грча отрже се светлост и топлота, и појављује се у стварању оно што је видљиво, и уме да попусти, јавља се смех, ведрина, лепота, благод и мир. Топли и светли пламен извија се из хладног горења и разрешава га. Светлу ватру Беме доводи у везу с творачком речи, с оним: фиат, нека буде. За узајамну везу ватре и речи зна и Оригена. Две основне речи Хераклита су ватра и логос. Сигурно је да је највиша разина бивства горети у ватри речи. Свако живо биће код Јевреја има *нефеш* (душу) и *руах* (дух), *нешамах*, говорну душу-дух има само човек, а *нешамах* је било, оно је Господ удахнуо у првог човека. У сваком случају је необично да је код Бемеа светла, топла ватра онај елеманат који разрешава тамни грч пре стварања, и тако ће разрешавајућа ватра постати специфичан род умирујуће воде. Ова мисао тачно покрива хебрејску баштину. *Еш* и *мајим* (ватра и вода) су допуњујући елемент, јер *ешмајим* (*шаммајим*) значи рај, односно древни дом душе. Код Хераклита се ватра и вода јављају у једној речи као *џресџер*, односно врела пара, а ова пара је заправо супстанца логоса. Ова вода претворена у ватру и ватра претворена у воду јесте топла влага, што је место рађања и станиште душе-духа који говори. Можда крв, или море осветљено сунцем, свеједно.

У Тибету се примењује специфична форма јоге. Назива се *џумо*, и пустињаци који живе у завејаним планинама уз помоћ тума неометано се крећу у највећој хладноћи и чак насупрот веома оскудној одећи. Основа вежбе јесте да човеково тело крије у себи неограничену количину и степен топлоте. Ако се ова топлота ослободи, може се босоног стајати или седети на глечеру, и продужити медитација. Прописи јоге уче пустињака да средиште

грејања у њему пружи толико топлоте колико му је потребно да се не би смрзао. Вежба јоге наводно и није нарочито тешка па је и Европљани за релативно кратко време могу научити.

У Индији се знало за три речи за ватру, *тџеџас*, *ајни* и *шайас*. Теџас је блиставо светла ватра, понајвећма светла јара сунца. Агни је најчешће бог ватре, али у сваком случају у религиозној терминологији ватре, ватра као митолошка појава. Тапас има више значења, и то значи самосавладавање, аскезу, самодисциплину, пре свега такво држање и топлоту када човек постане господар над својим сопственим природним силама. Ватру тапаса човек увек увежбава на себи. И страст је ватра, али је тапас она ватра која је јача од страсти. Ова самодисциплинованост има виши ступањ него инстинкти природе, али је нарочито много јаснија од инстиката. Тапас је у стању да обузда природне силе и код веће снаге светлости и код вишег жара. Овај тапас је недвосмислено у сродству с тумом, само му је примена другачија. Тумо одржава топлоту тела. Тапас распршује силе које спречавају духовни пут природе. Тумо помаже природном човеку. Тапас је увек усмеран против природног човека. Тапас је сублимација ватре. Ватра самопорицања. Као што Катхака каже: ватра која води у небо.

Жар самосавлађивања увек је за степен виши од онога природног својства над којим се практикује. Аскеза и самодисциплина је она топлота коју човек подстиче у себи како би сажегао у себи све што није чисто и није узвишено, није вечно, није апсолутно и није кончано.

Оно што се у алхемији назива ватра, ни то није ништа друго до једна врста тапаса, јер и алхемија жели исто што и Катха-упанишада, Хераклит, тибетанска јога, или Беме. Жели да запали ватру Начикетас. Ватру која гори због тога да би се досегао вечни свет. Пургаторијум је иста та ватра, исти тапас који сажиге у човековој души сав онај кал који се нагомилао током живота, и који не допушта да се досегне спас. Мистици кажу како нема потребе за спољним суђењем. На другом свету се у свакој души буди дух истине, *pneuma tes aletheias*, као што каже апостол Јован, *дикаиос*, истински човек, као што каже апостол Пале, и без било каквог нарочитог спољнег и вишег суђења сам на себи примењује ону ватру која у њему сажиге кал. Остаје само оно што може да издржи суд ватре. То је мисао о ватреној смрти на крају света. Од целокупног света не преостаје ништа друго сем оно што је оставио тапас света

Јединствена способност Индије јесте што разрешавање великих метафизичких задатака – супротно великом делу религија – не одлаже за други свет. Живимо овде само према природи, после смрти ћемо имати прилике да испаштамо. Индија започиње сада. Укида слепило. Као што Шанкара каже, клице незнања спалити током сазнавања. Живот сваког бића траје од несамерљивих времена, и сваки тренутак је прилика да се човек пробуди из смрзнуте следе ноћи која је поамна и мрачна кавга незнања и бесвести бивства, борба за опстанак и бесомучна блудња каја уз то иде. Сваки прави живот почиње у оном трену када га човек одиста започиње. Није везан за време, ни за грехове, пропусти, врлине, није везан за линију смрти. Овде и сада, када запали ватру Начикета, када у себи запали тапас, праватру самопорицања, када у себи запали ватру жртве.

Сада човек може да се врати коментару Постања, где Беме каже, истина не довољно јасно, како блистава муња (Беме: *Blitz*, Хераклит: *kegaunos*) сукне

из тамне и хладне ватре. Беме својом религиозном терминологијом пише да је божанска природа пре стварања света горела у тамној и хладној ватри и раздирала себе саму у помамном бесу, као вечита борба природе за опстанак, немилосрдно хладно горење неизбежне кавге у слепој ноћи бесвести. Бог је ову ватру, појачавањем своје незамисливе снаге, усмерио према самом себи како би пустио светлост на сопствену природу, и да је упозна, и из овога преусмеравања сила сукнула је светлост. То је тапас. Видео је да је ова вечита кавга неплодна и бесмислена, и ниска, и тамна, и сурова, и тричава и луда, и применио је самопрегор, а из самопорицања су шикнули пламенови муње, и открио је да је самопрегор моћнији од природе. И природа, као и топлота, биле су принуђене да се поклоне светлости.

Каткада треба мобилисати целу баштину како би човек разумео смисао једне једине речи. У Бемеовом постању изненадна појава ове светле и топле ватре уопште не следи из претходнога. Улога тапаса у Катхаки такође је нејасна: зашто она прибавља највише достигну знање. Међутим, ако човек уме да запази сродност између Бемеа и Катхаке, откриће да је код Бемеа реч о творачком тапасу, о оној највећој моћи бивства које је обуздало тамне силе праприроде, и која је увек била и остала једина највиша моћ, која припитомљава и разрешава строгост необуздане дивљине природе, и да убаци светлост у њену таму. На почетку зачала Бог је применио тапас, запалио је у себи ватру самопорицања како би савладао у себи своју разјареност, и би светлост. Истовремено човек треба да утврди да је у Катхаки ватра која води блаженству, ватра која гори због досезања вечне светлости, ватра која води у небо јесте творачка метафизичка сила уграђена у свет, сила која је тако настала што је вулканска срџба која ствара свет шикнула из природе божанске моћи, преусмерена назад према Богу самом, и из назасмисливог напора преусмерења знање досеже такву моћ која се без остатка предала у руке себе саме и прибавила највеће: самоопредељење.

Свака цивилизација почиње тиме што је Прометеј с неба донео ватру. Јер почиње тиме да зна више него да се бори за пуки опстанак. Почиње да уме да располаже нечим што га је пре тога слепо обузимало. Јасним умом усмерава оне силе које су раније неограничено господариле њиме. Сваки људски живот почиње тиме што човек уме да примени тапас на самом себи. Запали у самом себи ватру Начикетас како би могао да разликује ниско од високог, како би умео да сагори све што, као што каже Катхака, траје само један дан. Оно што доноси Прометеј, то је ватра самопрегора, и богови разбојника кажњавају зато што су посредством ове ватре људи сада доспели до таквог савршеног знања које је једнако са знањем богова. Верна пракса тапаса води ка свезнању, то јест извор свезнања јесте самопрегор. Зато је највећа ствар на свету жртва.

То је садржина Катхаке која би се, истина, могла анализирати и из других упанишада, али Катхака искључиво о томе говори. Оно што казује изван и изнад тога, то су мисли које се могу наћи у великим упанишадама у аксиоматичнијем изразу. Пре свега да тапас није самомучење. Ако би то био, онда би био само варијанта оне кавге какво је сурово и помамно хладно горење. Откриће је самопрегора како има нешто што је важније од живота, и живот се подређује овом важнијем. Друго је спас, а друго је уживање. Тапас није оно како је аке-

за тумачена у Европи, да је самомучење – тигровска аскеза која се крволочним бесом баца на човеков живот и раскомада га. У Европи појам самопрегора никада није био чист. Европа је из природе, то јест из тамне ватре само изузетно могла да се уздигне, нарочито у својим нарочито великим, али зато прећутаним мислиоцима и свецима, и увек је била обузата слављењем живота. Друго је спас, а друго је уживање Европи је увек требало уживање, оно што сада и овде уме ухватити. Увек је вечни спас жртвовала тренутном уживању. Будала се маша уживања похлепно и само за себе. Увек је примењиван обрнути тапас, порицан је самопрегор, па је чак и у аскези давана слобода помамним страстима природе. Кружећи у тами месечарства, држећи сами себе за научнике, мноштво лудака јури горе-доле у таштој мудрости. Никада не мисли на други свет као незрело дете, и блуди усред своје засењености имовином. То је живот. Другог света нема. Верује у то, и увек је изнова плен смрти. Духовност Европе је због тога тако јадна и страшно сиромашна и незнатна, а за захтев који се уздиже изнад одређене разине зато је тако досадна и плитка: бесмислена гомила заблуда које се понављају и недомишљених одважности.

Разликује се и супротставља се једно другом оно што се назива будност и месечарство. *Видја* и *авидја*. Ко живи у природи, ко одабере уживање, он спава у животу, једино се по томе разликује од животиња и биљака што би се у било ком тренутку могао пробудити. Али то не чини. Ко хоће да се пробуди, он мора да запали ватру Начикетас. Али то није лако учинити чак ни с исправним разумом. Будност је аргументацијом недостижна. Залуд је учење и читање. Једино и само тапас, самопрегор. Никакав други пут не води овамо. Човек треба на самом себи да примени ватру тапаса како би природу у себи очистио и уздигао. Човек треба да излије самога себе из природе. Ново биће излива из себе – ново, то јест старо, најстарије односно право. То биће упанишаде називају Атман. Катхака има два назива: Атман и Пуруша. Пуруша значи човек, примордијални вечни човек као јеврејски Адам. Али јакко треба пазити. Човек природе и Атман нису двојица. Не сме се починити грешка коју је начинио апостол Павле који је старог и новог Адама раздвојио ограниченом једномизаувекошћу, а тиме је природу бацио у провалију и дух пак оставио без корена. Забрањено је, каже Шанкара, правити разлику између индивидуалне душе и сазнаљивог духа. То је *сваруџа-ѿввам*, закон једине истоветности.

Ко зна Атмана, он се више не рађа и не умире. Ово сазнање је коначно. Ако се пробуди (видја), он не чека док не умре, и бесмртност не жели да започне после завршетка живота. Увек је био бесмртан, и сада је, али је сада прибавио јасну свест о томе. И сада зна. Почев од тог тренутка када је сазнао своје право биће, Атмана, више не зна шта је настанак и пролазност. Атман је мањи од зрнца та мака, већи од стостругости светова. Седи на једном месту, и далеко лута. Лежи, и свуда борави. Атман је возар кола живота. Настава у сваком бићу, само најоштрији ум зна за њега. Није довољно да танано гледаш, јер је он још тананији.

Водећа мисао друге адхјаје јесте *еѿад ваи ѿѿѿ*, то јест то је он сам. То је поглавље *сваруџа-ѿввам* (једине истоветности) истовремено и супротност великог одломка Чхандогја-упанишаде, *ѿѿѿ ѿввам аси* (то си ти). Најмоћније и најсажетије учење упанишара о Атману. После реченога овде више нема нарочитих тешкоћа у разумевању.

Лично божанство Свајамбху, творац света, тако је створио човека да му је чула усмерио према напољу. За спољни свет знамо да је природа, и то она природа где човек спава, тражи уживање, и од животиња и биљака се разликује само у томе што би се у сваком тренутку могао пробудити, али не чини то. Ово је, рецимо, секундарно стање човекове егзистенције чији је резултат да човек без знања и без свести умире и поново се рађа, и опет умире, током небројених векова света. Примордијално стање које треба достићи, односно у које се треба вратити, човекова је изворна будност, и он је тако реализује што се уз помоћ тапаса преусмерава, своја чула, окренута према споља, усмерава према унутра, практикује самопрегор у тами природе и пали ватру Начикетас, и прибавља самоопредељеност над самим собом. И када се окрене, налази у себи самом бесмртно вечно биће. Атман је недодирљив, јер је он онај који може да дотакне, невидљив је, јер је он онај који види. Није га лако наћи. Мед је овај живот за свако биће, каже Брихадарњака упанишада, и човек се обезнани лицкајући мед, и заборави све остало. Али ко преко меда открије себе самог, тај има моћ над прошлешћу и будућношћу. Овај Атман, примордијално биће, био је пре света, био је пре пра-вода, био је пре ватре. Прва ватра је ватра жртве. Атман је ватра која тиња у дрвету за потпалу (ученик када приступа учитељу – ахману зато носи у руци дрво за потпалу). Атман (Пуруша) је величине палца, и он гори усред човека као пламен без дима. Атман је небо, Атман је ваздух, свештеник који приноси жртви и олтар и жртва, гост и праг, време и богови, величина и истина. За њега више нема ни спољашњег ни унутарњег, већ је само кристално чисто знање, као што каже Шанкара.

Једина човекова обавеза у животу, у овоме, овде, данас и сада, јесте да прибави ову будност. Онај ко у овом знању овде, пре распада тела, не буде судеоник, он ће се у патњи живота и лутању и помамном кружењу природе поново вратити и отелотворити. Не у оном смислу како то с детињом бистрином ума верују у Европи да човек умре данас, а сутра је већ поново овде на земљи. Хинду баштина учи да година света траје 432 милиона година, за то време Брахма из себе раскрили свемир, расцвета га, потом свет вене и пропада и умире. У свакој години света душе се поново роје, потом се враћају у резервоар. Пробуђена душа се пак не враћа у резервоар, него се сједињује с Брахманом. Смртник постаје бесмртан.

То је крај учења.

САНКХЈА КАРИКА

Студија

Од шест школа хинду правоверности (*шадаришанам*) Санкхја-кариком су се с нарочитом љубављу бавили у свим временима, а она је и у Европи била у средишту интересовања, поготово што је владало уверење да је Санкхја дуалистичка, матаријалистичка и атеистичка. О нечем таквом, наравно, нема ни говора. Једна ствар је недвосмислена. Оних седамдесет две арја-песме (укупно 141 стих), у којима је, према самом делу, Ишваракришна записао

учење верно баштини, пре него што је схватио коначни смисао (*сидханџа*), зраче изванредно моћним језиком.

Хинду баштина објављење назива *шруџи*. О хинду шрути, као ни о хебрејској Тори, не може се просуђивати, јер сваким елементом свога бића унапред смо под њеним судом. Једини начин како се с њоме можемо бавити јесте тумачење. Назив тумачења у хинду баштини је *смриџи*. То је и хебрејска Кабала. Разлика између шрути и смрити налази се на разини језика. Објављење је веродостојан језик где се на моћ логоса не може апеловати. То је сидханџа, то јест крајњи смисао. У четвртој и петој песми Санкхја карике говори се о мери сазнања (*џраман*), и каже (јер: стварност се може утврдити само сазнавањем) да постоје три прамане: искуство, упоређивање и исправно саопштавање. А исправно саопштавање јесте исправно протумачено објављење.

Цела заблуда је могла настати зато што је сматрано да се ова чињеница може заобићи. Наглашавам поново: објављење је веродостојан језик. Веродостојно читовање логоса. Јединство егзактности и поезије. Шта то значи веродостојан логос? Једноставну чињеницу да онога ко је у језику јачи, треба слушати. Зато је узалудан напор бавити се просуђивањем објављења. Незамислив је такав акт којим бисмо могли створити виши интензитет језика него што је језик објављења. Треба да прихватимо чињеницу да наше биће у језику усмеравају јаче силе које казују шта да чинимо, и шта да мислимо. Јер нико озбиљно не верује да то човек сам чини.

Санкхја је такав коментар (смрити) – тесно дограђен уз објављење – односно таква традиционална школа из које зрачи ретка снага језика. Зато треба да толики слушају Санкхју. То је објашњење чињенице да су се њоме с нарочитом љубављу бавили у свим временима. Јединство егзактности и поезије, односно метафизика и конкретност. Јединство ових крајности је тако тесно, то јест обликовање моћи бивства је тако надмоћно да се речи готово не могу оставити без одговора.

Покушаји Европе да разуме Санкхју, завршили су се фијаском, јер нико није открио да је Санкхја-карика: аритмологија. Као и у толико других случајева, и овде је Рене Генон прозрео ситуацију. О овом предмету је, нажалост, оставио само неколико опаски, ништа више. Двадесет пет *џајви* (принципа, зачетака) треба тумачити по аналогiji с Орфејевом, Питагорином астрологијом, с кинеском Ји њинг, хебрејском Кабалом и халдејском астрологијом. Тиме је нестала већ половина тешкоћа. Почев од тог тренутка схватићемо да је реч о таквом архаичном јединству матезиса и метафизике који је тако стар као човечанство. И овде се јавља универзално и заједничко основно знање целокупног човечанства. Ово основно знање чувају Грци, Јевреји, Кинези, касније европски средњи век, на концу Беме. Јер је за свакога и у првом тренутку несумњиво да су дела варијанте истоветног знања. Јене Хенрик Шмит пише да постоји само једна матезис-метафизика, то је база људског поретка живота, и у свим временима је и била једна. То је темељ који су Јевреји с пуним правом називали Адамовом књигом, јер је то оно знање без којег се људско постојање не може ни замислити. Ово темељно знање с вечитом вредношћу припада човеку, живи нераскидиво, неизбежно, непорециво, непатворено заједно с човеком. Оно што се од почетка историјског доба назива филозофија, или религија, није ни-

шта друго до осиромашење овог принципијелно математичко-метафизичког јединства, њени сужени, у више случајева деформисани, на концу у Еврпи почев од Платона – са сасвим мало изузетака – површни и незналачки облици према чијим заблудима човек не може бити довољно опрезан. Филозофије и религије су такви производи кризе који, истина, означавају природу историјских питања која се јављају у добу, али не располажу јасношћу основног знања која би била у стању да разумеју ситуацију. Као последица удаљавања од баштине (објављења) и најосновнија питања бивства постају неразрешива, а мала и велика, индивидуална и заједничка питања постају решива само у оној мери у којој се човек приближава баштини (објављењу).

Рене Генон каже да су Индуси сачували у чистом облику примордијалну метафизику човечанства без било какве религиозне и филозофске деформације. Према томе, Адамова књига, о којој говоре Јевреји, сачувана је у Индији. И ако човек упореди најстарије баштине Египта и Јудеје, Ирана и Кине, Халдеје и Грчке, треба да закључи да низ аналогича у баштини, ако и не упућује на заједничко порекло, указује у сваком случају на заједничку основу. Ова заједничка основа можда је хинду баштина, али је поуздано да се она најбоље примиче основи. У Индији се налази баштина која је најближа примордијалном објављењу.

Човек у средишту баштине Јудеје, или Египта, или Грчке нека је варијанта грчког *дикаиоса*, хебрејског *цадика*, иранског *јаја марешана*. То је истински човек, и он је то по стражарском месту које је заузео у поретку света. Изворно сигурно није, али је касније постао друштвени идеал и у светском поретку био је на врхунцу хијерархије. Истински човек је коначно омогућио и остварио друштвену хијерархију, а хебрејска баштина изразито је учила да је цадик *јешод*, то јест фундамент. Целокупан начин живота заједнице почива на томе да ли она уме да призна високи ступањ цадика као евидентну чињеницу. Код Платона је дикаиос већ закаслело насилан, и овде је истински човек несавремен, готово да је педагошке природе. Од тада се ситуација у Европи битно није изменила.

Разлика између две велике школе баштине у Кини, између тао и Кунг-це, била је управо на овој тачки. Човек у средишту таоа није желео да буде повезан са заједницом. *Кин-це* Кунг-цеа пак је готово тачно онај исти истински човек који нагиње ка политици као и другде. Овај човек је и Египту и у Кини у крајњој линији дворски, још вишечиновнички идеал.

У хинду баштини овај човек је непознат. Онај ко је овде у средишту не као да је аполитичан и као да протестује против друштвеног устројства. Није такозвани *Gegentyp*. За разлику од сваке друге баштине и позитивности на свакој тачки овде је реч о човеку који није изван друштва, него он представља такву људску разину која сама по себи означава укупно човечанство. А означава га не посредством неке способности, величанствености, него зато што остварује онога човека који је био пре од друштва. То је Адам Кадмон, о којем говори и Кабала – примордијални човек.

Поред политички истинског човека увек се налазио други пол, религиозни светац. Исто такав друштвени образац као цадик, а Чуанг-це га сматра исто тако штетним као злотвора.

Хинду баштина не именује примордијалног човека. Понајвећма га назива *мукши*, и та реч означава ослобођеног, отприлике у оном смислу као у грчком

елеуџхерос који исто тако значи искупљеног као ослобођеног човека. Није то благо одвајање од друштвеног уређења нити добронамерна равнодушност што га карактерише, није то што не објављује преурањену идеју искупљења, нема у њему принуде спасења, профетске егзалтације, клетви, негодовања и грдњи. Нема став порицања у друштву, него је слободан. Није он изван друштва, него је друштво изван нечага што је важније од друштва.

Ни најмање није мудар. Дубока човечност. Човечност која познаје своје границе и према горе и према доле, и придржава их се. Располаже таквом мером човека по којој свако на први поглед запажа да ни за длаку не одступа од стварности. То је човек. Сваком ознаком више већ би се рекло мање. Па ипак. Као што је овај човек човек, онај божански човек, наравно без било какве пренаглашене увредљивости, божански, с мало б, без лажног насиља и грча, без фантазма и фикс-идеје. Тек када њега видим, могу имати појам о човековом бићу, тек онда могу да видим да је *ахам Брахма асми* – моје биће божанско.

Оно што је у Индији битно, то извире из овога извора. Нигде другде тако одважно и тако просто и тако право, узимајући само ово једно за циљ, а све остало занемарујући као споредно уз недостижну отменост. Нигде тако поуздано и тако дубоко није изговорена ова једна једина апсолутна чињеница. Свуда другде би била хуљење. Била би хула зато што је недостајао фундамент који припада овом знању: објављење.

Недвосмислено је да је вечно и бесмртно знање човековог бића које говори о његовом божанском својству најважније и у другим баштинама. Али је несумљиво да другде, у великим људским држањима (*махамудра*) ово знање нема стварних трагова. Ни хебрејско *наби*, или *хасид*, или *маскил*, ни било које египатско, или иранско, или грчко, па чак ни кинеско велико држање не личи на хиндуски *мукџи*. Сваки од њих се негде оклизне према некој врсти псеудохуманности, поготово ако их заведе пракса истине па почну да се активно прилагођавају. Прилагодљивост води ка малим стварима, пише у Тао те џингу. Али се оклизне према профетизму, према мистици, према знању, према испаштању, то су у најбољем случају путеви који воде ка ослобођењу, понајчешће пак замке.

Мукти нема негативан став у свету, него слободан. Ослобођење не зависи од касте. Ослобођење не зависи од науке. Ослобођење не зависи од добрих поступака. Ослобођење не зависи од старости ни од пола ни од расе ни од способности. Ослобођење је могуће и отворено у сваком тренутку за свакога. Како се можеш ослободити? Ако схватиш да је твоје биће божанско. *Ахам Брахма асми*. Ја сам брахман. Тако просто? Да, тако просто. То је најпростије на свету, то је откривање стварности, то је најлакше. И кад си се ослободио, остајеш човек, не зовеш се ни светац, ни праведник, ни мудрац, ни моћник, само си просто слободан, и ништа више, али знаш да од тога нема ништа више.

Хинду метафизика је заправо антропологија. Није антропоцентрична, као што каже европски сцијентифизам. Из ове антрополошке ситуације следи да човек уређује своје вредности тока живота. Постоји једна једина битна и важна ствар. Ова битна и важна ствар није живот, него спас. Знање о мом сопственом божанском бићу. Живот није вредност по себи. Живот не може бити сопствена мера. Живот служи да бих прибавио знање о његовом правом бићу. То је видја – будност. Ако га нисам прибавио, вредност и најблиставијег живо-

та према земаљској мери јесте нула. Битна и важна ствар за човека јесте његово знање о сопственом бићу. Све остало је другостепено, а знање које нема везе са спасењем – узалудно је. Мера је једна: да ли прибављање јединог знања води напред, или не води. Ако нема будилачко дејство, безвредно је.

Средиште хинду метафизике није антрополошко зато што је једнострано и пристрасно, и што се бави само човеком, него зато што на првом степену постојања њене скале вредности налази питање спаса човека (ослобођење). Све остало следи потом. Микти је човек који на скали вредности бира оно што је прво, то јест што је најскупље, односно што је највредније, и изван тога неће ништа, само ово једно.

Главну тезу хинду метафизике Шанкара је формулисао оштро на следећи начин: *дњана мокша* – ослобађање посредством сазнања. Санкхја пише овако: утврдити стварност могуће је само сазнањем. Или Тора: Душа без сазнања не може бити добра (Ecclaeasticus 19, 2).

Санкхја карика је један од начина сазнања, то јест ослобађања. У интензивној атмосфери-слободи хинду баштине незамисливо је оно нестрпљење чији сведоци можемо бити свуда другде на свету. Реч је о спасењу. О ономе што је најважније. Незамисливо је да буде потиснута било која мисао која је овако важна. У Индији није било верских ратова, јер никада нису биле супротстављене верске тезе политичких моћника, већ је људе прожимао заједнички напор спасења. Чак нико није ни прижељкивао предности. Предуслов разликовања вечних и пролазних ствари јесте одрицање од награда на овом и на другом свету (Sadananda 14). То је мисао која се може изрећи само у Индији, нигде другде.

Санкхја је на више веома битних места супротстављена веродостојном објављењу (*шрути*). Шанкара је у својој Веданта-сутри анализирао ове супротстављености с недостижном егзактношћу и рекао да је Санкхја карика *ашабда*, то јест антизапис. Међутим, има неколико елемената које нико није поминуо и то, ако и треба у пуној мери задржати суд Шанкаре, оправдава Санкхја кариком, то јест њено дејство.

Први овакав елемент, о којем је већ било речи, јесте аритмологија Санкхје. Јединство (ако и није праизворно и објављенско, али је свакако архаично) матезиса и метафизике.

Веданта говори о томе да је пространство света настало од пет пута пет елемената (Sadananda 142). Говори о *будхи*, о *ахамкари*, о *џанмайрама* и *индријама*. Говори и о *јунама*, а међу основним појмовима нема ни једног које Саснкхја није преузела из објављења.

По Санкхји, свет је творевина двадесет пет *џајви* (почетак, принцип). Творевину овде треба схватити у оном смислу као што Кабала користи реч *ацилутх*. Ацилутх значи зрачење, еменацију, исто као што и реч *сарјах* у Санкхји значи и стварање, али се у Европи обично узима у обзир само значење стварања. Мада је исправан превод реченице *џај рива сарја*: овако настаје зрачење. Не стварање (*берија*), не обликовање (*јеџира*), не израда (*асија*). Свет није ништа друго до непрекидно зрачење двадесет пет паралелних почетака. Свет од двадесет пет гласова. Ствар треба замислити тако што у човеку вид, слух, додир итд. симултано иду с разменом материја, с кретањем, с расположењем, са свешћу о ја итд., исто тако паралелно иде у свету двадесет пет по-

четака Санкхје. Онако као што истовремено кружи седам планета. Као што о истовременим почецима говори Ји њинг, Сефер Јецира, или орфичка десетка.

Аритмологија кинеског Ји њинга почива на броју 64. Тиме је готово исцрпљено наше знање о Ји њингу. Јер све што кажу стари и мање стари коментари, делом нови и европски, подразумевајући и објашњења Кинг-цеа, суштину непосредно не дотичу. Не располажемо разрешењем Ји њинга, чак ни с покушајем његовог разрешења. Књига приказује свет као свет од шездесет четири гласа, у шездесет четири симултана гласа који у сваком случају према архаичким аналогијама у више димензија значе разне ствари. Вероватно је реч и о метафизичким, политичким, религиозним, култним, судбинским, можда астролошким, карактеролошким и другим аналогијама, али ни не слутимо како су оне узајамно повезане.

Аритмологија, то јест сасвим вероватно баштина халдејског порекла коју смо прихватили, сачувала је аритмолошку скицу дванаестице коју од тада нико није умео другачије изразити. Халдејска баштина је изградила аналогију слика звезданог простора, годишњих доба и основне природе човека и учила је да човек који је рођен у знаку овна, или лава, или кентаура никада неће моћи да одбаци своју ватрену природу која тачно одговара небеском ватреним знацима. Рак, шкорпија, рибе су водени знаци, бик, девица и јарац су земни знаци. близанци, вага и водолија су ваздушни знаци. Наравно, три ватрена знака нису истоветна. Ован је поролећни знак и зато је жесток, упоран, непромишљен и темпераментан. Лав је летњи знак, смирен је, живахан, ведар. Кентаур је зимски знак, и његова ватра је хладна, жилав је, амбициозан, с инстинктом владавине. Ових дванаест знакова сачињавају, према томе, таквих дванаест категорија карактера којима онда одговара дванаест метала, дванаест драгих каменова, дванаест животиња, дванаест биљака итд. итд. и тако је настала основа универзалног система аналогија.

Дванаестица уједињује бројку простора и времена и зато је дванаестица онај облик Јединства који значи потпуност. Погодан је да представи целину космоса у дванаест знакова, или целокупни процес света као у дванаест александријских еона. Целину означава још и у традиционалној јединици мере, у тупету. Време ни данас не умемо другачије мерити већ дванаестицом. У Кабали ову појаву посебно истичу поглавља која говоре о дванаест простих самогласника.

Гностичка теорија о дванаест еона код Валентина и Василидеса иначе је исто тако проблематична као и модерна гноза Хенрика Шмита Јенеа.

Најсавршенија међу знаним аритмологијама јесте по свом склопу аритмологија Кабале изграђена на броју тридесет два у Сефер Јецири. Њена метафизика је чиста. Разликује четири ступња настанка света: зрачење (*ацилуџ*), стварање (*берија*), обликовање (*јецира*) и израда (*асија*). Број тридесет два, о којем говори Кабала, први је постојећи, то јест зрачење, али усмерава сва четири ступња настанка света, јер ни стварање, ни обликовање ни израда се не могу збити другчије него с овом бројком тридесет два. Тридесет два се овако дели:

- десет основних бројки (десет сефира),
- три мајке (тројство неочитованог света),
- седам двојстава (продор противречности очитованог света),
- дванаест простих (дванаест граничних стубова свемира).

Савршенство Сефер Јецире јесте она једноставност којом се слова и бројеви могу одржати у таквом метафизичком јединству које обухвата сваки битан садржај архаичке баштине, и то:

- учење о Ен Софу, то јест учење о неименљивом и неухватљивом и безименом Незачелу,
- учење о моћи десет зрачења који стварају свет,
- динамички поредак седмоструког система супростављености света који се међусобно узајамно прожима (време-гласови-својства-периоди, итд.),
- на концу космичке границе и стубови свемира онако како то учи астрологија.

Све то тако сажето и са истинитошћу која чини вероватним ванредну старину књиге и њену близину објављењу.

Уместо да је прикупио расути материјал веома богате орфичко-питагорејске аритмологије, модерни сцијентифизам се исцрпљивао у критици текста и у полемици против аритмологије. Управо зато више знамо о далекоисточним аритмологијама него о оној која је живела овде у Европи.

Орфика (питагорејизам) је вероватно изграђен на броју десет и тако је у сродству с хебрејских десет сефира. Не знамо за аритмолошко вредновање самогласника, али се оно претпоставља будући да је грчко писмо настало трагом семитских писама, па ако су преузета слова, прихваћено је и вредновање које припада словима, онако како се може наћи у Сефер Јацири, требало би да има трага и у грчком. Овакве трагове, међутим, за сада нисмо успели да откријемо. Има пак нешто друго што орфичку баштину разликује од друге баштине. То је геометрија. Орфејева изворна аритмологија вероватно је изграђена на тако очигледним сликама које одговарају представи бројева Један-Два-Три-Четири итд. Располажемо таквим записима на основу којих:

- 1 тачка
- 2 линија
- 3 раван
- 4 тело
- 5 покрет
- 6 живот
- 7 смисао
- 8 привлачност
- 9 мера
- 10 испуњење.

Бројевима су одговарали митски богови (1 Аполон, 2 Артемида итд.). Посебан значај је имао Један који је број средишта Света – Ватра, а Два је број Земље и Природе. Број четири (*йейракџус*) је *ениелехија*, четвороструко испуњење душе. Четири јесу: *ноус*, *ейисџеме*, *докса* и *аисџесис* (смисао, сазнање, учење, искуство). У сродству с *йраманом* Санкхје. Седмица је број *мелоса*. Мелос је пак означавао космичку мелодију коју певају небеска тела (седам тонова, седам боја итд.). Десет је потпун расплет јединства. Истовремено производ четворке. (Десет је једнако један плус два, плус три, плус четири.) Десет је иначе *йсукојонос*, то јест овај број чува мистерију поновног рођења.

Све је то заправо аритмолошко опште место и ако би само то био садржај орфичке аштине, не би било штета што није откривена. Међутим, вероватно је да у Орфејевом учењу не само да није било (као што је Питагора користио) зајеничког поретка и руштвене хијерархије изграђеном на аритмологији, него је у њему био *канон* грчке скулптуре и архитектуре, чак и језгро грчке поезије и мита.. Грчка поезија остварила је такве ритмове који су својим системом звучанња саопштавали духовне покрете који се нигде другде нису понављали, и отуда је у пуној мери месна Новалисова примедба да Орфејево учење о музици као о моћи стварања света и обликовању сила света није ништа друго до испољавање дубоке акустичне природе душе, одговарајући таласи звук-светло-мисао.

У каквом је односу орфички број десет с хебрејских десет сефира, с иранских десет *амирасџанда*, с хиндуских десет *џараџаџаџија* доцније је питање. Међу свим баштинама постоји сагласност да у свим случајевима није реч о активном стварању, него о зрачењу активних стваралачких снага (*асцилуџх*). *Ен Соф*, Непочетак, код Орфеја *Хаос*, нигде није непосредан творац, мање је од тога јер није очитована стварност. Хаос не твори, само бројеви, тонови који из њега зраче остварују оне силе које оформљују и праве свет.

За време крсташких ратова дошло се у додир с Арапима па су нарочито идеје хебрејске, александријске и грчке баштине поново доспеле у Европу и јатимице је дошло до навале мање-више дубоких аритмологија. Једна од њих, она Агрипе фон Нетешхајма је укратко ово:

Број није друго понављање Један. Један потпуно прожима сваки број, заједничка је мера сваг броја, његов извор, порекло, он собом сједињује све бројеве, искључује свако мноштво, са самим собом је увек једнак и непромењен.

Броју Један у језику одговара Јод, у интелектуалном свету одговара му светски разум, у космосу Сунце, у елементарном свету камен мудрости, у човеку срце.

Два је први број. Јер је прво значење множине. Два није сума бројева, него две напоредне јединице, зато се не назива сложеним бројем. Два је први изданак Један. Име му је: Генеза (Јунона). Отелотворење. Први покрет и једнакост. Број науке, сећања, светлости, човека, микрокосмоса. Број одвајања, разликовања, материје, раздора, немира и нечистоте. У питагорејској традицији два није број, него поремећено јединство. Његово слова су Јах и Ел. У свету ума два је анђео и људска душа. На небу Сунце и Месец. У елементарном свету земља и вода. У човеку срце и мозак.

Три је први сложени број, свети, савршени, најмоћнији број. Свет одржавају три силе: судбина, неминовност и ред. Постоје три времена: прошло, садашње, будуће. Свако тело има три димензије. Хармонију чине три тона. Број заједнице је три. *Tres faciunt collegium*. Животни дух је тројство, вегетативни, емоционални и мислећи. Свет је сачињен од тројства, према броју, тежини и мери.

Четири, тетрактус питагорејаца, корен је сваког броја који иза њега следи. Значење: заједница. Четири значи друштво. Градове опасују четири зида, собе, куће имају четири зида. Космос је у облику лопте, али је човеков свет коцка. Први очигледни квадрат јесте знак двоструког напредовања и односа. То је Јахва (ЈХВХ). Биће, живот, осећање, мишљење. Четири стране света и четири годишња доба и четири елемента.

Пет је збир првог парног и првог непарног броја и отуда јединство мушких и женских елемената. Пет је број брака. Половина од десет, броја свемира. Пет чула. Пет прстију на ногама и рукама. Пет планета. Елохим.

Шест је број савршенства. Збир прва три броја (један плус два, плус три). Број човека, јер је човек створен у шести дан. Шест радних дана. Зато је број рада и службе.

Према питагорејцима седам је покретач човековог живота, јер своју снагу не узима из његових делова (2 и 5, 3 и 4), него своју целину сам твори. Због тога се у кругу не може начинити правилан седмоугао. Тројство душе и четворство елемената. Седам боја дуге. Седам тонова скале. Седам дана седмице. Седам је број невиности и заклетве. Број слободе.

У учењу питагорејаца осам је број истине и потпуности будући да се дели на једнаке сразмере. Орфеј је своју заклетву положио пред осам сила: ватра, вода, ваздух, земља, Сунце, Месец, *Пханес* (Светлост) и *Нукс* (Ноћ). Код Јевреја број савеза и обрезавања.

Девет је број отелотвореног света, хармоније, реда (муза). У судбини се разликују периоди седам (криза) и девет (олет). Анђели имају девет редова.

Десет је универзални број. Преко десет се не може бројати, јер је човек принуђен да се опет врати у један. Велики обреди су у баштини обично трајали десет дана. У старини се разликовало десет главних делова човековог тела. Као и Један, и Десет је број у облику круга, завршетак и испуњење сваког броја. То је број закона (десет заповести).

Мишљење Јакоба Бемеа почива на аритмологији броја десет. Ова аритмологија је у веома далеком сродству с десет сефира Кабале и с тетрактисом питагорејаца. Бемеова аритмологија је једина која је настала у Европи, и то у новије доба, па насупрот томе може се поставити уз било коју архаичку аритмологију. Исто то другачијим речима, аритмологија Јакоба Бемеа почива на светим књигама.

Број стварања (његове повести, искупљења) јесте десет. У поретку бројева протеже се логика алхемије, Кабале, астрологије и Санкхје: бројеви се узајамно прожимају својим деловањем на такав начин да не постоји ниједан број без осталих девет. Ако се другде не испоставља, овде се види да бројање од један до два, од два до три итд., које је за нас најбезазленије могуће, ни издалека није то. Низ од првих десет бројева само зато изгледа рационалан, делом јер им је корен дубок, делом јер је бројање историјски веома старо. С обзиром на духовну операцију бројања у крајњој линији нема већих проблема сем како од један постаје два, од два три и више. Ову операцију сматрати само пуким разумом значи забашурити истински смисао проблема.

У сваком питању у Кабали, према заједничкој примени *хохме* и *бинаха* (универзални смисао и диференцирани ум), десет је дато истовремено и у једном јединству и једном комаду, али истовремено и у десет делова (у десет бројева као разлучивању на десет једнаких делова). То је заправо основно питање сваке аритмологије. Број тридесет два у Кабали јесте јединство од тридесет два гласа. Санкхја је јединство од двадесет пет гласова. Збир бројева увек је једна целина (Сен Мартен). Целина и разлучивање целине на одређен број једнаких делова целине дат је истовремено, али тако да је у овом разлучивању

однос сваког дела према свим осталима такав као тонова у музичком акорду према другим тоновима у акорду, јер целина истовремено звучи.

Делови се међусобно прожимају, што значи одржавајући себе саме разрешавају се у другима, другачије речено, разрешавајући себе другима одржавају потпуност свога бића. Што се и не може другачије, јер себе треба да ослове како би јединствено могли зазвучати и то јединствено звучање не чине тонови посебно, већ јединство посебних тонова које је било пре него посебни тонови. То иначе није ништа друго до истовремени и истоврсни проблем бесмртности људске личности и истодобно разрешење у божанском духу: људска душа само у размери и мери разрешења у божанском духу добија лични вечни живот, односно одржавањем личног бивства може да се разреши у божанском духу, и то двоје скупа чини једно једино.

У Бемевим делима располажемо с применом аритмолошког мишљења, то јест с таквим симултаним коришћењем универзалног смисла и диферанцираног ума с којима се човек може снаћи на овом месту. Сваки други пут води до мрачног зида.

База стварања је Унгрунд. Унгрунд је савршен превод хебрејског *En Sof*. Наравно, не знамо чак ни то да ли је Беме познавао Кабалу. База је Непочетак, *ајерион*, или Хаос, као што каже Орфеј, неухватљиво. *Das ewige Nicht*. Као у Сефер Јецири и у Санкхја карики, и овде је реч о две ствари. Једна је она која претходи сваком почетку, она која се није очитовала (*ајерион*). Платинов *хен*, то јест Један који је фундамент сваког броја, али је и он сам исто тако мало број као Бескрај, или Нула. Друга ствар је очитовано Један, први број.

Das ewige Nicht, Непочетак (Унгрунд). Први број је Један који Беме назива *Wille*. Воља је оно што је ништа, односно неухватљиво. Све могу достићи, вољу не могу. То је нераспростарена централна моћ. То је математичка тачка. То је Један.

Очитовано и неочитовано у Један односе се једно према другом као мистерија и постојећи облик света, то јест, како каже Беме: *вртлог heimlich, doch auch offenbar* (скривен, па ипак отворен), то јест: *das heimlichste auch das offenbarlichste* (невидљиво нам се налази пред очима). То је она мистерија која је овде па и не унемо друго да видимо него њу, мада је неухватљива тајна. То је *Мјцџериум Мајнум – Sod Gadol*.

Беме Два назива Бегерде. Сродан је Орфејевом еросу и хиндуској ками. То је глад. Воља је неухватљива, и за себе саму је таква, и када се у њој пробуди осећање недостатка и саму себе ухвати и погледа, чак ни тада не може да ухвати, јер оно што ухвати то је сопствена пожудна глад, али није воља. Ова глад је притиска као сенка. Али не налази ништа, само је празна и гладује.

Али се већ покренула. А тај покреј јесте Три. Овај покрет је за пожудну глад прва позитивност. То је оно што налази прво. То је напетост и воља која је супротна самој себи и која саму себе засењује. То је воља која гута и посматра саму себе, али не уме да ухвати саму себе, и стрепећи тако напето горко уједа цвокоћући у сенци. То је Ангст – стрепња.

Одатле сукне попут муње прва звучна реч (*Wort, Schall*), ослобађајућа и све што је било стрепња и сенка и горко и ујед и глад, то је сада светлост и узвишеност, громовита моћ продорне муње-речи: Нека буде! И би. То је број четири.

Пет је олакшана и победоносна радост. Девица, Двојник, кристално чисти Ум у чијим очима дух види самог себе и разуме га вечито у сваком његовом чуду и у којем се он отвара и што се дубље отвара, постаје све богатији.

Сада може да се покрене окретање точка. Број Шест. Точак истовремено има дроструко окретање, свет духа и свет природе се и у томе разликују. У природи точек се врти или напред, или назад, у духу истовремено и уједно и напред и назад, и сваки окрет напред ослања се на прокрет назад, и обратно. Јер кретање света и духа није праволинијско (развој), али није чак ни таласасто, али није чак ни спирално. Почети света и духа пролазе непрекидно кроз узајамно прожимање таквих музичких (алхемијских) заплета, компликација и трајних мешања које су у служби јединог циља света и духа, њихове зрелости (будности, ослобођења). Природа постоји ради ослобађања, каже Санкхја.

Седам је број отелотворења. У оном смислу како каже Новалис: ткиво је прави елеменат активитета духа, ткиво врши најпривлачнији утицај на дух (226. фрагмент). За Бемеа је симбол броја седам Луна, феминино небеско тело, и Сатурн (знак земље). Нема ослобођења без отелотворења, нема отелотворења без ослобођења. Употреба речи *Wesen* у Бемеовом речнику упућује да овде искрсава и мисао суштине и отелотворења форме, као да би дух само у телу могао постати субстанцијалност.

Осам је знак праслике и потраге за прасликом. Упадљиво је слично тумачење осмице у свим аритмологијама. Код Бемеа је Осмица откриће људске праслике (Софија – Плерома – хохма – божански андрогин) која се поларизује с елементарним поремећајем људског духа, с турбом. Ова турба у Санкхји одговара *бхави* (нарушеност, дефекат, сломљеност, слабост).

Девет је код Бемеа број Тинктуре. На основу промене које је уследила трагом неког додира Тинктура је слободно дисање, или течност крвотока, или даха који су настали из слободног саобраћаја међу заједнички усклађеним елементима. Ми људи, који смо испали из истинског бивства, не располажемо Тинктуром. Само изузетно можемо суделовати у таквом додиру чије је дејство такво да човека протресе у његовом целокупном бивству (Рилке: *Du musst dein Leben ändern* – промени свој живот).

Девет је девичански број Тинктуре, број Муза. У овом знаку испуњава се Осам – отелотворење. Овде постаје оно што јесте: дело муза. Беме каже: Ако тело постане истинско, више нема нити може имати циља ни смера. Слободно стоји у вртлогу, ништа му није потребно да се држи и очува. То је истински живот у Узвишеној Светлости. То је потпуност уметничког дела за себе сама. Ову мисао, наравно, треба схватити тако да употпуњено и остварено тело прве (некварне) природе није остварено у интересу неког циља, него ради сопственог блиставила. Отприлике то је оно уверење које човек својим прстима коже да искуси на делима великих скулптора. Ово тело није механизам који рађа или зачиње, није погон за размену материја, није подређен никаквим ни биолошким, ни психолошким, ни социолошким принудним поступцима, него *steht frei im Abgrunde* – само по себи и слободно стоји у вртлогу. Од светлости смо, а и свет је светлост, и она нас одржава. Материја је охлађена светлост.

Број Десет је основно стање Бића. Беме не стиже до Десет преко Један, Два итд., него од Десет као јединства стиже до десет делова који наравно нису

једнаки. Од Десет одузима Девет деветина, Осам осмина итд. Десет је употпуњено Биће Творца (пантелеја), и отуда је остварање активних сила (есенција).

Ко у Бемеовој аритмологији само један једини број замисли без осталих девет, затвара себе од разумевања целине.

Десет је паралелно и симултано и оно је хармонизована јединица у замишљеном укупном сазвучју, као што је Ји ђннг број шездесет четири, Сафер Јецира тридесет два, Орфеј десет, односно код Бемеа Један, који је стално ту и присутан је, он је свет, и који јесмо ми, и који не можемо да не видимо и који је на концу *Mysterium Magnum*, Велика мистерија. Ово Један вечити је почетак паралелног десет, и вечити завршетак паралелног десет, односно паралелно вечито трајање којем је време само нарушени облик, јер је непролазни тренутак. Вечито сазвучје и међусобна „наразмисловост“ почетака ни у једној другој аритмологији није на тако пресудном месту као код Бемеа, и због тога се Беме заправо може тумачити као кључ за све остале аритмологије.

Аритмологија је знање које описује основну операцију духа и каже да је ова основна операција бројање. Санкхја не значи ништа друго до бројање. Бројање је зрачење – стварање – обликовање – остварење, односно она операција када дух иступа из неограничености (*aregion, En Sof, Ungrund*) и преко Један-Два-Три-Четири доспева до десет. Овај елементарни покрет духа може се потпуно разумети само код Бемеа. Зашто? Јер без познавања мисли и операције о узајамном заједничком прожимању (*inqualiern*) изгледало би као пуки аутоматизам, мада је управо томе супротан јер је то најузвишенија духовна операција највишег реда.

Најмања јединица у којој се јавља заједничко прожимање јесте Три. Зато је и најједноставнија аритмологија тројка, чак више система аритмологије одржава костур основног тројства (Беме, Кабала, Санкхја). Таквом најједноставнијом аритмологијом треба сматрати алхемију. У алхемији су односи сала, сулфура, меркура једни према другима тачно онакви као у Кабали Алеф-Мем-Шин, и као однос сатва-раџас-тамас у Санкхји. Нема једног без преостала два. „Тројство је основно својство свега постојећег, а то је база супстанције.“ Касније, у средњем веку тројство дух-душа-тело ослабљена је копија овога основног тројства, али је осиромашена и супротност двојства тело-душа, или тело-дух, из којег су настале само хиљаде забуна и неспоразума. То је неразрешиви дуализам европског мишљења, објекат-субјекат, позитивно-негативно, ја-ти, итд. итд.

Тајна алхемије, која је упорно и дуго истраживана, али без резултата, јесте да се прилоком настанка света, као што каже хебрејска баштина, истовремено и паралелно испољавају три „мајке“, на тај начин што сразмере споја ове три мајке стварају сал, сулфур и меркур. И по томе ствар није узастопна, него симултано настаје једна из друге. Као што се за учење о изолованости елемената у прошлом веку касније испоставило као иреално, а после откривања разбијања атома знамо да су и физички елементи настали једни из других.

Алхемија се само секундарно бавила елементима природе, и само је у веома обезвређеном становишту желела да начини материјално злато. Изворно је то било истраживање „злата“, односно камена мудрости и алхемија је за то користила тројство основне материје (*prima materia*). А камен мудрости није ништа друго до поуздано знање које води ослобођењу.

Скривено тројство, али у крајњој линији аритмологија која почива на Један, јесте Платиново. Хен-Ноус-Псухе (Један-Разум-Душа) није ништа друго до спуштање, односно уздизање до стадијума три, његова прогресија. Један је неухватљив и неименљив, трансцендентна безименост, једина стварност, заправо постојање. Одавде се човек спушта, и ако одавде иступи, постаје дух, разум. Напредујући одавде и према доле постаје душа. Јер материја више није заправо постојање, него поломљено бивство. Душа је најмагловитији облик Један. Ако се просветли, опет постаје Ноус и, ако се потпуно пробуди, ослобађа се и враћа у Један.

Аритмологија која је недвосмислено у знаку Један јесте мухамедански суфи. О суфију траба говорити и зато што, ако је по својим историјским почелима веома позан, судећи према дубинама његовог основног тона, он је древан у својим правим коренима и пружа се у преисторијска времена.

Средиште суфија је Један, неухватљивост. Што је изван тога, за нас је безвредно. Суфи одбације сваковрсне умне операције. „*Калам* (рационализам) је пуко траћење ума, он нема утицаја на унутарњост религије ни на чистоту живота, чак их тиме ремети.“ (Al Gazali). Ум је наопходан онима који не умеју да разликују битно од небитнога, па имају времена тиме да се баве. Суфи је израдио бројне методе како би остварио једини циљ, сједињавање с Један. Говори о четрдесет путева (тарика) баштине. Циљ је свуда један. Овај један циљ јесте Завхид, што није ништа друго до латинско унио, грчко хеносис, хебрејско јихуд, хиндуско јога, то јест сједињавање (фана) с Један. Васпостављање изворног рајског бивства. Суфи, као и остале велике баштине, полази од Адама Кадмона. Домаћити Један (где се у мрачном дану налази осунчана ноћ). Стајати суочен са зрачењем Почетка тако да и човекова душа-дух постане овај почетак, где „дело виђења престаје, а из невиђења почињеш да учиш шта је виђење“.

Будући да нема систематичног мишљења без основне операције ума, немислииво је да било где на свету може настати систем без аритмологије. Вероватно је, чак поуздано, само то да творци система, па били они ма колико сјајни мислиоци, нису знали да, када обрачунавају, онда рачунају, још интензивније него када очима бројимо боје слике и ушима тонове музике и умом самогласнике говора, и у њиховом заједничком прожимању сводимо их опет на изворно: на *Mysterium Magnum*, који је неразоткривено скривен, али је пред нашим очима, и не можемо да видимо дуго, само њега (*offenbar, doch Heimlich*).

А да десет категорија Аристотела није друго до ли псеудоаритмологија настала трагом орфичке баштине, јасно је од првог тренутка. Не само зато што је и сама филозофија настала из орфике, него што је немогуће не открити три стадијума умног затамњења:

- када су древне речи метафизике (Хаос, Нух, Пханес, итд.) још живе у пуноћи свога смисла, то јест своје моћи, речи су коришћене у свом изворном значењу,

- када су древне речи метафизике постале митолошка бића, богови као Зевс, Аполон, Дионис итд., и своје изворно значење разрешиле у чаробним сликама,

- када су древне речи постале рационални појмови, тако изгубиле и одломке своје очигледности.

Грчки језик за нас чува митолошки стадијум. Значење хебрајског је тако велико зато што, мада је осиромашео и деформисао се, још је и у својим руинама остао у кругу древних речи.

Аристотелове категорије су избледели богови који су пак избледеле древне речи. Субстанција и њени доприноси: количина, квалитет, место, време и остало означава такав низ бројева десет у којем се готово изгубио инлуалиерен између бројева (међусобно узајамно прожимање) зато што је саграђен сасвим на елементима које може да запази спољни ум. А пуко ређање десет према уму безразложно је исто као и тридесет три, или сто, или десет хиљада. Према хиндуској метафизици оно чиме се бави Аристотел јесте пуки упадхи (хебрејско бинах), односно датост која служи спољном опажању, и отуда целу ову операцију исцрпљује Ал Газалијева мисао „калам“: траћење ума, што је непогодно за сазнавање суштине живота, чак је овај дуализам оно што омета исправно сазнавање.

Исто то углавном важи за касну хинду тзв. логику, нарочито за Канадину *Ваишешику* и Готамину *Њају*, с том разликом што мање митологизирани и баштином дубље прожети санскрт није могао да се толико обезбоји и сасуши као грчки код Аристотела.

Ваишешика је учење о разликовању. Вишеша значи духову делатност усмерену на разликовање, и по томе је сродна хебрејском бинах који означава ум који разликује. Учење разликује шест класа. Називи класа су падартха, која веродостојно преведена значи ствар, реч, и отуда је сродна хебрејском *добар*. Нема потребе да се наброје шест падартхи. Довољно је што овде мислилац већ ни не наслуђује основну операцију бројања. А шестнаест категорија *Ваје* већ и према сопственом признању није ништа друго до силогизам. Међутим, за хинду мишљење је карактеристично да још и у овом свом осиромашеном виду неће да се одрекне крајњег циља сваког мишљења, ослобођења (апаварга). И започиње тиме што душа отрована афектима (доша) спречава људе у откривању мере сазнања (прамана). Иако је циљ исправно сазнавање, као што Сократ пише: двана мокша – досезање „ослобађања од сазнавања“.

Дведесет њеи ѡаиѡви Санкхе

1. *Пуруша* (*ѡакшин*, *акриѡри*, *дсиѡѡри* – посматрач, неделатник, гледалац)
2. *Пракриѡи* (његова два облика: *авѡкѡа*, *вѡкѡа*, неочитовани и очитовани. (Садржина су три мајке: *саѡва раѡас*, *ѡамас* – *блаженство*, *сѡрасѡи*, *ѡама*)

3. смисао   *будхи*
4. творац ја   *ахамкара*

Десет индрија – (чула)

5. пет *будхиндрија*   *чакиус* (вид)
6.   *ѡѡѡѡра* (слух)
7.   *ѡхарна* (мирис)
8.   *расна* (укус)
9.   *ѡѡак* (додир)
10. пет *кармениндрија*   *ѡак* (говор)
11.   *ѡада* (нога)

- 12. *йани* (рука)
- 13. *йају* (пражњење)
- 14. *уиасйха* (рађање)
- 15. манас унутарње чуло

Десей йанмайри (праелемената)

- 16. *акаша* (етар)
- 17. *вају* (ваздух)
- 18. *ајни* (ватра)
- 19. *ајас* (вода)
- 20. *йријихиви* (земља)

Три бхује (садржаја)

- 21. танано тело *сукима*
- 22. тело оца и мајке *майайирија*
- 23. језгровито тело *йрабуйха*, као и
- 24. ткиво *линја*, и
- 25. скелет *линин*

Двадесет пет татви Санкхја карике већ се и на први поглед разликује од осталих аритмологија по томе што су по својој градњи искључиво антрополошке. Кабала рачуна с три круга мере, три сведока су увек: свет, време и душа. Ова три круга мере сасвим поуздано налазе се и у халдејској баштини. Орфичка баштина више посматра склоп света, и по томе припада кругу *асија*. Бемеова аритмологија је најјединственија међу свим осталима, а истоверемено је и најуниверзалнија, а да се изразито не односи на човека, на време, на свет, а по себи се разуме да је стварање, али још више у својој визији стваралачког духа обухвата сва три. Зашто је Санкхја овако изразито антрополошка, није неразумљиво и поготову то није нешто што је изван намере дела. Задатак је открити ову намеру.

Нововековно европско мишљење, које је добило прегннантан облику у сцијентифизму, у свим случајевима полази од тога да, када правимо разлику између унутарњег и спољњег света, унутарњи је последица спољашњег, и унутарњи тече и формира се сасвим по узору на спољне утиске и подстицаје, његове слике и стварност. Ово схватање – нарочито у тумачењу језика – ствара такве ситуације које не само да су смешне и непријатне, него најчешће воде ка застрашујућим баналностима. Да се и не говори о томе како се имена богова желе извести из природних појава (грмљавина, севање, киша итд.), и битни метафизички појмови објашњавањем из спољњег света. Такав је у првом реду и превасходно у сваком језику круг речи духа и душе, пнеума, руах, Атман, псукхе, нешмах, Seele, спиритус, анима, геист, нефеш. Ове речи су у несумњивом сродству с дахом, ветром, ваздухом. Али што залазимо у дубљу прошлост, разлика између односа духовног и природног (унутарњег и спољашњег) у речима не да није већи, напротив, све је мањи. У старим текстовима постоји множина места где било у случају руах, било нешмах, било пнеума, или псукхе, или спиритус реч истовремено значи и спољашње и унутарње, дух и природу, душу-дах-ваздух. Значи треба претпоставити да су и у не тако древном, али за нас још разумљивом виду језика, живеле такве речи у којима се спољње и унутарње са-

вршено међусобно прожимало и поклапало. Дакле, нема ни говора о томе да духовне појмове можемо извести из природних појава. Свака реч која припада кругу дух-душа тако је средишњег значења да, као што пише Сефер Јецира, у сва три круга мере света, у свету, у времену и у човеку означава скупа и истовремено све што је дах-дух-ветар-душа.

Сцијентифизам у разрешавању речи непрекидно чини грешку випарјаје, жели да из временски и редоследом каснијег разјасни раније. Јер ако се језик, поготово његове архаичне речи, подједнако и централно односе на унутарњи и спољни свет, древна слика о којој је реч увек је унутарња без изузетка. Не потврда ове елементарне чињенице, већ њена употреба се догађа у хебрејским тумачењима текстова, где је задатак тумачења увек да из спољњег облика речи можемо следити унутарњи, духовни смисао. Овај метод је свесно и систематски последњи користио Оригена, од тада се изгубио. Примордијални садржај речи је без изузетка духовни садржај. Изворно значење пнеуме и псукхе и нешамах и руах и спиритус дакле није ветар, него дух, и није пренет са спољњег на унутарње, него с унутарњег на спољње, тако да је потом означавало и унутарње и спољње. Ствари не расту споља према унутра, него изнутра према споља. Човек не говори споља према унутра, већ изнутра према споља. База није споља, него унутра. Примордијална стварност није спољашња, већ унутарња.

Европско мишљење покушава да двополност, исто као и друго, протума-чи пројективањем уназад у душевно-духовни свет конкретног и спољњег и природног мушко-женског двојства. Тако је почињена иста випарјаја као и другде: раније по смислу и редоследу покушава да се разуме из каснијег. Није достојно нарочите пажње до каквих се ужаса све стиже.

Санкхја карика је једно од оних дела које најчистије и најјасније откривају метафизички темељ мушко-женског двојства, и чине видљивим духовну основу двополности у природном свету. Пред природом која је постала мушка и женска налази се такав духовни свет који ствара природне могућности ове мушке и женске природе. А пре ње се налази такав метафизички свет у којем су мушко и женско нераздвојиво један. Адваита, као што каже Шанкара: свет не-два. Адваита у којој су душа и природа једно, спољње и унутарње једно, горе и доле једно, мушко и женско једно. А тај свет је метафизички свет.

Прва татва Санкхје јесте Пуруша. Пуруша у аритмологији Санкхје јесте Један. *Unitas infinitatis*.

Пуруша значи и човек, али значи и субстанцијални дух, сперматичку пнеуму, виђење и разумевање светлог и будног, прозирног и блиставог, непокретног и безутицајног. Реч човек је у свим језицима мушког рода. И Пуруша је таква. Пуруша се не конкретизује. Као што Санкхја каже, увек остаје сведок, и посматрач и уживалац. Не узима облик, не заплиће се у ткива. Налази се изван, и остаје изван. Није јој потребно ослобађање, јер је слободна, никада друго ни није била, и незамисливо је да је било шта веже, или замагли, или успава, или да одбаци своју суштину. Оно што није субстанција, кажу кабалисти, не прима у себе квалитет. Ова блистава светлост је биће мушког рода. То је почетак и крај човека и света.

Друга татва је Пракрити. Санскритска реч је у вези с продуктивним и

плодним појмовима. Овај продуктивитет је дубок и магловит, плодност је слепа, делатност је пуки инстинкт и тама. Пракрити је реч женског рода. Ова татва женског рода је дахнула и створила и оформила и направила свет, као што би рекла Сефер Јецира. Управо је то биће Пракрити. То је слепи продуктивитет. То је тамна и несвесна плодност. То је делатност без духа,

Две основне татве постају јасније уз помоћ неколико аналогича преузетих из других баштина. У првом реду из кинеске. Мушко је светло јанг, женско је тамно јин, наравно не могу се побркати са Санкхјом. Већ и зато што су у Кини свет заједно створили јанг и јин, и заједнички га одржавају, и усмеравају, у ритмичком пулсирању. Али овде тренутно није питање да човек открије заједничке црте у баштини, него откривање метафизичке основе двополности. У Кини није пројективан уназад у метафизику јанг и јин ни из мушког ни из женског бића, него је из примордијалног јанга и јина схваћена свака двополност, не само човек, не само животиње и растиње, него и то да постоје предмети мушког и женског рода и минерали и звезде и богови и богиње, и да постоје речи мушког и женског рода. А двополност речи није настала из двополности мушкарца и жене, него је двополност и речи и људи настала из метафизичког мушког и женског (из јанга и јина).

Хебрејска баштина је и према овом древном факту исто тако осетљива као и према другим темељним питањима. Хебрејски језик на свој егзактан начин готово мучно, чак с готово патолошким опрезом и глаголе другачије мења ако је реч о мушкарцу и другачије ако је реч о жени, као да мушкарац другачије хода и спава и једе и седи него жена. Зашто? Јер ход, сан, једење и седење код жене заиста има другачији метафизички смисао.

Хебрејска хохма иначе је сасвим блиска хинду Пракрити. Хохма је заправо зачело настанка света. Хохма је зачело које зрачи. У њој се у слици и клици налази свако семе и идеја постојања. Хохма се налази на граници Непочела (Ен Соф), и она из бујице вртлога надегзистенцијалне стварности привлачи себи и пројектује све облике постојања. Разлика је само у томе што је хохма универзални смисао, заједно с укупном светлошћу твораштва. А Пракрити је тамно мајчинско крило света које поспано рађа своје тамне мрље магле, и њима преплављује ону таму коју називамо светом.

Софија и Плерома гностичара иста је природа мајке из чије материце кључа свет који поприма своје обличје. Софија (Филонов изаз) је блиска хохми, односно умној јасности и магијском огледалу. А Плерома у првом реду значи засићеност на начин на који је зрела жена засићена клицом и плодна.

Мисао о субјекту који је у баштини изван и који није делатан, него је видовит у Ен Софу и јасан је из односа Ен Софа према хохми. Хохма није друго до очитовање скривених сила из Ен Софа. У хинду миту поред божанства се увек налази шакти (супруга) која није друго до реализација сила божанства. У шаховској игри све способности краља (Пуруша, Ен Соф) заправо се развијају у дами (Пракирти). Главна личност је краљ, али је дама активна моћ. У архаичним империјама поред владајућег краља и цара (Јанг, Ен Соф, Пуруша) увек се налази везир (који је, као у шаху дама, реализатор краљевих сила, шакти, Пракрити), јер је краљ неактивни ум и субјекат, а везир схвата краљева зрачења и њима управља.

Метафизичко зачело, пре него што се отелотворило у природи, двојно је. Прво је светло-духовно-будно-свесно зачело. Друго је тамно-природно-несвесно-плодно-активно зачело. Прво зачело се отелотворује у мушкарцу, друго у жени..

Пуруша је неодредљива и неописива и не може се изразити. Агрхја, на хи грхјате – као што Брихадарањака упанишада пише о Атману: само се негацијама може именовати, и као што Плотин каже: за Хен (Један) можемо рећи само оно што није он. Оно што он јесте, то не умемо рећи. „Неуништив је зато што га нико створио није“. Није рођен и не рађа, пише Санкхја карика. Не може му се приступити и не може се именовати и не може се ухватити. О њему знамо само да је свестан и будан, био је и остао истоветан себи самом. Дух који се не може помешати.

Пракритију је најближи појам природе, у смислу, као што етимологија каже, оно што настаје и плодно је и ствара и производи. То је натура, и то у оба смисла, као натура натуранс, стваралачка природа, и натура натурата, створена природа. Санкхја прави исту ову разлику. Прва је авјакта (неиспољено стварање), друго је вјакта (испољено стварање).

Натура натуранс је творачка мистерија, стваралачка природа. Безгранична је и непролазна и свуда је присутна и једноставна је и самостална и без ткива и невезана и независна. То је мистерија, неоставрена и неприметна *Absconditus omnium absconditorum* – скривеност свега скривенога. „Не зато што је нема, него што је суптилна“. Према учењу Санкхје, за постојање знамо зато што последица настанка претпоставља узрок настанка, који се налази један у другоме. „Дело се налази скривено у способности“.

А натура натурата је вјакта, створена природа, остварена стварност. Санкхја је описује на следећи начин: оно што је ограничено, пролазно, нигде непостојеће, у делатном, несамосталном, ткиволиком, везаном, зависном односу.

Пракрити се од Пуруше темељно разликује у следећој битној тачки: Пуруша је апсолутна светлост субјективног духа без квалитета, а Пракрити у сваком свом облику, било да је остварен, било неостварен, препознајем по три мајке (тригуна). Постоје три мајке: сатва (срећа), рађас (страст) и тамас (тама). Три мајке (гуне) треба разумети онако како учи алхемија (жива, сулфур, сал), или Кабала (Алеф-Мем-Шин). Пуруша је изнад три мајке. Међутим, тамо где се не може утврдити присуство три мајке, то је Пракрити. Оно што у нашем бићу личи на Пурушу, то је изван среће, страсти, таме. Свој неквалификовани дух добијамо од Пуруше, а оно што је у нама срећа-страст-тама, од Пракрити.

Својим земним бићем ми смо женствени, не само у телу, и не само тиме што се множимо (прасавадхармин). Женствени смо посредством својих чула и осећања и мисли и свести и свога ја. Све је то природа. Све то припада свету три мајке. Женствени смо пуним својим бићем, и само једна једина малена искра у нама јесте мушка. Мушко смо само тамо где смо „чврсти, нисмо пристрасни, будни, личност која је неактивни посматрач“.

Према Санкхја карики, у средишту еротске метафизике, као сваке хинду метафизике налази се акт ослобођења. У његовом настанку меша се Пуруша и Пракрити. Пуруша се не може помешати. Пуруша је изван сваке квалификованости. Пуруша није активна и налази се са стране. Помеша се и преузима квалитет онај ко не преузима квалитет, и улази ко остаје изван, и активан постаје неактиван.

„Интерес (артха) Пуруше је да се природа пробуди и ослободи“. Пуруша је непокретна и због тога парализована. Пракрити је несвесна и због тога слепа. „Оне се сједињују као парализоване и слепе. Тако настаје стварање.“ (Тат крита саргах). „Свесна Пуруша пада у шаке компликација патња-старост-смрт“.

Зашто? Зато што се Пракрити подухвата да „спаси једину Пурушу“. У интересу Пуруше као да је њен властити. Сваку делатност Пракрити одређује то да ослободи једину Пурушу. Њена делатност је несвесна, као што је несвесно настајање млека у крави приликом оплодње. Што називамо тако да постоји очитовани свет (вјакта – натура натурата – створени свет) како би се ослободила једина Пуруша. „Својим радом труди се да је спремна на жртву.“ Шта је спремност на жртву? Природа је прима, њено тело обавија, храни је, снабдева је с разумом, с ја, учи је кретању, једењу, ходу. Труди се да је спремна на жртву. О себи се не брине. Целокупним несвесним светом својих инстинката шта је оно чиме би могла послужити Пуруши. „Уопште нема ништа на свету што би било осетљивије од природе.“ Она је попут играчице која игром својих велова прибавља радост гледаоцу. А игра траје док се Пуруша не пробуди „помешана с неуким ткивом“. Док не буде умела да изађе из компликације патња-старост-смрт. Играчица се показала и када ју је Пуруша видела, играчица се скрила. Открила сам је, каже Пуруша, и она је изван тога. Открили су ме, каже Пракрити, и прекида. Игри је крај.

А највећи корак тек сада следи. „Није Пуруша ослобођена.“ Природа се ослобађа. Зашто? Пуруша је увек била слободна, недостижна и неухватљива, савршена светлост, будност, смисао. Да ли се може ослободити онај ко је слободан? Пракрити постаје слободна, она је блудела, била заробљеница, оптерећена гунама, тамни, несвесни лунатик. „Постиже циљ, прекида зачињање-рађање, повлачи се и види.“ Не меша се више.

То је метафизика Санкхја карике. То је еротика која постојање родова схвата и тумачи из онога темеља који се налази пре и изнад родова. Не онако како мисли Европејац када природу родова пројектује уназад у предприроду. Бића не расту од споља ка унутра, него изнутра ка споља. Родови зраче из дубине, где нису међусобно супротстављени, него су једни у другом, али још не као природне појаве, него као предприродне стварности. Где почива прави смисао полности. Шта је та драма? Наша је једина ствар: ослободити се. Једини циљ природе јесте ослобођење. Оно што ми називамо еротиком мушкараца и жене, на разини стварности није друго до драма ослобођења. То је метафизика Пуруше и Пракрити. Светлост субјективне личности, и њено суделовање у свету. Мушкарац. И његово неисцрпно плодно богатство природе, његова безгранична спремност на жртву и његова осетљивост. Жена. Природа је ова играчица под веловима (Изида у Египту, маја у Веданти) која би се могла одмарати у свету неиспољавања, али у интересу Пуруше „оно што је било скривено, испољава се“. Отвара свет, ствара га мајкама, смисао, ја, чула, танану и једру телесност, елементе и своја бића рађа и храни их и брине за њих. „У интересу других, као да је њен сопствени.“ Смисао ове феноменалне еротске чаролије јесте „да ослободи једину Пурушу“. „Уопште нема ништа на свету што је осетљивије од природе“. Ових неколико речи сигурно су најлепша химна која је игда написано о женском бићу. О оном женском бићу које овде у очитова-

ном свету себе поистовећује с играчицом Пракрити, која својом плодношћу преплављује земљу, која својим чаролојама остварује боје света, која се брине о бићима и од које нема осетљивије на свету.

У Санкхја карики осамнаеста тачка је нарочита. Она говори о јединици Пракрити и множини Пуруше. Ако не другде, европски коментатори се овде нарочито коначно збуњују. Сви би очекивали да, ако не збиг нечега другога, оно зарад удешености система, постоји једна једина Пуруша и безброј Пракрити. Филозофска конвенција би захтевала да се једини дух може довести у однос с централним божанством, а природа с множином створеног света. Санкхја карика не тврди то. Ако је већ реч о природној аналогiji, не треба помишљати на друго него на стотине хиљада сперматозоида наспрам једног јединог јајашца. На много милиона прашника наспрам једног јединог тучка. Мноштво милиона бића и душа наспрам једне једине мајке природе. Пракрити је једна. Наспрам ње је мноштво Пуруша. Равнотежа је тако успостављена. А какве су последице, довољно је издвојити само једну. Понашање мушкарца у нијансама индивидуације увек је разноврсније и варијабилније и индивидуалније и карактеристичније, и увек је непоновљивије и не може се имитирати. Мушкарац је права индивидуа. Карактер. Све је више мушкарац што је више индивидуа. Зато мушкарац ствара историју. Једнократну. У томе је његова снага, величина и слава. А жена је све више жена што је јаче срасла с осталима, и што је јаче срасла с природом. Тајна женске чаролије није индивидуа, него што жена подједнако чини, и подједнако чини с природом. Оно што се стално понавља и колективно је и једнообразно. Вечито истоветно. Жена нема своје историје. То је снага жене, њена величина и слава.

На концу упозорење које је свамоме нужно. Ми овде, мушкарци и жене, живимо потпуно загњурени у чаролију света Пракрити, родиле су нас мајке, али у нама живи Пуруша. Када смо мушкарци и жене, ми се идентификујемо с почецима метафизике а да и нисмо почеци ове метафизике. И оно што се с нама збива за време еротског живота у овом свету исто то се одиграва у нама између надприродне светлости субјекта и снених феномена природе. Апстрактни Европејац верује да је живи мушкарац Пуруша, а жива жена Пракрити. Овако је то незрело и лоше. Између мушкарца и жене одиграва се оно метафизичко збивање што и између Пуруше и Пракрити, али тако да се и у мушкарцу и у жени одиграва исто збивање што и у свету, и што је на зачелима, и што је у фундаменталном кругу мере стварности, а ово збивање јесте напор за ослобођење.

Као у хинду метафизици, нарочито у Веданти, човеково изграђивање и у Санкхја карики збива се из средишта према напољу. Човек израста од изнутра према споља. Средиште су Пуруша и Пракрити, односно јединство супротности система којима се међусобно прожимају дух и природа. Пуруша никада није активна, никада не ствара, никада неће. Пракрити зрачи (сарга) из себе смисао, смисао творца ја, а он зрачи из себе остала чула (будхиндрија, карениндрија) и древне елементе и садржаје. Што је даље од средишта, све је тежа, све је више омотач и прекривач осталих. Прабхута (језгровито тело) на концу је омотач који обавија све остало. Реч је о покривачу и омотачу и о телу, а не о материји. Реч материја у санскриту не постоји. То су очитовања различите густине, језгровитости и тежине, али нису никако материје, чак ни у смислу каква је

материа (матер – мајка). Али понајмање онако како мисли европски сцијентифизам. Мада је више пута покушао да Пракрити и прадану преведе и тумачи као праматерију. Из те ствари су настале само бесмислице. На живом човеку на духовно-душевним татвама омотач је четворострук: сукшма (танано тело), матапитрија (тело оца и мајке), прабута (језгровито тело) и линга (ткиво) која све обгрљава. У ова три покривача уткано је осталих двадесет татви (изузев Пуруше). Приликом сељења с човека се одваја прабута и матапитрија и човек на другом свету живи даље у линги.

Важна примедба: реч бхута (садржина) Санкхја карика не примењује се на духовно-душевне способности, него на језгровита тела. Ситуација је значи таква да садржина није дух, него тело. Односно није душа садржина тела, него је тело садржина душе. Санкхја се у овој тачки дословно поклапа са Сефер Јециром која каже: живот се налази у духу, тело у души (Sefer Jecira, III. 5).

Санкхја карика говори о основној изградњи човека, о осам датости нормалног човека (dharma-adharma, dwana-adwana итд.). Ове датости су нормална држања и оне управљају решењима људске судбине. Постоје четири позитивна пута. Од њих три воде у небо. Али само један једини води спасењу (dwana).

Међутим, Санкхја карика поред њих набраја још педесет бхава. Коментари, чак и Вицњанабхикшу, на разумеју шта Санкхја том једноставном чињеницом – пошто је развила човекову антропологију – жели да објасни тим набрајањем педесет бхава.

Педесет бхава су следеће:

- 5 випарјаја – бесмислености
- 28 ашакти – нејакости
- 9 тушти – ташта надања
- 8 сидхи – обдарености

Као објашњење прве тачке.

Облици випарјаје (бесмислености): тамас, тама – моха; умна поремећеност – махамоха; лудило – тамишра; натмуреност – андхатамишра, мрак.

Випарјаја је погрешан корак ума када неко нешто раније хоће да објасни каснијим. Ова бхава разликује пет горе наведених врста.

Последица таме је авидја (лунатичност, смањена будност).

Последица умне поремећености је асмита (субјективизам).

Последица лудила је рага (безумна жеља).

Последица натмурености је двеша (безразложна ненаклоност).

Последица мрака је абхинивеша (оптерећеност бригом).

Коментари разликују још осам подврста таме, још осам подврста умне поремећености, још десет подврста лудила, још осамнаест подврста натмурености, још осамнаест подврста мрака.

Ашакти (нејакост), тушти (ташта надања), сидхи (обдареност) такође се на овај начин гранају. У целини се овако оцртава једна врста карактерологије.

Смисао бхава је следећи: ако би човеком управљале само татве „нормалног човека“, он би био нормалан човек, чак би и база била база нормалног чо-

века. Међутим, знамо да због неког поближе неустановљивог метафизичког догађања који Јевреји називају сагрешењем, а други другачије, човек се одвојио од базе нормалног човека. Сагрешо је или је постао лунатик, или се на други начин деформисао и тако је човек који овде живи постао карикатура онога изворнога. То је кварни човек. Бхаве су они дефекти који означавају удаљеност човека од нормалности. Учење бхаве значи јесте карактеролошка патологија. С гледишта рашчишћавања ситуације то је безусловно потребно, јер без тога не бисмо били у стању да разумемо своју антрополошку ситуацију.

Природно је да је сваки знак патологије негативан. Реч је о болестима, греховима, заблудама, грешкама, несавршеностима. Међу обдареностима (сидхи) има једна једина која може бити подстицај за ослобођење. То је пут када човек располаже својом обдареношћу писања-читања-учења, и користи га зато да свој живот посвети проучавању објављења.

Свој коментар генезе, *Mysterium Magnum*, Беме започиње тиме да онај ко жели да познаје могућност ослобођења, најпре мора да упозна стварање. Ова мисао би могла да се истакне као лозинка Санкхје. Не због тога што ослобођење није ништа друго до окретање уназад процеса стварања. Обрачун са стварањем.

Грешку обично почине они који ограничење сматрају могућим. Знамо пак да су силе стварања независне од човека, и тако човек не може да укине деловање ових сила. Зато је опис стварања неопходан, јер човек овде упознаје оне силе којима може да располаже. Генезе су уопште инвентари примордијалних творачких сила. Човек овде сазнаје својства сила: њихову употребу, природу, предзнаке, тежину, смер, каквоћу, узајамну припадност, и односе сила посебице и скупа, у групама, или у редовима, њихов систем, супротности, напетости, набоје, правила мешања и смеша и целину општег деловања. Није значи реч о томе да би се стварање и ослобађање могло поставити ма у негативну аналогију како би човек у ослобађању одбацио све оно што су метафизичке силе у стварању уградиле у њега и на њега надградиле. Када Пуруша каже: сазнала је и изван тога је – односно када је будна и досегла потпуно сазнање, више није она Пуруша која је пре била. Прошла јер кроз алхемијски процес који чини сувишним рад мајки. Нису више потребни будхи, ахамкара, манас, индрије. Доспела је до таквог знања које би јој узалуд објашњавали пре досезања личног искуства овога знања, не би била у стању да поверује. Сада зна. Пут стварања и спасења није истоветан. Чак ни обратно. Али сазнање стварања пружа знање чијом помоћи се могу да ослободим. Тат крита саргах – овако је створен свет. По томе сазнајем да је дњана мокша – сазнање је ослобођење.

Шанкарини приговори могу се сабрати око једне једине тачке. Та тачка је несаломљива адваита Веданте. Адваита дословно значи не два (хен ести, каи оуте дуо, како каже Проко). Не два, већ један. То један је у Веданти Атман. Атман је спиритуални субјекат који будан (видја) види кризу и зна да постоји једна стварност, а то је он сам, а изван њега нема ништа нити може бити. Ако се у спиритуалном субјекту деградира будност, он постаје лунатик (авидја). Сања. Тај сан је маја, чаролија, опсена, блистање слика врцавих од боја и тела, свет.

Шанкара одбацује Санкхја карику, јер Санкхја замишља свет настао из двојног почетка. Пракрити као самостални почетак није потребан. Атман сам

сања свет. „Први узрок света је духовни“ (Vedanta sutra II, II 1) „Обездуховљена древна природа не може бити стваралачки узрок света“ (I, I 1). Монолитност природе није друго до знак да природу и целокупно стварање сања једно једино биће.

Метафизика Санкхје вероватно је веома рано дошла у додир с јогом. Јога значи уједињење (унио, хеносис, тавхид, јихуд). Односно означава онај начин ослобођења који стапа човека с Један. Већ приликом настанка јоге сасвим познато реч је била о више путева. Касније се могла разликовати хатха јога (здравље), бхакти јога (самопожртвовање), карма јога (делатност), рапа јога (самосавладавање), дњана јога (сазнање) и њихове бројне подврсте. Главна теза дњана јоге јесте цитирана Шанкарина дњана мокша – ослобођење посредством сазнања. Метод је био база више баштина (гноза). Изван Индије, међутим, у историјским временима свуда су морали да се претворе у подземне покрете. Ове подземне гнозе пробијале су се повремено потом позитивно као различите мистике, негативно као окултизми. Различити клерови света нису подносили да човек своје ослобођење тражи не путем посредства вере и добрих дела, него својим разумом. То је овако за њих било сувише јако. Сматрали су сувише опасним да се разум толико оснажи и то би стављало клерове пред веома озбиљне задатке за које можда себе нису сматрали позваним и за које можда и нису били погодни. Њиховој славољубивој моћи више је одговарало ако се рашири јога деталности. Тако је постала догма да човек спасење заслужује добрим делима. У европској историји спасења званично становиште је постала карма јога, а дњана најопаснији непријатељ и јеретик.

Циљ у овом тренутку није да човек пружи опис напора чињених против светлости ума, што је Хенрик Шмит Јене учинио, односно започео, али није довршио. Сада је реч о томе да је Санкхја готово сама по себи база јоге, а јога је постала пракса Санкхје. А зашто се то догодило, узрок би могао бити двојан, што је требало истаћи приликом тумачења Санкхје карике. Први узрок је што је Санкхја аритмологија, односно истовремено погодан преглед сплета бивства и спасења. Други узрок је што у напетости Пуруше и Пракрити човек осећа драматичност свих својих снага.

Методе јоге се уопште тумаче само као напор за ослобођење. Тежиште метода се одиста ту налази, али се не сме заборавити да ослобођени повратно делују на човечанство. Смисао јоге био би само прибављање индивидуалног спаса ако не би требало положити рачун институцијалним утицајем оних истакнутих у карактеру и уму, у животном поретку и светлости. Три горње касте у Индији, духовну, управљачку и економску (брахман, кшатрија, ваишја) раздвајало је од доње послушничке (шудра) што су горње биле двица, односно два пута рођени. По свој прилици требало је да прођу кроз такво посвећење чије тешкоће су одговарале просечном човеку, али је то требало да проживе с нарочитим значењем како би све то деловало на њихов доцнији живот. Онај ко није рођен други пут, односно није рођен од духа, он није могао да суделује у животу људске заједнице. У Европи је ова институција деформисана у школу где је научена материја знања само изговор да они који су на власти произведу за себе верне слуге.

Приликом другог, духовног рођења двица (два пута рођени) се будио са свешћу која га је насупрот свим сплетовима социјалне свакодневице стављала

у трезвену перспективу чак у толикој мери да он и није чинио озбиљније грешке. Онај ко се други пут, од духа рађао, он вредности живота није умео у пуној мери да даје предност. Ако не друго, посвећење је постизало то да човек свој животни план није замишљао у временском трајању овога биолошкога живота. А тиме је на себе сама и на човека примењивао такву меру која је виша од живота.

Трагови оваквог поступка посвећења у Санкхја карике (поготово заједно с јогом) недвосмислено постоје. Ко живи у смислу Санкхје, он примењује такву меру која пружа перспективу збивањима његовог живота. Значи концепцију Санкхја карике треба тако тумачити да је она по себи разумљива последица институције двипа: експериментисање с неким новим методом како би се у човеку продубило друго рођење.

О Санкхи се – нарочито у Европи – тврдило да је атеистичка зато што се она опрезно одваја од религије, али нарочито зато што исходишна тачка њене аритмологије није божанска личност. Ако би ово тумачење хтело само да атеизмом компромитује Санкхју, не би требало ни реч рећи. Међутим, ствар више зависи од неразумевања Санкхје. Санкхја карика је у целини ћутљива и егзактна, хладна и крута. Њен тон се ни један једини пут не приклања и коначно она је као извођење неке математичке формуле када аутор посебно пази да у томе не буде ни трага од врдања. Ова доследна конкретност и овај нагласак умне чистоте буде утисак да неко испитује и описује инструмент, највише могуће методично а да се не брине о израђивачу инструмента, чак у одређеном погледу претпоставља да је инструмент настао и ради само од себе. „Хладним и објективним умом и трезвеном моралном сврсисходношћу, каже Новалис, човек брже стиже до објављења него маштом“. А приликом читања Санкхје човека не дотиче стручњак суженог схватања, него хладна концентрација самодисциплине ума, објективност без које нико дубински није ни видео, а ни дотакнуо ништа велико. У тезама теоријске физике има више теологије, него у недељним проповедима.

ТВРЂЕ ОД ДИЈАМАНТА

Коментар

Вацрачедика није веродостојан Будин говор чак ни у оном смислу као многи познати краћи или дужи говори збирке. Будини говори су написани после преласка Узвишеног у нирвану, а њихова веродостојност је стилска веродостојност. Ко је икада читао овакав говор, он зна о чему је реч. Непатворени је тон како Узвишени говори неисцрпног даха поседујући такво знање о подношењу патњи живота, које се не може оцењивати, јер је то оно што оцењује човека. Речитост Вацрачедике је сувља и крућа, њена теорија је пак јаснија. По свој прилици писао ју је такав учитељ махајане, прилично позно, који је веома добро познавао целокупно Будино учење, и желео је да га искаже у концентрисаној јединици једне једине мисли. Квинтесенција је савршена и више казује него што човек очекује. Овде није реч само о Будиним учењима, него о томе

како се нужно додирује с оном старијом хинду баштином с којом обично Буду супротстављају они који мисле да је будизам у индијској баштини иста она појава расцепа као реформација у европском хришћанству.

Недавно је Хајнрих Цимер у својој књизи о хинду филозофији поставио најјаснију теорију од до сада познатих о пореклу будизма. Свако је знао да Буда није пошао од Веданте, од базе индијске баштине, него од санкхје. Цимер сада каже да санкхја а отуда и порекло будизма и није хиндуско, него евентуално дравидско, а сама теорија у сваком случају потиче из времена која претходе упаду Аријаца у Индију. Аријци су, када су заузели Индију, већ тамо затекли санкхју. Касније су она и Веданта једна другу на више начина пресликавале тако да су две врсте метафизике преузимала елементе једна од друге, мада је свака сачувала самосталан карактер. Из санкхје се развила јога, касније бројни елементи будизма, чиме су Будина баштина Веданта и хиндуизам одбацили концепцију душе. Могуће је да се због тога збило да се у аријевској Индији учење Буда никада није укоренило, и док се у Кини, Јапану и на Тибету ширило, међу Индусима му такорећи није остало ни трага.

Баштина хинду Веданте има много дела у којима се осећа утицај санкхје или будиста. *Вацрачедика* је пак таква будистичка књига која битне мисли преузима из баштине Веданте. Већ је и сама главна теза таква да је увек била једна од најважнијих поставки аријевске баштине, и она је касније постала основна мисао Шанкариних коментара Веданте. Веданта није религија и нема ништа с филозофијом. Не саопштава садржинско знање, него пружа метод којим човек може да измени склоп своје свести. Процес се назива просветљењем, на језику Веданте видја, односно буђење. То је и тема Вацрачедике. Шанкара буђење одређује тако што, за време док се оно догађа, ништа се не догоди. Све остаје по старом, дрво остаје дрво под мојим прозором, и птица чучи на грани, а ја је из своје собе видим, иза ње је плави небески свод и сунце сија. Јесам и остајем онај који сам био, а и свет је онај који је био. Само што управо дрво више није дрво, птица није птица, сунце није сунце, и ја више нисам ја. За десетохиљадити део трена умео сам да збацам и умео сам да заборавим и умео сам да одбацим све што сам видео и научио и чуо, и своје успомене и жеље и страсти и амбицију, и све што је свет и живот мог личног ја, и моја свест у истом том десетохиљадитом трену, као што каже учитељ зена, умела је да буде нага као од мајке рођена и у тој невиности умела је да задобије од стварности један једини додир. То је видја.

Веран превод смисла речи вацрачедика јесте: тврђе од дијаманта. Односно онај ломни трен за време којег сам сазнао стварност и за време којег се склоп моје свести тако изменио да сам се разбудило, другачије речено прибавио сам осетљивост за сазнање стварности, она се непролазно сместила у средиште мога бића као зрно тврђе од дијаманта, не може га разбити ни удар судбине, ни болест, ни смрт, ни поновно отелотворење. У новије време модерни човек би много дао када би ово посвећење могао да открије. Не могу довољно да га објасне. Претпоставка је да је човек свесно конкретно живо биће, својим природним датостима у живот уткано индивидуално ја, али истовремено човек је лични носилац таквих подсвесних и надсвесних несамерљиво невидљивих сила које се према његовом свесном ја у својој величини и моћи односе као Антарес

према једном зрнциету замног мака. Карактеристично је, међутим, да неупореди-ва већина људи никада ни не наслутити да се овај Антарес налази у њима. Само је веома мало, и у свим временима је било веома мало оних који завесу између све-сног ја и трансцендентне стварности, истина, ни за тренутак не умеју да уклоне, а да трагом уклоњене завесе од стварности подсвести и надсвести, наине, не прибаве сазнање, али о том искуству ипак имају неку магловиту слутњу.

Хинду метафизика материјалном свету не придаје стварност потпуне вредности. За појам материја санскрит и нема реч. За круг материјалног света обично се користи самскара, што значи последица узрока стварања света, то јест оно што следи из мисли о ствари. Међутим, *Вацрачедика* пише да „вера у мисли о ствари се не може ни изрећи“. Има оних који самскарну преводу као за-кржљали остатак мисли. Нешто што је некуда кренуло, али је на том путу ста-ло и окренуло се и искривило се. То је мисао „с ефеом“ која није стигла на циљ. Рецимо, мисао-богаљ. У сваком случају мисао коју је човек створио о не-постојећој ствари, или у најбољем случају о реалитету који нема потпуну вред-ност, с којим се не вреди бавити, јер нема озбиљног утицаја на егзистенцију. „Сваку ствар треба напустити и много више сваку не-ствар.“ Хинду баштина се битно разликује од Европе новијег доба по томе што свет не сматра стварно-шћу. „Свет није свет, због тога је свет“. Скривени аксиом целокупне Европе је-сте да свет постоји независно од човека, и то је прећутна теза од чије претпо-ставке полази, уз мало изузетака, сваки европски мислилац. Мишљење хинду баштине, као што изражава *Вацрачедика*, „формира независан смисао који не-ма претпоставке“. Данас за то кажемо да за оно што је речено не постоји скри-вени аксиом. Индија не држи поузданим никакво знање које не прибавља она дотична свест нага као од мајке рођена. Сваку ствар треба напустити. Свет ни-је свет. Вера у материју се не може ни изрећи. „Визија, роса, мехур, сумаглица из сна, блесак муње, облак, од тога је настао свет.“

Али не само што сваку ствар треба напустити, него и сваку не-ствар. Оно што се данас овде у Европи назива духовни и психолошки свет, његов је реали-тет исто тако непоуздан као и свет материје.

Нема у мени ја, ата на ме ти. „Онај ко држи за стварност мисао о ја, о жи-вом бићу, о личности, не може се сматрати бодхисатвом.“ Роса, мехур, облак, сан. *We are such stuff as dreams are made of*, као што Шекспир каже у *Бури*. Ма-терија је пука слика у огледалу јединог постојања. Од свих ствари треба оду-стати, али и од свих не-ствари треба одустати. Вера у материју се не може ни изрећи. Онај ко говори о материји, или духу, гласно сања. „Мисао о ја, о бићу, о личности нема стварности.“ Све је то само самскара, односно мисао-богаљ, која нема ништа са стварношћу. Све је то некакав априорни услов, последица самскаре. Ко стварност узима озбиљно, он формира елементе који немају предуслове. Чувајмо се скривених аксиома. А вера у дух и душу није ништа друго до ли скривени аксиом, последица мишљења о предусловима који нису примљени к знању, мишљења које човек прихвата без испитивања и критике и сматра га истинитим. Свест нага као од мајке рођена не зна за дух ни за душу.

Језик све то тешко изражава. Речи, и то речи новијих језика много више не-го оних старијих, у сваком случају лепе се на спољње предмете, односно полазе од прећутног признања стварности спољњег света. Због тога онај ко овај језик

сматра веродостојним извором информација и нехотице мора да прихвати спољну стварност која је независна од човека. Ако нисам у стању да прихватим пуну вредност стварности спољњег света, на овоме језику не могу учинити ништа друго него га порицати. А то не значи много. Изворну ситуацију, међутим, овим порицањем не могу да разумем. Не могу остати на порицању. Треба да будем позитиван. Речи треба да примењујем на тај начин да не поричем стварност спољњег света, него да прећутно признавање стварности доведем у сумњу таквом формулом као што чини *Вацрачедика* када каже „ја није ја, зато је ја“. „Свет није свет, зато се назива свет.“ Истина, овај двоструки парадокс нема никаквог граматичког смисла, али ко га чује, у њему може да се пробуди сумња да иза игре, коју означава склоп израза, постоји неки другачији сазнајни склоп који је у другачијем односу са стварношћу. Изражајна форма свест нага као од мајке рођена јесте парадокс. У Европи је једини знао за то Кузаније, нико други.

За парадокс и мисаони акт који је настао из јединства истоветности *Вацрачедика* каже да је то знање које превазилази ум. Истовремено основно стање ове невине свести, према говору је екачита, непосредно схватање. Наравно, знање које превазилази ум није знање које се може порећи, које није знање, јер се ништа не догађа, а то што се не догађа, то је постојеће које је непостојеће, зато се назива постојећим. Нема у њему никакве истине, нити не-истине. У овој логици везе нису као у рационалној логици. Ово је такав мисаони преплет који повезује парадоксе и поистовећења. Ова техника мишљења знања које превазилази ум јесте мишљење које извире из непосредног искуства стварности знања нагог као од мајке рођеног, које не полази од неког скривеног и непризнатог аксиома, него је у сваком мисаоном акту екачита, односно опет и снова наступа из основног стања свести. Ова логика је лишена самскаре, другачије речено не користи се мислима-богаљима. „Од сваке ствари треба одустати, а још више од сваке не-ствари.“ Нећу да сазнајем снове и визије и облаке, него стварност, и нећу да зијам у слике у огледалу, него хоћу да реализујем стварност. Нећу да конструишем поглед на свет, него желим да изменим склоп света. Нећу да будем филозоф, него хоћу да прибавим знање тврђе од дијаманта. Логику лишену самскаре треба назвати логиком екстазе, а тако је треба назвати зато што је лишена самскаре, не користи мисли-богаље, која због прећутног признавања било материјалног, било духовног света, и управо зато у сваком случају полази од ствари – него оформљује такав смисао који нема предуслове и на које се ослањају, сама самцита свест нага као од мајке рођена, то јест основно стање. То је оно што се налази изван света, и налази се изван ја, и зато је екстатично. Од сваке ствари треба одустати, а још више од сваке не-ствари. Нема предуслова. Постоји непосредно схватање, екачита која је с друге стране света и ја, знање које превазилази свест. То је логика екстазе.

Свет самскаре није суштствен свет, него свет појмова који је створен од ствари, таквих појмова чију исправност немам прилике да контролишем, али сам неповерљив према њиховом смеру, и такав треба да будем с пуним правом, зато што су они настали из скривених предуслова и лако је могуће је да сам их створио од непостојећих ствари. „Овде сада нема ни трага мисли о ја, о бићу, о свету, о души.“ „Ни идеја, ни не-идеја.“ Узалуд испитујем мисли и контролишем их и чистим. Узалуд изграђујем егзактне операције. Једино што могу да

учиним јесте да не узем у обзир сваки прећутни предуслов, и да реализујем непосредно схватање. А за реализацију непосредног схватања пак постоји један једини начин, да заузмем позицију основног стања, односно да реализујем невину свест. Ко је то урадио, није урадио ништа. Ко је то постигао, није постигао ништа. Ништа се није догодило. Ко то види, не види ништа, и постиже оно што је тврђе од дијаманта.

Вацрачедика је посвећење бодхисатве. Бити бодхисатва значи „слободан сам од себе сама, слободан сам од егзистенције, слободан сам од живота, слободан сам од ја“. А оно с чиме сам истоветан, то је не-ја и не-живот и не-биће. Нема света, нема ствари, нема ја, нема душе, нема духа. Свако је истоветан по томе што није душа и није ја. Огроман број људи за то не зна и живи у маштаријама. Али онај ко је прибавио знање тврђе од дијаманта, он се поистоветио с не-бићем. И ко то учини, он не чини ништа, јер све остаје по старом, и ништа се није догодило. Бодхисатва је дошла зато да би ослободила свако живо биће. Али нема бића и нема ослобођења. „Онај ко верује да има бића и има ослобођења, не може се назвати бодхисатва.“ Шта и ко да буде бодхисатва? Бодхисатва нека буде Татхагата.

Тат значи „онај“. Онај који себе поистовећује. У целокупној Вацрачедики то је најтеже место. Нико не зна шта значи поистовећивање. Баштина стално говори о њему, али га нигде не објашњава. Модерна психологија га користи као општеразумљиви појам, али никада није ни покушала да га испита. Лако је могуће да је реч о несвесном психолошком елементу сложеном од учења хинду метафизике тат твам аси (то си ти) и аристотеловског логичког принципа истоветности, принципа у којем је потпуно нерашчишћено да је то суделовање, или једнакост, или јединство, или некакав однос који више није однос зато што је само привидно реч о два, а у ствари два су једно. Тешкоћа је овде у томе што се парадокс поклапа с истоветношћу. Као што Вацрачедика каже, ја није ја, зато се назива ја. Свет није свет, зато се назива свет. Однос између то двоје је такав однос који није однос. Оно што је у односу целина-део, то је у односу целина-део. Оно што је унутар јединства, то још може да преузме однос једно према другоме. Ако је нешто истоветно, значи да унутар истоветности нема никаквог односа. Тат значи Онај. А Татхагата онај који је Истоветан. Хинду метафизика полази од тога да, док човекова свест производи самскаре, односно док човек користи мисли-богаље, он живи у оном стању сан-облак-мехур које нема пуну вредност реалитета. Тај свет се назива маја, или опсена. Онај ко распрши мају, он досеже невину свест, што је нирвана. Та нирвана је не-ја, не-свет и не-ствар. Човек се ослободио тако да се није ослободио, јер нема света и нема ослобођења и ништа се није догодило.

Човеково ја у маја стању, које живи међу мислима-богаљима сан-облак-мехур, назива се цива. Цива значи живо биће. Цива пипка у тами, мисли да је ја, да је око њега свет, да живи, да ће умрети, да ће се изнова отелотворити, и верује да постоји душа и дух и ствар и свет. Када се човек ослободи, цива пролази кроз тајанствене промене, више није цива, него Атман. Атман је онај који је досегао нирвану.

Цива која живи у маји живи у деградираној будности. Ова деградирана будност назива се авидја. Ово је поспаност и затупљеност и лунатичност када

се мислима-богаљима и сабласним сликама и фиксним идејама приписује пуна вредност стварности, и када се блуди у нестварности. Блуди се у овој отелотворености, и грешка се гомила на грешку, истина се сматра неистином, неистина истином, не уме да се разликује стварност од не-стварности, наседа се на заблуде, верује се у то да постоје ствари и ја, и због почињених грешака изнова треба да се отелотвори, и даље се блуди, кроз безброј живота, као што каже *Ваурачедика*, кроз десет милиона пута сто милиона светских векова отелотворује се и умире и поново се отелотворује. Ово заблудело кружење хинду метафизика назива самсара. Човек кружи овом самсаром све док је цива, то јест док маји придаје вредност стварности. У оном тренутку када у десетохиљадитом делићу трена уме да збаци, и уме и да одбаци, и уме да заборави све што је видео и научио и чуо, и своје успомене и жеље и страсти и амбиције, и све што се у њему нагомилало и отелотворило током сто пута стотину милиона светских векова, и у истом тренутку десетохиљадитог трена када његова свест уме да буде нага као од мајке рођена, он задобија један једини додир стварности: у том ломном трену цива се прображава у Атмана. Буди се из лунатичког стања, маја нестаје, и нирвана се реализовала.

За Европејца је нарочито тешко разумевање овога корака који није корак. Чак и за таквог човека коме је јасна свака мисао метафизике и који све своје снаге усредсређује на њену асимилацију, чак ни он није у стању да схвати да је Татхагата у својој истоветности нирвана и самсара, или невина свест и заблуда, како оне могу бити истоветне, и како се то може применити на непосредно искуство датих слика. Онај ко има овакве тешкоће разумевања, ако овако постави питање, већ је починио гомилу грашака. Пре свега он говори о непосредном искуству датих чињеница. У међувремену, природно, датим чињеницама и непосредним искуством назива оно што сезнуалистичка и емпиријска наука држи за то. Наравно, Буда за тако нешто не би рекао да је све то самсара, односно мисао-богаљ која је остала заробљена у опсени материјалног света, и није умела да пробије зид лунатичног стања. Непосредно искуство је савим другачије. То и није садржинско знање, него примање к знању после промене склопа свести да нема ништа што би се променило, и нема ништа што би се могло примити к знању. А потом Европејац све то жели и да примени. Нема шта да примењује, и нема на шта да примени. А на концу и нарочито нема за кога да примени. Нема ослобођења. „Онај ко верује да постоји биће, и да постоји ослобођење, не може се назвати бодхисатва.“ Татхагата значи истоветност са свим што постоји, односно неистоветност с оним не-свим чега нема. Нирвана није други свет и није спасење и није знање и није постојање, и не може је нико поседовати, и није применљива, и њоме се не може стећи непосредно искуство. Када би нирвана била било која од тога, онда онај који је досегао нирвану, досегао би тек једно стање постојања. Али нирвана означава знање које превазилази ум, другачије речено не-знање које не-превазилази не-ум, зато се назива знањем које превазилази ум. У Европи неколико мистика говори о томе да у оваквом знању које превазилази ум суделује душа на другом свету. То је карактеристично за мисли које је религија искварила. Индија каже да вековечност не почиње после смрти, него никада и није била ништа друго до вековечност, и човек постаје тога свестан онда када ју је прибавио: овде и сада, у

овом тренутку, односно не буди се ни на шта, јер нема ништа и није ни било. Човек је увек био слободан од себе сама, и био је слободан од постојања, и слободан од живота, и слободан од *ја*. Човек је увек био истоветан са свим што постоји. И то сваки човек. Свако је Татхагата, тим пре што нема свакога, и нема Татхагате, зато се назива свако и Татхагата.

То је знање које превазилази ум.

КИНА

КОНФУЧИЈЕ: ЛУН-ЈИ

Разговори учитеља Кунга

Око шестстоте године пре нашег рачунања времена у Кини су живели Лао-це и Конфуције, у Индији Буда, у Ирану последњи Заратустра, у Малој Азији Хераклит, у Великој Грчкој Питагора. У међусобно независним филозофима или оснивачима религије живела је заједничка свест: свако од њих зна да је започео највећи потрес у човековој историји. Човечанство је тада опет изгубило своју срећу. Душе су се, као што Платон каже у Тимају, опет побуниле против неба. Ново сагрешење – али сада изгледа коначно, вечито и неопозиво. Почев од овога трена, нема наде. Нема више наде за поредак државе, ни за чистоту људског живота, ни за спокој породице, ни за лепоту – низашта што нешто вреди у људском животу. У Индији се каже да је тамно доба, кали југа приспела до своје последње етапе.

Шта је веће: жеља да се вратимо у древно доба, или ужас од мрака? Напор да вратимо старо, или да створимо ред? Не зна се. Лао-це, Конфуције, Буда, Заратустра, Хераклит, Питагора – све сами Јануси. Једно лице гледа у прошлост и смеје се, друго лице гледа у будућност и плаче. Мрак је неизбежан а заједно с њим и квареж, све већи пораст сиромаштва, огрубелости, неморала, неуредности и забуне. Неизбежно. Ипак треба покушати. Никакве наде; насупротив томе не сме се одустати. Питагора око себе окупља изузетне мушкарце и објављује знање древног доба; Хераклит бесни; Буда учи ослобађању; Лао-це у осамдесет једној песми записује оно што зна и напушта своју домовину. Знају да ништа неће постићи, али ипак раде. За Конфуција прости чувар куле каже: „Он је човек који зна да не иде, ипак ради даље“. Ниједном не успева оно што жели. Насупротив томе никада ни пред ким ни за тренутак није било сумње да се у овим људима објављивао божански дух. Од питагорејаца је само настала школа, али се за Питагору шапутало да је био син Аполонов. Хераклит је наводно био пореметио, али се о њему не може говорити без усхићења, баш као и о Заратустри, или о Буди. И када је чиновник на граници препознао учитеља Кунга, узвикнуо је: „Нема невоље, пријатељи! Ништа још није изгубљено! Повераовао сам да је реч Божија већ заувек занемела на земљи, и ево великог звона!“

Несумњиво, оно што се од тада догодило, то је све тежа последица онога времена. Несумњиво да од тада постоји криза. И још је нешто несумњиво: пре отприлике шесто година пре нашег рачунања времена четири велика човека који су последњи представљали дух древног времена видели су и знали оно

што се од тада догодило. Споља гледано било је сеоба народа, светска царства су настајала и пропадала, свет се три пута градио и три пута рушио. Унутра гледано ништа се није променило. Још увек стојимо тамо где и Питагора и Буда. Историја се заглибила. Још увек не знамо ништа друго до да гледамо у прошлост и смејемо се, и да гледамо у будућност и плачемо. Од времена Лао-цеа нисмо начинили ниједан корак. Учитель Кунг и данас живи као и пре две хиљаде петсто година. Ситуација је истоветна, исте недоумице, иста питања, исти људи, иста криза, исти мрак, иста принуда: пуном снагом се подухватити и променити, али без било какве наде. Сви смо онакви као што каже чувар куле: знамо да не иде, ипак даље радимо. А то се односи на царе и филозофе, на Наполеона и на Саванаролу, на Лутера и Цезара, на Робеспјера и на Атилу. Међутим, неко од тада недостаје. Човек у којем се објављује божански дух. Дух древног доба. Ни за кога, па био он чак и Гете, Толстој, Рамакришна, није речено: нема невоље, ништа није изгубљено, пријатељи, та ево великог звона!

Кунг потиче од старог племенитог рода. Његови преци воде порекло од владарске династије Јин. Отац му је умро веома рано. Детињство и младост су му били тешки, учио је у оскудици. Али је учио. И то тако страшно, тако неуморно да се касније и сам томе чудио. Један једини предмет му је био: древност. „Нисам рођен с истином у срцу“ – каже. „Пре свега волим старе, и свом снагом их следим.“ Инетерсовали су га стари обичаји, стари записи, старе песме, али понајвише ипак стара држава. Највише зато што је веровао да кварни живот човека може да се среди само уз помоћ државе. Веровао је у исто што и Питагора или Платон. Човекова делатност највишег ранга јесте управљање. „А управљати значи исто што и ствари ставити на њихово место.“ У петнаестој години, као што каже, био је до грла у учењу. Имао је тридесет када је већ стајао чврсто.

У то време су се око њега почели да окупљају млади људи. Исто онако као око Буда, Питагоре или Платона. Једини предмет: старина. Није прихатао чиновничко место, мада као да се припремао за то да своје знање учини делатним. У држави су, међутим, владали неред и збрка. Око власти су се гурали недостојни. Шта да тражи ту онај који је учио да је суштина управљања државом морал?

Као васпитач приспео је у покрајину Лу, у место где је древни свет живео још релативно најнетакнутије. Овај пут је био један од највећих доживљаја његовог живота. Нашао се готово очи у учи с прецима, залазио је у цркве и палате, где је још одјекивао бат корака светаца и мудраца, доспео до рукописа који су још чували топлину руку старих. Кажу да се тада сурео с Лао-цеом, са стариним архиваром малене кнежевине.

Када се вратио кући, наставио је да васпитава омладину. Све се више њих окупљало око њега. Истовремено је, међутим, избила побуна у држави и Кунг је морао да бежи. Отишао је у суседну покрајину Ци. Ту је упознао музику древних времена. Покушао је да буде чиновник и своју службу је понудио владару. Али када му је објаснио да је суштина вођења државе морал, кнез се смешкао.

У међувремену су се односи код куће углавном средили и Кунг се вратио. Тада је имао педесет година. Постао је државни саветник, главни министар. Уследио је кратак, али блистав период. Збило се невероватно. Мудрац је државне послове успоставио са задивљујућом једноставношћу, лако, с мало делатности, с још мање речи, суседне покрајине су се почеле плашити. Шта ће бити ако

овај министар толико ојача своју државу? Народ почиње да се окупља око њега. Сви желе да ту живе. Ред је. Постоји морал. Благостање. Постоји култура. Све то тек за неколико месеци. Конфучију је успело оно што Платону није. Мудрац је средио државу. Међу суседима је завладала љубомора. Кнез Цие, Кунгов противник, више пута је хтео да га најури. Постигао је да буде уклоњен с места канцелара. Кунг је постао министар правде, али је његов утицај на народ и на људе од духа све више растао. А владар малене кнежевине имао је поверење у свога министра. Тада је кнез Цие послао Кунговом господару на дар глумице. Глумице су толико везале пажњу двора да се владалац три дана није причешћивао, није одржавао саслушања, а није се ни појављивао у владарској палати. С целокупним двором, са свим министрима зурио је у позориште. Кунг је видео да је доживео фијаско. Одступио је са свога положаја, и повукао се.

Лутао је тринаест година. Био је у већини држава Кине, заједно с неколико ученика, или сам. Тражио је владара, или, ако га не би нашао, бар човека. Веровао је у једног јединог свога ученика, у Јен Хуија, али је он умро млад. Он је био једини који је разумео претке. Он је био човек *Ли*. Човек мере. Остали? Само су се одушевљавали. Дуго се бавио мишљу да оде међу варваре и оснује државу. У међувремену је прикупио песме предака, њихове историјске записе, хронике, дао да се препишу, написао је брижљиве коментаре како би спасао баштину предака. Тако је спасао Ји њинг, највећу књигу дравне Кине.

Вратио се кући и учио младе. Већ је прешао шездесету и приближавао се седамдесетој: „Већ је знао да ћути и могао је да следи своје срце а да не преступи преко мере“. „Био је човек који толико тражи истину да заборави и да једе, међу пријатељима би и жалост заборављао, а није ни примећивао како га старост сустиже.“ Сакупио је све списе и успомене деревности који су му стајали на располагању. Васпитао је младе. Завршио је свој рад и умро је у седамдесет другој години.

Европејац зна да је учитељ Кунг оснивач религије, светац; конфучијанизам је кинеска религија, са црквама, обредима, монасима и свештеницима. С том свешћу Европљац почиње да чита разговоре учитеља Кунга и налази све овакве мисли: шта је суштина управљања државом, шта је морал, шта је пристojност, како треба исправно обављати службу. Где је ту религија? пита. Оди-ста. Где је ту религија?

Пре свега: Кунг није светац. „Нема чиновнички положај и зато има времена да се бави важним стварима.“ У Ли Кију је забележено да је рекао овако: Бавити се тајним пословима, правити чуда да би потомство имало о чему да брбља, то није мој посао. А Менг Це, његов касни ученик, зна о њему: Це Кунг питао је Учитеља: „Кажу за тебе да си светац.“ Учитељ овако рече: „То је ван моје моћи. Стрпљиво се трудим и непрекидно учим.“ На то је Це Кунг је рекао: „Ко се стрпљиво труди, он је mudar, ко непрекидно учи, он је добар. Ко уједињује мудрост и доброту, он је светац.“ Учење учитеља Кунга није религија. Није религија као црквена организација са свештенством, монасима и догмама. Учење учитеља Кунга јесте дух предака. Баштина. Ако Европејац чита разговоре, он констатује да овде није реч ни о чему другом до само о суштини управљања државом, о моралу, о пристojности, он ипак греша. Учитељ је безусловно поштовао три ствари: вољу Бога, великог човека и свете речи древног времена. Па

овако каже: „Мудрац пази на корен... човеков корен су религија и послушност“, тако да оно што учи Кунг јесте религија. Баштина није религија. Баштина је универзално знање древног доба о Богу, о свету, о религији, о човеку, о души, о управљању, о лепоти. Учитељ не говори о крајњим стварима. Ученици кажу: „Учитељ много говори о култури и о уметности – о поретку света и о природи, међутим, не каже ништа.“ Насупрот томе, није изустео ниједну реч која не би имала своје универзалне повезаности. Увек говори о целини. И о сваком делу говори тако што каже: узалуд хоћете нешто да доведете у ред у деловима, само се може цело и истовремено. Та целина скупа, то је знање да ништа не може да се одвоји посебно, јер је целина Један и нераскидиво Један, то је „света реч“ древног доба. Хен панта еинаи, каже Хераклит. Питагора је засновао свој поредак државе на Један. Кунг пита своје ученике: „Ви верујете да сам много учио и да знам без књига? Мада све што имам само је једно једино.“

Разговори учитеља Кунга имају четири пресудне речи. Те четири речи су: Ли (мера, морал), Хсио (учити, просвећивати се), Та Хио (Велико Знање) и Кин-це (мудрац, племенити, изузетни човек високог ранга). Превођење речи представља велику невољу. Као што се зна, кинески језик своје речи не пише словима него знацима. А ти знаци су нечувено многослојни. Готово сваки знак има и такав смисао који је метафизички појам, политички појам, математички појам, и смисао који представља појам који се користи у породици и око куће.

Матафизички, религиозни, политички, математички, интимни појмови узети скупа значе онај кинески знак који је прва велика реч Кунга: Ли.

Ли значи меру, правило, морал, закон, пристојност, социјални *charm* (*politesse, gentleness*). Ако се физички тумачи и њиме се мери раздаљина, значи: миљу. Али је и унутарња мера: самосавладавање и дисциплина. Али није субјективна аскеза, него примена законског реда из баштине предака, који једном и заувек регулише односе људи.

Ли има онај ко се без упадљивости понаша једноставно и озбиљно, супреже се од сваког претеривања, поштује човека, буди поштовање према себи својим речима, понашањем, поступцима, радом, одевањем, и то: свесно. Ли је мера. Мера. „Зашто не ступају на пут, то добро знам: ко је паметан, својим мишљењем га је преступио, ко је глуп, не достиже га. Ко је талентован, превазилази га својим поступцима, ко је неталентован, не досежа га.“ Ли: не остати ни испод, ни преступити, него реализовати Меру. Остати на средини. Ли је морал културног човека коме је корен религиозни пијетет. Ли је основна црта живота древног времена. У Кини исто као у Индији, Ирану, Египту, Грчкој. Осведочени респект људи једних према другима, који је једини услов мирног живота високог ранга. Ли је било оно што се управо тада изгубило од Источне Азије до Италије; то је било оно чије васпостављање су захтевали велики људи од Конфучија до Питагоре; то је оно што нам данас највише недостаје. Ли је мера, али не људска мера и није је створио човек. Није продукт културе. Ли постоји само тамо где постоји стварна религиозност. Божанска мера. Не може се самовољно изменити. То је она мера којом су богови одмерили човека и одмераваће га, и увек и истом мером ће се мерити човек и данас.

Друга велика реч: Хсио. У тексту је преводимо учити или неговати. Хсио значи познавати основне принципе ствари, прихватити их, увежбати и реализо-

вати. Није то знање без књига. То је знање које зна суштину. Али не само да се зна, него је и увежбано; чак не само да је увежбано, него се и реализује. Хсио није апстрактан, он је пуки задатак сећања: оно што је човек научио. Не треба одустати, него урадити. Истински зна нешто само онај ко према томе живи. У древно време није било таквог знања које је независно од суштине, као на пример модерна филозофија, или наука; и није било таквог суштинског знања које је било независно од остваривања, као на пример модерни идеалистички морал. За Конфучија је ужас било нешто знати и то не чинити. Али ондашња Кина је морала да зна оно што су онда људи свуда знали: знање и релаизација су се нашли суочени, идеал и стварност су постали напријатељи, теорија и пракса су се раздвојили. Али Кунг сматра да се провалија може премостити учењем. Онај ко истински зна идеал, теорију, основни принциш, суштину, он их не зна само својом главом, него својим срцем и руком, и он зна и да ради.

Трећа реч: Та Хио, Велико Знање. Велико Знање се не може краће, лепше и савршеније сумирати него што је то учинио Ли Ки. Хсио значи учити, открити основне принципе високог морално-духовног живота, усвојити их, увежбати и принципе без остатка остваривати. А шта је Велико Знање? „Знање се тек онда налази на висини свога задатка ако формира стварност; тек ако се задатак знања налази на висини, онда мисао може постати истина; тек ако је мисао истина, човекова свест може бити потпуно чиста; тек ако је свест потпуно чиста, онда се може говорити о културном човеку; тек ако је човек културан, он уме да своју домовину држи у реду; тек ако домовину држи у реду, онда уме да среди државу; тек ако је држава срећена, човечанство може живети у миру.“ Велико Знање је знање мира. Знање добробити, образовања, реда онако како оно учи основним принципима и учи како њих треба реализовати. Каже да је предуслов мира поредак државе, али је предуслов за то ред у породичној кући, а предуслов за то је да човек буде образован, али је за то предуслов да човекова свест буде чиста; предуслов за то је истина, а предуслов за њу је пак знање. Знање (познавање основних принципа ствари, њихово увежбавање и реализација) темељ је поретка државе и света. То је Та Хио.

И на крају: Кин-це. Право значење: племенит, углађен, отмен, мудар, културан, високог ранга. Најближе кинеском појму је грчко аристос, или Ничео-во Ворнехм.*

Човек високог ранга, оплеменењен. Текст га преводи као мудрац. То је компромис зато што у речи мудрац нема активности, а кин-це реализује мудрост, и управо је у томе његов високи ранг. Међутим, другачије се не може превести; ни племенитим, јер то има друштвено-морални нагласак, ни високим рангом, јер та реч не изражава егзистенцијани квалитет. У кин-цеу знање и делатност живе у подједнакој размери и снази. Он је научио Велико Знање. Он је чувар баштине. Он је човек Лија. „Вредност коња није снага, него сој“ – каже Кунг. Мудрац је човек оваквог соја. Код њега је квалитет битан. Могло би се превести и као Божански човек.

„Конфучије – Лун-ји“ значи: разговори учитеља Кунга. Дело нам се очувало у рукопису из другог века пре нашег рачунања времена. Несумњива је његова веродостојност.

Има два типа разговора. Један је дијалог. Питање и одговор, два пита-

ња и два одговора, три питања и три одговора. Ретко више. По једна мала драма. Као Платонов дијалози у којима је, међутим, сачувано само језгро, ништа више.

Друга врста разговора јесте када питање није забележено, само реч Учитеља. Учитель увек говори сентенције. На крају једног разговора о Це-кунгу каже се: мисао је записао на појас. Појас је код старих круна одеће. Мисли учитеља Кунга су реченице које се могу исписати на овакав појас. Личе на изреке Питагоре или Хераклита.

У првом тренутку мисли су духовите, јасне и лаке. Треба се боље загледати у дубину да би човек видео у њима безграничну меланхолију. Хераклит баца у очај, Буда ужасава, Платон растужује, и можда нико није могао да чита Федона без суза. Али меланхолија која се налази испод лаких, често шаљивих, увек драгих, више пута ведрих мисли учитеља Кунга, потреса нас. Потресан је надљудски напор ненатруњено чистог, неописиво дубоког мушкарца да спасе што се спасти може, ако већ не може срећу древног доба, оно бар државу, ако већ не може државу, оно бар човека. И повремено провали из њега: „Најрадије не бих прословио ни реч“. Нема књиге у којој би било сличне нечувене активности, и једва да постоји књига која би била безнадежнија. „Он је тај који зна да не иде, па ипак даље ради?“ Јесте. И он је велико звоно. Увек зна шта треба да учини. Оно што је једино исправно. И што нико никада не чини. Био је једини човек који је то чинио, он сам. Када је био канцелар, остварио је суштину исправног управљања. „Они који су били близу, радовали су се, они који су били далеко, прилазили су.“ Владару је, међутим, требало позориште. Касније, када је неко рекао: Учитель је велики човек, али није учинио ништа чувено, рекао је смејући се: бићу кочијаш, или стрелац луком! Могао је да каже и: глумац. „Мудрац не пати зато што га људи не знају, него зато што не може да их промени.“

Учитель Кунг је, као Питагора, или Платон, видео да музика у држави има пресудну улогу. Суштина музике (јо) јесте тон. „Тон настаје у човековом срцу.“ Спољни свет је само узрок тона, и уво схвата тај узрок. Музика изнутра започиње. Музика је делотворан метод који је „спољње средство, али којим се може утицати на људско срце“. Велики и свети краљеви древног доба су то знали. „Човек је по природи нем. Та немост у њему је душа неба (Синг).“ Међутим, утисци спољњег света позивају га на чин. Дужност је владара да у овом позиву буде лепоте, ритма, расположења, достојанства, дубине. Ништа тако не може да уједини и стопа људе као музика. „Музика је хармонија неба и земље.“ „Музика је она животна заједница у којој нема никакве патње.“ Где се појави музика, ту се рађа хармонија.

Кунг је сакупио старе песме и стару музику. Његови ученици су непрестано музицирали, а на кинеској цитри и он сам је мајсторски свирао. И „мрзео је када световна музика поремети свечану музику“. Али и ту је доживео фијаско. Нова, раскалашна и развратна музика згазила је једноставну, озбиљну, ведру музику.

Ли Ки је забележио следећу изреку: „Кнез Аи је упитао шта је најважније на замљи? Учитель је одговорио: Управљање државом.“

Шта значи управљати? – „Ставити ствари на своје место“.

Шта то значи да ствари треба ставити на своје место? – „Краљ нека буде краљ, слуга нека буде слуга. Отац нека буде отац, син нека буде син.“

Шта је најважније да учини мудрац када преузме управу – „најважније је исправно коришћење речи.“ У ова четири питања и одговора налази се основа мишљења учитеља Кунга.

Истински морал није друштвена појава или производ, није превасходство, и није заслуга, него сагласје (музика) неба са земљом, и човека с вечним поретком света. Отац морала је метафизика. Управљање није политика. Није захват, превара, макијавелизам, инстинкт власти, него људска метафизичка активност највишег реда. Управљање државом је религиозна делатност. За управљање државом неопходне су три ствари: војска, храна и вера. Војска се, ако је потребно, може оставити; ако треба, и храна се може изоставити. Ако нема вере, нема религије, онда нема државе, само олош који на окупу, привремено, држи глупост и страх.

Владавина није знање. Један ученик је упитао Учитеља како треба обрађивати земљу? Одговор: стари сељак то зна боље. А како треба неговати врт? Одговор: стари вртлар то боље зна? Шта владалац треба да зна? „Човеково ја непрекидно треба неговати.“ Треба учити. „Често сам размишљао и дању и ноћу. Није користило. Учити је боље.“ Али знамо да учити (Хсио) значи: научити основе духовног живота, увежбати их и реализовати. То је Велико Знање. То треба тако чинити зато што стварно и истински делују само духовне силе. Спољњим средствима још нико ништа постигао није. Примена спољњих сила у држави: насиље. Дејство насиља је један једини брутални тренутак. Примена унутарњих средстава: љубав. „С народом буди онакав као што си с малим дететом“, каже Кунг. У Ли Кију каже: „Ако живе духовне силе, онда оне негују живот. Ало духовне силе не живе, оне негују кривичне законике. Ако живе духовне силе, постоји закон и ред. То се назива владавина.“ Владавина је духовна делатност. Зато је метафизичка делатност.

Платон зна ако је филозоф краљ – који није нико други до Кин-це учитеља Кунга и, ако не може да успостави поредак древног доба, може уследити само „непрекидна смена демократије и тираније“. Знамо да се Платонова прогноза испунила. Кинески учитељ ову мисао изражава овако: може да влада и аристократија, али ова владавина највише може потрајати тристо година (десет генерација); може да влада и племство, али ова владавина највише може потрајати сто педесет година (пет генерација); могу владати и слуге, али ова владавина може потрајати највише сто година (три генерације). Историја пружа довољно примера. Има само једна истинска владавина: краљевска владавина. „Ако би се родио истински краљ, за време једне генерације не би било других до само моралних људи.“ Владавина не тежи користи. Менг-це, сјајни ученик Кунгов, једном се нашао пред једним кнезом и овај га је упитао: Кажи ми, старче, чиме могу бити од користи свој држави. Мудрац је одговорио: „Што говориш о користи? Ако краљ говори о користи, и високи племић ће говорити о користи, ако високи племић говори о користи, и племић, грађанин, земљорадник, трговац ће говорити о користи. Сви ће тражити корист, и отимати једни од других. Тако ће у држави завладати неред. Краљ не треба да пита шта је корисно, него шта је добро и праведно.“ Ништа није толико заборављено као ово древно знање.

Краљ, истински краљ, који, ако би се родио, за време једне једине генерације не би било никога другога до само моралних људи, не дела онда када су му се ствари попеле на грбачу. Тада је већ касно. Нико не може распршити не-

вољу када је већ ту. „У расуђивању о притужбама ни ја нисам другачији од било кага другога. Оно чему сам увек тежио јесте да више не буде притужби.“

Краљ не треба да исправља грешке које су се догодиле, него треба да испољи такву делатност да се грешке не догађају. „Окренути се ка југу“ – каже Кунг. Ова делатност која предупређује сваку невољу, притужбу, тешкоћу, кризу јесте оно што је учитељ Кунг изразио овако: исправно коришћење речи. Кажу да Сократ није учинио ништа друго до што је своје ученике, и Платона, учио исправном коришћењу речи. Сократов метод је следећи: научити људе, па ако неко зна шта је добро, тако ће и радити. Међутим, Сократ није рекао да је то суштина владавине. Целокупна делатност учитеља Кунга, његово мишљење, метафизика, учење могу се разумети из ове његове тежње. Ни „Разговори“ нису друго до исправно коришћење речи Та Хио. Јер ако је исправна реч, исправан је чин, ако је исправан чин, нема невоље; ако нема невоље, сви су задовољни; ако су сви задовољни, свет је ведар. „Онај ко зна, није доспео тако далеко као онај ко воли; ко воли није доспео тако далеко као онај ко је ведар.“ Ведрина је древно доба.

Када је Учитељ умро, његову школу је даље водио Це-хиа. Конфучије је имао седамдесет два непосредна и отприлике три хиљаде даљих ученика. Проширио се дух који је он пробудио. Није постао активан. Остао је онакав каквим га је учинио Кунг: баштина. Знање о прецима, о реду, о моралу, о суштини исправног управљања, о пристojности, о лепом животу, о истини, о религији. Стотину година касније Менг-це, најзначајнији мудрац школе, ишао је од двора до двора како би разглашавао Учитељеве мисли. Менг-це је много лично на Конфучија, али је био строжи и фанатичнији. Више записа говори о томе како је владарима својски читао буквицу.

Учење Учитеља у његовој целокупној величини, обиму и универзалности, у свакој метафизичкој вези, подробно, чак распрострањено и на кућне навике, сумирао је Ки Ли. Ли Ки је књига Мере, целокупна Конфучијева баштина. Међутим, школа Учитеља и одонда је постојала и постоји, а и данас је жива. Не као школа, него као баштина древног доба. Не као религија, него као древно знање традиције о религији, о Богу, о држави, о музици, о друштву, о породици и о мудрацу, онако како је то учио учитељ Кунг.

ТИБЕТ

ТИБЕТАНСКЕ МИСТЕРИЈЕ

Уводна студија

Није неопходно згребати с Тибета наслаге будизма; тај слој се као прах лако одува и онда се човек нађе очи у очи с оним што је Тибет одувек био, чак и пре будизма, хиљадама година.

Бон је заправо пракса и то подробан, прецизан, систематски ритуални додир између човека и натприродних сила. Бон је пракса мистичног аскете; тако он одржава везу с невидљивим силама. Религиозна метафизика која се налази у корену практичних поступака ни овде није друго него другде, без изузетка

код свих древних народа. Постоји само једна метафизика. Потпуна целина ове метафизике, у њеном древном облику јесте – Веда. Практични систем Бона без Веде јесте рискантна магија, или немотивисана враџбина. И онај ко чита тибетанске мистерије без познавања суштинских мисли Веде, осећа само страшно ужасавање, а не разуме њихову праву суштину.

Основно учење Веде јесте да се може видети, осетити само незнатно малени део света и то само његов спољни омотач који је материјалан; неупоредиво већи део је невидљив и нематеријалан. Судбина света, збивања, човековог бића, узрока, порекла и истинског смисла космичких појава налази се у невидљивом нематеријалном свету. Оно што својим чулима можемо искусити само је тешко материјално тело света; иза, испод тела, у телу, око тела налази се стварност која је недоступна за чула. Пре него што је човек отелотворен у ову материјалност и после њеног одбацивања живео је и живеће као невидљива душа. Истински садржај метафизичког учења јесте да постоји једна једина стварност: душа; оно што није душа, то је чаролија, маја. Опсена је и цео овај материјални свет, настаје, промине, немирно се мења као сан. Опсена су многи духови, сабласти, демони, јер су сви они само производи маште душа. Опсена је чак и гомила богова. Постоји само једна стварност, једино је постојећа: душа.

У Бону се ова метафизика подразумева сама по себи и природа је претворена у крв. Велики практични систем полази од тога и то примењује. Смисао сваке праксе и мистерије Бона: распршити опсену, обрачунати се с чаролијом маје, изаћи из света заблуда, незнања, омаме, сновиђења и вратити се у стварност, души. То је циљ аскетских вежби као што је тумо; то је руководило велике свеце Тибета као што су Наропа и Миларепа; то је циљ роланга, чода али пре свега Барда. Име правог повратка у стварност јесте Стаза права као стрела, Махајана, Велики пут. То је тибетански Бон.

Једном је Александра Давид-Нил путовала Тибетом као просјакиња. На путовању су је напали разбојници, одузели јој новац и хтели да је оставе када јој је, како је познавала добро религију и обичаје народа, пала на ум спасоносна мисао. Веома узвишеним гласом почела је да изговара једну клетву Бона. Проклела је разбојнике, и све њихове припаднике, рођаке, свако биће које је игда било с њима у додиру, новац који су јој одузели, призвала је војску дакинија, вештица, демона, ђавола, фурије, крвожедне авети, вампире и духове који даве. Разбојници су се толико уплашили да су јој брзо вратили новац и почистили се.

У свему томе, каже Давид-Нил, најнеобичније је било дејство које су изазвале тамне речи клетве. Атмосфера је била окултна. Као да се атмосфера у стварности испунила тешким присуством позваних чудовишта. За трен ока сви су били под претећим и тешком притиском. И она сама је осећала да се налази на прагу неизрецивог ужаса. Групу на друму обухватила је маса невидљиве напетости, изгледало је да изненада може да наступи елементарна несрећа, муња, стена која се котрља, олуја, оркан или пролом облака; али је могла да бане и грабљива звер; а могло је да наступи и неко паклено чудовиште.

Све оно што потиче из Тибета обавијено је оваквом окултном атмосфером. У свакој речи ових мистерија има нешто што није безазлено. Човек не може бити довољно опрезан, не може их примити довољно озбиљно и не може их довољно поштовати. Аскетска пракса тибетанског Бона бескрајно је опа-

сна. У Тибету се говори о стотинама случајева у којима је реч о томе како је настрадао чак и аскета који се налази под будном пажњом ученог и брижног учитеља, како је пореметио, полудео, или не једном изненада умро под заго-нетним околностима. Књиге Александре Давид-Нил приповедају о више оваквих карактеристичних случајева.

Окултна атмосфера у речима мистерија, односно у магичним формулама зрачи из ванредно високих сила које се призивају. То је делом својство тибетанског језика, делом пак долази отуда што су хиљадама година речи током праске упиле натприродне силе; међутим, на концу, разуме се, све зависи од дејства формула. Као последица сталних примена ових формула као да је видљиви и невидљиви свет у Тибету ближи један дугоме. У Тибету нема чуда. Зашто? Јер да се збива нешто ванредно подразумева се само по себи. Као последица мистичне аскезе која траје хиљадама година као да је лакше преступити из материјалног света у невидљиви и из невидљивог у материјални свет. И не само да је лакше преступити. Граница је тако близу, тако је несигурна, толико је испробијана и толико се посвуда налази да човек може и да се обезнани, несмотрено да је преступи, да се спотакне, да се нађе с друге стране. Све то може бити један једини трен који може бити непоправљив. Близина граница невидљивог света изазива сталне и ужасне напетости и наводи на онеспокојавајућа очекивања. То је објашњење окултне атмосфере. Са свим оним што стиже из Тибета треба бити бескрајно опрезан.

Европејац треба да исказује опрез према тибетанском Бону, јер је то држање које се очитује из аскетске праксе и које живи у речима формула, што је он током времена потпуно заборавио. Европејац добро разуме понашање својих историјских личности какви су Перикле, Цезар, Петар Велики и зна да се у њима испољава ванредна снага душе. Разуме још и личности своје поезије, Ахила, Енеју, Парсивала и зна да су они очитовање херојске душе. Али већ уопште не разуме оно очитовање херојске душе коју има мистик, пророк, аскета, светац. Мисли да херојство душе у свим случајевима досеже спољни резултат, такозвани успех; овај успех јесте: глас, слава, последица велике одлучности и великог чина, моћан и снажан приказ, пример који очарава. Ако у некоме живи херојска душа, та вера данас овде треба да буде таква као да је ватромет, човекове очи морају бити опсењене величином чина.

Међутим, херојство душе има и другу личност, која је одомаћена на Истоку. Херојство се не очитује према споља, него према унутра; херој није краљ, није војсковођа, није државник, него мудрац, аскета, мистик, песник, филозоф. У древна времена није прављена разлика између херојства ових двеју видова личности. Хомер је херојем називао борце Ајанта и Хектора исто као пророка или певача. У Европејцу постоји херојска душа која се очитује према споља; а нема онога херојства које је усмерено према унутра, религиозног, аскетског и мистичног херојства.

Безнадежно је пак разумети тајну тибетанских аскета и тибетанских мистерија без доживљаја унутарњег хероизма. Нико у Тибету, у коме је пробуђена херојска душа, није се бринуо око тога какво ће она дејство изазвати у другоме, какав ће успех постићи и какав ће приказ бити за остале. Истински хероји аскезе живели су тако да за њих нико није знао, умирали су у некој пећини Хималаја и

кости им никада нису биле пронађене. Овај начин живота се у Кини назива чувена „безименост“. Безименост зато што је можда неко просјак на друму, нико не зна шта живи у њему; али је чувен зато што је херојска душа уздигла човека на нечувено високу разину бића. На Истоку постоје стотине и хиљаде оваквих људи који живе у чувеној безимености, они каткада чак и скривају своју здраву памет и према споља се показују као луде, или пајаци, како их у њиховом напору да се усредсре према унутра не би омео спољни свет. Живот спољњег хероја одиграва се пред лицем човечанства; живот унутарњег хероја једино пред лицем Бога.

У Тибету чак и о животу највећих хероја, светаца, једног Наропе, или Миларепа сачувале су се само наивне легенде. И све што се може сазнати о животу великих аскета, јесте прича, има инструктивни тон, поучава, али није реално. Све што је спољно, у Тибету је сасвим непоуздано и неухватљиво. Нема факата, нема година, нема података, нема споменика. Стварност се налази унутра. Александра Давид-Нил тибетанске аскете назива спортистима душе. То је површна заблуда, неспоразум, готово глупост правог Европејца. Цезар и Наполеон нису били спортисти; били су људи херојске душе. Ни тибетански аскета не проводи сам из спорта четрдесет година у пећини, на висини од четири хиљаде метара и не једе ништа друго сем коприве; то је херојска душа. Она херојска душа која живи према унутра, према невидљивом, пред лицем Бога, одричући се света, не водећи рачуна о човеку, занамарујући своје тело, у посту и на цичи зими, одевена у крпу начињену од вреће, задубљена у медитирање.

Аскетска пракса Бона није ништа друго до Стаза права као стрела херојске душе; њоме полази онај ко жели да иступи из опсене материјалног света и да се врати у стварност.

У осмом веку према нашем рачунању времена на древни Бон се наталожио будизам пореклом из Индије. Ново учење унело је мало измена у старом; углавном само називе. Али, ако је могуће, још је боље подвукло оно што је у тибетанској мистици било важно: страст одвајања од опсене материјалним светом. Раније се ова опсена називала маја; сада јој је име постало: сансара. Сансара је видљиви свет, бесмислено лутање у њему, кружно кретање незнања, опијености, рађања, патњи, смрти. Ранији назив за ослобићење био је атман; сада је будизам раширио израз нирвана. Нирвана је ослобођење, потпуна будност.

Будизам и Бон су се стопили у више видова. Најчувеније овакво стапање јесте конфесија карђипта која је преузела нетакнути Бон, али га је утопила у будистичку метафизику. Карђипта је чувена по томе што је ова конфесија дала Тибету велике свеце. Светци: Тилопа, Наропа, Марпа, Миларепа живели су око прелома првог миленијума према нашем рачунању времена. Тилопа је учио у Индији. За њега је чуо млади Наропа и пошао да га тражи како би постао његов ученик. На Истоку, нарочито у древна времена Учитељ је имао сасвим посебну улогу. Знало се за два облика рођења: за телесни, рођење од оца и мајке, али важнији од њега било је духовно рођење. А овде су и отац и мајка били једна личност: учитељ, на тибетанском: гуру. Гуру је био и отац и мајка, али је био и бог, надљудско биће. Ништа није било тако важно као избор гуруа и верност према њему.

Тилопа је избегавао младог аскету. Наропа је тада почео да га прогони. Тилопа га је извргао порузи и поигравао се с њим. Наропа пак није одустајао. На концу се никада нису сусрели очи у очи. Учитељ који се играо жмурке с

учеником који га прогони тим специфичним поступком, што се непрекидно скривао од њега и само посредно долазио с њим у додир, васпитао је мистика, мага који је достојан дивљења.

Велики светац Тибетана пак био је Миларепа. Миларепа је маг, аскета, недостижни учитељ свих вежби Бона и песник. Његове песме и данас рецитују и цитирају ламе, деца и жене у манастирима, црквама, на пијаци. Миларепина амбиција је била да током једног јединог људског живота досегне савршено просветљење. Није рачунао на то да ће се опет родити после безвременог времена и да ће онда наставити рад према ослобођењу; свој задатак не одлаже за други свет где као живо биће у лакој духовном телу може брже да напредује ка Буди, нирвани, будности. Херојска душа ни у једном Тибетанцу није била тако моћна као у Миларепи. Аскета је више од тридесет година живео сам у планинама. Његова сестра дозна где је, нађе га и зове га да се врати у световни живот. Миларепа је одбија. Истовремено се јавља и први резултат његових дуготрајних аскетских вежби: већ успева да иступи из тешког материјалног тела, може да обилази просторе света и уме и да лети својим земним телом.

Највиши ранг духовног пута Тибета је такозвана Стаза права као стрела. Стаза је права као стрела зато што без колебања одбацује сваки обред, предрасуду, традицију, не води рачуна о добрим и лошим поступцима, суделовањима, наградама, одабира смер, запути се и с непоколебљивом усредсређеношћу напредује ка једином циљу, ка нирвани, ка савршеној будности. Већина вежби Бона јесте аскеза херојске душе на појединим одсечима Стазе. Такве су „Свакодневне вежбе“ које пружају мисли за медитацију, такво је учење о „Ослобођењу“, такво је учење учитеља Тагпо Лхадзе, такав је део који говори о сну, чији је циљ да човекову свест о будности и сну повеже у једну непрекидну целину. Таква је станица која припада Стази правој као стрела, коју описује мистерија роланг. Аскету на његовом путу могу да ометају тамне демонске силе и за њихово савладавање погодно средство је језик умрлог човека који треба прибавити под језовитим околностима.

Две највеће мистерије Стазе праве као стрела јесу: тумо и чод.

Усамљени тибетански пустињак често борави у планинама на надморској висини изнад пет хиљада метара у импровизованој каменој кући и живи ту осамљено по петнаест-двадесет година. У таквим околностима највећи непријатељ људског живота није недостатак хране него хладноћа. Аскете међутим познају поступак који су наследили од давнина и који њихово тело одржава у константно једнакој температури. Та топлота се назива тумо.

Тумо није физичка, него душевна ватра. „Млаки, меки покривач богова“, као што казују књиге. Када га човек пробуди у себи, он пада у тиху обезнањеност. По анатомији тибетанског мистика, постоји повезни канал између семена нагомиланог у слабинама и мозга. Овај канал регулише температуру тела с тим да се температура која зрачи из семена распоређује по телу.

А да људско тело у оваквом стању стварно испуњава жар семена, чак само семе које се разлива, о томе говори легенда. Она казује да је аскета стајао на пристранку без одеће, међу суровим стенама, на пустом месту, у зимској цичи. Под млаким, меким покривачем богова, у својој обезнањености није ни приметио да му се приближава љубоморна жена с оштрим мачем у руци. Она је из освете, јер

ју је муж оставио и повукао се у планину, желела да га убије. Мач му је зарила у леђа, али на чудотворан начин из тела аскете није потекла крв, него сперма.

Неопходан предуслов тумо вежбе јесте ванредно снажна способност маште и концентрације. Аскета мора да научи да својом способностима проширује невидљиви канал за провођење семена. Дугим вержбама канал се толико може проширити да у њега може да стане не само човек, него и цео постојећи свет.

Аскета мора да скине сву одећу и вежбу најпре да изводи у зору пре рађања сунца само неколико тренутака, али може дуже остати у слободном простору.

Најважније станице вежбе су ово:

1. Целокупну духовну снагу аскета концентрише на повезни канал између семена и мозга и замишља канал танак као влас. Тибетански назив за канал је ума. Као у Индији, и у Тибету су у тесној вези семе и ватра. Топлота стиже у тело преко уме.

2. Аскета у уми изазива ваздушни ток. Чини то прописаним дисањем. Начин дисања је основа сваке аскетске вежбе. Ваздушни ток оживљава ватру семена и подиже је у висину.

3. Концентрацијом се ума од власи шири на дебљину палидрвца, па малог прста. У међувремену не сме да се заборави ни појачавање ваздушног тока. Што је канал пространији, треба примењивати све интензивније дисање прописано у том циљу.

4. Канал постаје широк колико рука. Према горе и према доле струји врео ваздух и све више разноси ватру семена. Што се више подстиче, све ватренију пару одаје.

5. Канал испуњава цело тело. Човеково тело је преображено у једну једину уму.

6. Ума се шири на планине, на целу државу, на земљу и на свет. Целокупни свемир је канал у облику огромног ваљка. Аскета више не осећа да је тело, да је човек, да стоји на камену, да је око њега метеријална природа. Пада у обезнањеност и осећа да плови на млаким језицима топлоте коју је изазвао сопственим дисањем.

Увежбани учитељ тумоа ових шест степеница постиже већ за пола сата и у Тибету се зна за пустињака који је данима, чак седмицама живео непрекидно у покривачу богова. Миларепа приповеда у својој аутобиографији како га је једном зими међу врхунцима Хималаја, где се повукао да се преда проматрању, изван куће изненада ухватила мећава. Девет дана је снег вејао без престанка, беснео је оркан и Миларепу је спасао тумо: стајао је под окапином стене, чак је скинуо и своју одећу од вреће, и изазвао је тумо. О том чудноватом спасењу песник ја написао лепу мистичну песму и њу сваки ученик тумоа треба да зна.

Пут уназад је истоветан:

1. Аскета умереније дише и тиме се умањује врелина ватрених језика. Ума се полако повлачи и поново обухвата само тело човека.

2. Канал се још више сужава и није шири од човекове руке.

3. Дисање и ваздушни ток треба све више смањивати, али се мора обратити пажња да се то не догоди исувише брзо.

4. Канал се лагано сужава и постаје колико палац, па мали прст.

5. Ума је сужена на ширину палидрвцета.

6. Ума је танка попут власи.

7. Ума нестаје. Истовремено се губи и топлота, али остаје само њено дејство. Аскета пак живи у оном духовном стању које је у њему изазвало ширење на целокупан свемир.

Чод дословно значи пресецање. Књижевни превод могао би бити: погубљење. Постоје три мистерије чода: бела, црна и црвена, такозвана гозба. Аскета своје сансара-Ја жртвује трима мистеријама и себе самог препоручује бићима другог света. У првом случају пак циљ је досезање пића живота, амрите; жртвовано тело се наине на мистичан начин преображава у животворну воду и то пиће аскета дарује свету – нека његовим посредством свако прибави спасење.

У другом случају циљ је обрачун с нагомиланим калом током претходних живота. То је црна гозба. Као што се у рукопису наводи, обично се одржава у сутон. Аскета по правилу бира место оптерећено такозваном карматичношћу: гробље, раку, место где је неко настрадао. Наине, на ова места стално долазе бића с другог света. Према тој замисли, наред бескрајне мочваре налази се брдашце пепела. Ова слика изражава нагомилан талог давних живота.

Црвена гозба је заправо погубљење. Аскета себе једном и заувек одсеца од материјалног бића опсене. Погуби своје сансара-Ја.

Основа чода, то јест целокупне тибетанске мистике, Бона – јесте мигспа. Мигспа значи замисао. Човек за време медитације снажно пригрли извесну, углавном одређену слику и свом снагом себе у њој доживљава. Мислима је тако дуго и тако интензивно учвршћује да слика у њему оживи. Када је слику оживео, он сам је већ по правилу у екстази. Један елеменат слике треба да постане аутономан: то је основни елеменат окултне психологије. То је мигспа.

Поступак је ванредно погубан, јер слика која је постала аутономна лако може да испољи такво дејство које може бити кобно за аскету. Важно је: у све се сме ићи само до одређене границе и будност треба подићи на тако висок степен да аутономна слика никада не постане безгранични господар изнад човека. Ова сложена ситуација високе категорије, наравно, може се постићи тек после дугих вежби. Сlike призване чодом распаметиле су, чак и убиле безброј тибетанских кандидата за аскете. Уводна слика црвене гозбе представља Вацру-Дакини (богињу заштитницу аскета) која једноставно одруби главу јогина. После одрубљења, положи га, рашчеречи, ишчупа му црева, баци их лешинарима. Судеоник чода све то мора да проживи најинтензивније: треба да види себе како му из врата шикља крв, како му је распорен стомак, црева просута и како се око њих гложе смрдљиве птичурине.

Спољашњост мистерије чода је следећа: аскета, или налцопра, како га називају Тибетанци, уз средства набројана у рукопису, на одабраном месту, благовремено, сасвим сам удубљује се у медитацију. Удубљивање обично започиње тиме што посматра Мандалу. Мандала је симболичан цртеж или шара. Када жељена слика из упутстава већ оживи, налцопра је доспео на ивицу екстазе, започиње ритуална игра.

Игра представља низ узастопних геометријских покрета. Рукама и ногама се изводе строги покрети, одређени с милиметарском прецизношћу. У ваздуху, по земљи се исписују симболични цртежи, треба ритмично лупкати, успут ударати у тамбурин (дамура) и дувати у фрулу (канглинг) начињену од цеванице.

Бубањ и фрула позивају демоне на вечеру. Сто је постављен: то је кожа аскете; сама гозба: месо, кости, крв аскете. У међувремену треба се молити гласно, треба призивати Највишег (Дхарма-Кају, дословце духовно тело највишег Бића), звати гуруа, велике учитеље древности и на одређеним местима треба изговарати чаробну реч великог „Пхата“.

Драма која леди крв у жилама досеже кулминацију. Смисао црвене гозбе: „Од незамисливих времена, у безбројним облицима прогутао сам безброј бића као храну, за одећу, као уживање, за украс, за друге разне потребе и тако сам одржао своје размажено тело, тако сам постао довољно снажан како бих се супротставио пролазности. Сада је дошао дан да платим свој дуг. Ово паразитско тело препуштам и дајем као жртву за ништење. Дајем своје тело гладнима, своју крв жеднима, своју кожу неодевенима, кости као огрев онима којима је зима. Своје радости онима који пате, дах свога живота онима који тиме желе да остану у животу (Давид-Нил).“

Аскета се на крају одриче свих предности које би му припале његовим жртвовањем. Моли Велико Знање да резултат који је постигао учини ништавним. Нема потребе за изузетношћу, није му потребна слава. Шта је хтео? Сазнати стварност и распршујући опсену вратити се у стварност. Није му потребан глас, име, слава – жели да остане безимен. „Не треба му награда. У царству истине нема заслуга!“

Потом се дух може право као стрела уздићи и вратити се у Дхарма-Кају – у нирвану. А они дани, или месеци, или године које аскета још проводи овде на земљи, нека промину у потпуном одрицању од његовог Ја. Да служи човечанству. А служење значи да упозорава друге људе: душа је овде, сада у људском облику досегла изузетан облик, јер у њој сјајка нека малена светност. Док је живела у тупом, омамљујућем биљном, животињском или демонском бићу, била је беспомоћна. Сада се јавила прилика да се потпуно пробуди. Налцорпа свој живот посвећује томе да шири светлост и да разбуди што више људи.

Бардо Тодол, тибетанску „Књигу мртвих“ превео је на енглески лама Кази Дава Самдуп, протумачио је Еванс-Венц и објавио оксфордски универзитет. У ламиној књизи под насловом „Yoga and secret doctirns“ пак налази се и сажета расправа мањег обима.

Бардо означава прелазно стање. Као што је ноћни сан прелаз између јучерашње и данашње будности, тако је Бардо прелаз између два живота, ноћ путовања на други свет. Према Бону, Веди и касније према учењу будизма, душа после смрти доспева само онда на своје коначно место ако је себе искупила. У овом искупљењу човеку помаже у Бону више мистерија Пута правога као стрела, а нарочито чод. Ко је утонуо у материјални и чулни свет, никада се није освестио у стварности, није се трудио да доспе до будности, није практиковао аскезу, није редовно медитирао, није био религиозан, он ће после смрти исто тако остати у самсари као и у овдашњем животу. Постоји само један једини кратак период када се души отвара могућност ослобођења: трен смрти. Бардо каже да, када човек умре, у сасвим кратком периоду, за будне колико времена треба да неко поједе ручак, за омамљене, болесне, слабе колико времена треба да човек пуцне прстима, отвара се капија која води ка ослобођењу. Онога који ступа у други свет прима дух Највишег Бића као

Блистава Прасветлост. Све границе се растачу, све препреке нестају, сва врата се отварају. Душа човека за то време без запрека може да се врати у свој древни дом, у царство Највишег Бића.

Највећи број душа је омамљен и поспан и не зна шта им се догађа. Ужасне се од блиставе светлости, скрива се, плаши, повлачи. А онда су душе већ и изгубљене. Пропуштају да ухвате руку коју им је Највише Биће пружило. Нису препознале стварност. Нису разумеле да она, сама душа није друго до светлост, прасветлост, блиставило, јасност, стварност, искра Највишег Бића. И пошто нису разумеле, пропустиле су своје ослобођење; пале су назад у опсену у опојност, у сансару и даље морају да се селе. Започиње Бардо: лутање по другом свету. Душа међу сопственим опсенама лебди, стрепи, плаши се, ужасава се, дрхти и хоће да се скрије. Куда? У мајчино крило? Још увек верује да се сигурност налази у свету мајке. Напреже своју снагу да ступи у крило жене и да се поново роди. Када јој то коначно успе, прелазно стање је укинато. Душа је поново приспела на земљу.

За спољашње околности разумевања Бардо Тодол нека оволико буде довољно: када се човек нађе у агонији, породица доведе болесниковог гуруа, или, ако је то због нечега немогуће, другог ламу. С Бардо Тодолом у руци лама седа поред самртника и пази на моменте његовог одласка. Када је душа човека приспела на праг другог света, започиње читање књиге. Самртнику је у трену смрти потребна помоћ, неко ко ће му одржавати будност и упозоравати шта треба да чини. Ономе ко је за живота упућен у мистерију Бардоа ствар је олакшана: он препознаје значење збивања која му се догађају. Али ко није био упућен, и њему се може помоћи. И он може да препозна Прасветлост и може да се ослободи. У Бардоу се много лакше може иступити из сансаре него у земном свету, јер душу човека не везује опсена материјалног света. За то да се путник пробуди, дата је могућност у сваком тренутку. И зато гуру, или лама, који седи поред умирућег или умрлог и који је у сталној вези с душом на другом свету, непрекидно је усмерава: не бој се, не буди слаба, увиди да је оно што те опкољава опсена, она нема стварности – постоји само једна једина стварност, Прасветлост, а то си ти.

Мистерија Бардоа траје четрдесет два дана. Сам број је важан. И у египатској „Књизи мртвих“ четрдесет две судије суде души умрлога. Значајем овога се сада не можемо бавити. Лама седи поред преминулога четрдесет и два дана и води душу која путује другим светом. Упућује га у то шта треба да чини, како треба да се понаша, како треба да се моли, коме да се обраћа у молитвама. То учење је Бардо Тодол. Овај спис само говори о важнијим станицама на путу у други свет. Те станице су: трен смрти, доживљај стварности и путовање према поновном рађању.

Бардо Тодол је најзначајније дело међу познатим делима тибетанске мистике. Истовремено пак на целој земљиној кугли Бардо је једна од најдубљих Светих књига. Није је пристојно критиковати, једино тумачити. Припада оним књигама које не постоје због тога да их човек просуђује, него да оне суде човеку. Међутим, још не познајемо довољно тибетанску мистику. По манастирима ламе чувају више хиљада тајних рукописа за које су европски путници, као Александра Давид-Нил, само чули. Ламе пак ћуте.

Атмосфера тибетанских мистерија страна је Европејцу и у више погледа неразумљива. Оне суштинске расправе које говоре о тумоу, о ватри живота, или о сну, или о преношењу свести мртвих, углавном су препуне техничких упутстава. Разочаравајуће је, мисли белац у себи, што ови Тибетанци уместо узбудљивих ствари непрекидно говоре о нервним средиштима, о словима, о слоговима, о поступцима дисања, о начину седења и о намерно пробуђеним визијама. С чуђењем закључује да су расправе у трезвеном тону и да им ништа није даље од пијетизма за који Европејац мисли да је неизбежни део мистике. Ова мистика није блага и није сентиментална. Феминизирана осећања овде се не задовољавају, још мање глад за сензацијама. Ова мистика је бескрајно одлучна, реална, сталожена, хладна, сувопарна и тврда као камен. То је мистика херојске душе која не ствара мистерије разоноде ради, или спорта ради, него на живот и смрт, стављајући своју судбину на неопозиву коцку.

Свака од ових мистерија је вежба. Метафизика им недостаје, јер се она по себи подразумева. А метафизика није, као што би се могло поверовати и као што Европејац обично верује, будизам, него: Веда. Бон је магијска пракса, чија је основа и смисао Веда. Неисказива тајна сваке мистерије је учење Веде о томе да постоји само једно, душа и све што изгледа да постоји изван душе, то је опсена, маја. И пракса је једна оваква опсена. Само симбол. Јер је циљ праксе Бона ослобађање од опсене: за аскету који се пак потпуно ослободио – каже Пхо-ва – „лутање и ослобођење није ништа друго до слика исписана у вадуху, слика без значаја која се сама од себе растаче“. Симбол има нечувен значај у сансари, у опсени као и сваки симбол: слово А, Ом, Хум, покрети, речи. Највећи симбол је света реченица: Ом мани падме хум. Ученик медитира изнад симболичних реченица. Циљ: разрешити велики знак света и пробудити се у светлости.

Све праксе свих мистерија желе да постигну једно: створити светлост, пробудити се, одвојити се од опсене, распршити мају. У том буђењу аскета нема потреба за другим знањем сем мистерије Бон. Тибетанци, исто као и Индуси, повлаче оштру црту између знања и будности. Знање је материјалне природе; Индуси га називају видван; на тибетанском: ртогпас. То је потпуно бескорисна световна опсена. Аскети није потребно знање, него будност. То је: ртогпас; на санскрту: видја.

Мистерије човека не обогаћују знањем. После доживљаја овакве мистерије нико не зна више. Али је много више будан. То је оно што расправа жели да постигне. То је оно што и пракса жели да постигне. Европејац верује да треба да постигне знање и да га нагомила. Човек Истока зна да је знање само терет и препрека. Оно што је човеку одиста потребно јесте: будност.

Како би се прибавила будност, неопходан је специфичан смер знања који је за нас сасвим стран. Знања: начин седења, призивање слика којима аскета свесно утиче на себе, призивање симбола, екстатичка медитација. Због тога мистерије морају бити непогрешиво егзактне. И јесу. Нигде на свету се не може наћи овакво јединствено психолошко знање, чак ни приближно. Методичну праксу ових мистерија усавршавала је вишемиленијумска традиција. У односу на то европска психологија чак није ни детињаста. Оно што се, на пример, очитује у тумоу таква је интензивна техника тзв. несвесног обрачуна у односу на који је индуска тантра или кундалинска јога почетничка. А оно што се јавља у прено-

шењу свести мртвих, то је такав смртоносни скок магијске психолошке праксе какав нико не може наћи ни код једног народа. То је Пхо-ва, она техничка спремност с којом аскета може да преузме свест умрлога, или да истера свест из тела било којег човека и да је замени другом свешћу. Свака мистерија је опасна, ова је пак најопаснија од свих. Без вођства гуруа с неопходним знањем ову вежбу нико никада није покушао, јер у овој мистерији људска свест треба да ступа истим оним кобним степенцима којима ступа и преминули. Пхо-ва се примењује само изузетно онда ако се омамљена свест умрлога силом жели алармирати. На једној од вежби Пхо-ва почива и она способност уз чију помоћ се с пажњом може пратити и инкарнација тулкуа, великих лама, Далај Ламе.

Циљ мистерија је буђење. Ово буђење се постиже посредством дисциплиновања свести на тај начин што се с ужасном доследношћу врши потпуно одвајање од видљивог чулног света. Одвајање нија циљ сам по себи. Циљ је: ослобађање, повратак у Велику Празнину, у прастање душе. Тибетански аскета нема другог задатка. Мистерије Бона ништа не граде, само врше раскршћавање. То је основа тибетанске праксе: нема шта да се задржи, све треба разорити.

За Европејца је карактеристична владавина над материјалним светом. За човека Истока владавина над духовним светом. А екстрем човека Истока, који је најудаљенији од Европејца, Тибетанац се у пракси владавине над духовним светом не устеже ни од насиља.

Међутим, то што се тридесетак година већ на европским језицима појављује све више дела с Истока, а међу њима и тибетанских, има свој значај. Бољи део Европе господарење материјалним светом почиње да сматра јадним и недостојним. Одлази се да се учи на Исток. И не може да се изостави Тибет. Јер и насупрот свих разлика које га одвајају постоје и копче које повезују. Велики тибетански светац Падмасамбхава је рекао: Упознај све, испитај све. А апостол Павле записује готово исте речи: Упознај, испитај све и задржи што је добро.

ЈАПАН ЗЕН

Студија

*Тачиѿам јачиѿам ачиѿам
(Име мисли је мисао, јер је не-мисао)*

Буду је, често као и толико пута, и овај пут потражило више стотина лутајућих монаха, окупило се око њега и чекало да Узвишени прослови. Буда је сада ћутао. Само је подигао неколико стручака цветова и без речи их показао ходочасницима. Сем једнога, нико није разумео. Тај човек беше Махакашјапа, он је климнуо главом и насмешио се Буди. Учитељ рече: Најскуплији дух и благо које превазилази ум предао сам ти сада, поштовани Махакашјапа.

То је била чувена беседа о цвећу. Од свих Учитељевих ученика једино је Махакашјапа сачувао смисао беседе. Од многих школа и секти једна је неговала чуда, друга церемоније, трећа је градила митологију, четврта се бавила аске-

зом. Све је то било *хинајана*, као што Индуси кажу, мали пут. *Махајана*, велику пут, утонуо је у сутре, али је на највећем врхунцу било учење беседе о цвећу, безгласно знање.

Када је Бодхидхрама отишао из Индије у Кину и почео да објављује учење Буде, понео је са собом ово знање. Ништа није било погодније за то да Кина овако за најкраће могуће време, без било каквог отпора ступи на Будин пут. Бодхидхарма је превао бројне велике сутре и однеговао велику генерацију преводилаца. Свака Будина реч је пренета у Кину и толико је сачувана да су се многе изворне беседе на хинду језику погубиле, али је остао кинески превод.

Бодхидхарма се вратио у Индију, али се у Кини раширило учење великог пута, тачно то, *дхјана*. На кинеском *чан*. Чан је стотинама година живео у манастирима, међу лутајућим учитељима, у ученим школама, у таквој баштини која је из овога круга прибележила сваку значајну реч и предавала је даље ученицима. Није било вредно дивљења што је чан посредством Кореје доспео и у Јапан. Исто као у Кини, и овде су за најкраће време, без отпора, и то баш они најбољи у Јапану, постали присталице *дхјане*. Овде је названа *зен*. Пошто се велика већина Индије опет одвојила од учења Буде, и вратила се Ведама, у Јапану је *зен* прожео сваки и најмањи елеменат бивства. Вероватно је у праву онај који каже да ко не разуме *зен*, тај у Јапану не разуме ни поезију, ни графику, или но-драму, или манастирски живот, или морал, али чак ни мачевање, рвање, одевање, култ цвећа, украшавање стана, културу врта нити уметност кулинарства.

Будине беседе се без било каквог нарочитог филолошког насиља могу поделити у три групе. Прва група је сирова и личи на скицу. Ништа друго до малореко изражена основна теза. Понајвећма је сува, и склоп јој је ванредно једноставан.

У другој групи су већина беседа *Диџа-никаја* и *Маџима-никаја* (дужа и краћа збирка). Прве су епиграмске, оне су пак насупрот томе сочније и богатије. Ове сутре не штеде на сликама, а поготово не на тону.

Западњаци се жале да су ове беседе заморне, неисцрпна су њихова бескрајна понављања. Делови од двадесет-тридесет редака у релативно краћим беседама дословно се понављају и по четири-пет пута. Европејцу је то много. Не треба ни рећи да је то због незрелости. Таласи океана вечито шуморе истоветним мрмором и ко је једном разумео ову музику како може да му додија? Монументална монотонија Будиних говора, кажу на Истоку, такав је океан. Човек може да непосредно прибави искуств о томе што је безгранично. Једног учитеља музике су запитали: где је улаз на пут који води ослобођењу? Учитељ је одговорио: Да ли си чуо шум реке? Ту се налази улаз.

Трећа група беседа јесу *махајана суџре*. Један њихов део сачуван је само у Кини и Јапану, или на Тибету. Ове махајана сутре изражавају *дхјану*, у првом реду *Праџнапарамитија-хридаја* и *Ваџрачедика*. То су дозреле, теже разумљиве сутре, по свим својим нитима метафизичке. Песнички начин приказивања овде је средство како би се приказала нека визија. Океан је и овде присутан, али и нешто изнад тога. Онај ко познаје источњачка дела, он зна да се из истинског источњачког дела увек осећа атмосфера *самадхи*. *Самадхи* значи медитацију. Медитације имају веома много ступњева, а од свих њих је највиша *нирвикалџа-самадхи*, у којој се укида свака диференцијација (*авикалџа*: диференци-

јација) и човек без остатка утоне у стање све је Један. *Вацрачедика* је једна од сутри где човек непосредно може да преузме ову *рвакалија-самадхи*. Међутим, за неприпремљенога ово знање је недостижно блистање ума. Физичко, биолошко, психолошко или социјално ја нестаје без трага. Неко други ту говори, неко ко је идентичан са свим својим ја.

Ово овде је стварна Татхагата.

Учење *Працњајарамийа-суџре* јесте да је све празно. *Сарвам шунјам*. Празни су облици и празна су осећања, празна су имена, празна су разумевања, празна су сазнања. Нема сазнања, ни знања, ни разарања сазнања или знања, нема пропадања, нема смрти. Ако неко то зна, нестаје свака патња, и он се ослобађа.

Учење *Працњајарамийа-суџре* јесте да је све празно. Шта је учио Буда? У односу на Веданту ништа битно друго. И у крајњој анализи сасвим исто. То се од древног знања само теоријски разликује. Такво теоријско одступање јесте да он прихвата став не-ја (*ан-Ајман*). Нешто отприлике да заправо нема „ја“. Празнина. Све у свему то је само резултат односа, али ако се разрачунам с односима, ја (*Ајман*) нестаје без трага. Односе ствара жеђ, глад за животом, жудња за животом (*џахна, џршина*). Ако жеђ нестане, односи се распадају, и ја више не постоји. Онај облик, оно физичко тело, организам који осећа, онај који сам сада овде, није ништа друго до замршени чвор нагомиланих чинова посредством минулих живота. Оно што у овоме животу живим и могу да искусим, не дотиче мене. Овога створа то боли, он се томе радије, он пати, јер је он тај који је рођен и који ће умрети. Он кога заправо и нема. То је пука глад и жеђ. Али ако човек сазна истину, он види да је *сарвам шунјам*, све је празно. Празне су унутарње ствари и празне су спољње ствари, празне су спољње и унутарње ствари. Празна је сама празнина. Постоји велика празнина (*махашунјайа*). Празна је коначна истина, празне су створене ствари и нестворене ствари. Постоји крајња празнина. Празна је безграничност, празна је расутост, празна је прва природа, празно је ја, празно је недодирљиво. Празно је непостојање, празно је унутарње језгро бића, празна је непостојећа суштина унутарњег језгра бића.

Працњајарамийа је сутра знања које превазилази ум. Разумни превод *Вацрачедике* јасте: тврђе од дијаманта – оно што сече и дијамант. Буду посећује Субхути и започињу разговор о стази *бодхисајве*. Основна теза је и овде, као и у *Працњајарамийи*, да су ствари празне.

Шта мислиш, Субхути, постоји ту нешто што Татхагата назива знањем које превазилази ум (највишим савршеним знањем)?

Субхути рече:

– Уопште не постоји, Узвишени, нема ту ничега што Татхагата назива знањем које превазилази ум.

Узвишени рече:

– Тако је, Субхути, тако је. Нико не схвата чак ни најмању ствар, и не разуме је, зато се то назива знањем које превазилази ум. Све је једно овде, Субхути, нема разлике међу стварима, зато се то назива знањем које превазилази ум. Ослободио сам се себе, ослободио сам се постојања, ослободио сам се ја, ово знање које превазилази ум увек је исто, и то је оно што се назива знање добре ствари. Зашто? Јер оно што сам учио о доброј ствари, одиста дабро, Субхути, њу је Татхагата учила о не-постојећој, и зато се назива добром ствари...

... Ко је ступио на стазу бодхисатве, нека на овај начин гради своју мисао: Свако биће треба да ослободим ка нирвани, ка савршености... и пошто сам бића ослободио, никога нисам ослободио. Зашто? Зато, Субхути, што, ако бодхисатва мисли да постоје бића, постоји постојање, постоји живо биће, постоји особа, не могу се назвати бодхисатва. Ако постоји само једна оваква мисао, не може се назвати бодхисатва. Зашто? Зато, Субхути, што нема нико таква ко би могао да ступи на стазу бодхисатве.

Сутра се назива тврђе од дијаманта зато што сече и најтврђе, непостојеће. Знамо да је све празно. Свемир је празнина – *сарвам шуњам*. Према томе постојао би само један једини постојећи, непостојећи. *Вацрачедика* уклања и ову могућност. Непостојеће је празнина. *Махашуњјаѿа* – велика празнина, празнина празнине (*шуњјаѿа-шуњјаѿа*). Непостојање не-постојања. Све у најодлучнијим парадоксима који се могу замислити, преврћући ум уз петнаестоструки салтомортале, не водећи рачуна да ли се још може приступити овим мислима које су далеко преко мисли Онај ко је свој ум изоштравао на речима Вацрачедике, уклања исто тако постојеће као и непостојеће.

„Ова од вечности непосустала визија – пише Беме – која силе, боје и врлине препознаје по њиховој разлици, али оне се у њој међусобно неодвојиве без тежишта, циља и мере. Свака сила, боја и врлина су посебно разложиве јединица, али су у међусобно усаглашеној стваралачкој хармонији, или како бих радије написао, израженој речи, јер се скупа у говору налазе све снаге, боје и врлине и оне отелотворују облик у изговореном гласу, и у њему се преображавају у видљива лица.

Ово око незачела, вечити вртлог у којем је све скупа, што је временско и безвременско а назива се: савет, снага, чудо и врлина, изван природе, с друге стране почетка бића, делатност по сопственим законима, она настаје из себе саме и суочена је сама са собом и схвата саму себе, а да је ништа не може дотакнути, или утицати на њу; нема ни почетка, ни краја, не може се измерити, перспектива и величина јој се не може изразити једним јединим бројем, јер је дубља а да би је мисао могла досегнути, није далеко од ничега, није близу ничему, свуда је присутна и у свему присутна живи, било куда да човек погледа, само види да је управо у настанку, и рађа време и вечност, зачело и незачело...

То је математички зачетак сваке метафизике, и управо зато сваког проблема бића. То је Један. Не оно један које је први број у бројном низу, а и само је број. Него оно Један које онтолошки претходи бројном низу у којем су сви бројеви, зато се ово Један читује у тројном облику, као Један, као Нула и као Бескрај. Зависно од тога из којег од ових облика онтолошког Један полази метафизика која претходи математици, она именује свој почетак. Ако каже Један, онда је почетак лични Бог. Ако каже бескрај, онда је почетак Безгранично време (*Зеруана Акхерене*), или Дух, или Праматерија, или друго. Ако каже ништа или Празнина, онда је *Шуњјаѿа*, или неименовани бог Дионисија Ареопагите, или *Ен-соф*, или *Адиѿи*. У сваком случају незачело, односно *Унирунд*, другачије речено *Айерион*, *Ву-ки*, што значи исто. *Ву-ки ѿаи-ки*: Незачело, први и највиши почетак. Један и Нула и Бескрај заједно. У томе се слажу Кабала, тао, Заратустра, Упанишаде, Орфеј, Хераклит, Плотин, Буда, суфи, Екхарт и Беме.

На овом месту сваки неспоразум је нужно вавилонске природе. Вавилон је

када се реч расцепи на двоје, облик и смисао се раздвоје, али се истовремено облик срозава на маску, а смисао на самовољно одабрано конвенционално граматичко значење. Маска, било шта да следи, остаје маска, разумевање пак већ није смисао, него зависи од конвенције надграматичког значења и – рецимо – значење речи постаје већинско питање. А уз то, наука о језику је потврдила раздвајање облика и значења речи, и тако је дала базу за сваку софистичну самовољу. Смисао се не јавља маском, већ лицем, не оним што је самовољно већ оним што се с њега не може уклонити, јер без тога он не постоји.

Претпоставка да је Један друго него Бескрај, и да се он разликује од празнине, вавилонска је пометња. Са збрком се чак ни Беме није могао сасвим да избори. Није имао аритмолошку основу. Они који полазе од личног Бога осећају се угроженим од Бескраја: било од његове духовне, било од његове материјалне концепције. А ко пак полази од бескраја, сулудо се бори против вере пројектоване у личног Бога. Али се оба једнозначно боре против онога који полази од Празнине. Празнином се назива зато што је то оно што не можемо да не видимо. Друго јој је име *Плерома* – потпуност, као што кажу гностичари.

Као да би се могло поћи с више места. Полазиште може бити само од основног стања, а основно стање је у сваком случају тројно (тринитарно) Јединство.

Јединство могу да изразим само на један једини начин – Ћутањем. Не негативним и избегавајућим и не колебљивим, односно безлогосним ћутањем које занемим, јер не зна шта да каже. Стари кинески цртеж представља старину огромног стаса којем чак и набори на одећи изражавају највиши ступањ страсне напетости. Овај човек са својим набораним челом и завиореном брадом личи на црни олујни облак који гони бура. Наслов: Ћутња која грми. То је једина могућност израза. Безгласна експлозија логоса. Као што умузика уме да заћути. Као што море или ноћ или смрт ћуте. Као што Буда држи у руци цветове, показује их ходочасницима, али непокретно седи, и не прослови ни једну једину реч. *Шунјаиша*, празнина. То је Незачело. То је бескрај. То је Један.

Зен није религија. Ни посебно учење о спасењу, нема ни своје догматике, ни есхатологије, не позива се много ни на свету књигу. Зен није филозофска школа, јер није теорија, напротив, тежиште пада управо на начин живота. Зен није секта, односно није сужена религија, јер оно што учи пространије је од ње и све слободније.

Изгледа да за појаве као што је орфички круг, касније питагорејци, есени код Јевреја, мухамедански суфи, у Европи неколико средњовековних тзв. јеретика, или – на концу – белоруски хасиди, немамо дефиницију. Онај редак случај где истина негде нађе живо тло, пусти корен, и успе да процвета, не умемо да именујемо. Истина је увек способна да нађе плодно тло и да процвета у мањим друштвеним јединицама. Зашто? Јер изграђени клер унутар било које религије тешко покрива групе безначајног броја. Оно што је карактеристично за ове кругове јесте да успевају уз најмање могући број институција, и њихове институције не подстиче спољна принуда ни честољубље власти, него сам поредак живота. Зато могу бити чисти и праведни. Сигурно је да их је тако брзо самлело лудило историје зато што себе не обезбеђују. Проклета дилема, било где до сада где се религија претворила у институцију, истина се изгубила, а где је институција изостала, истина није могла себе да сачува.

Иста она густа атмосфера духовне високе категорије, која изузетно велико биће историје обухвата толико да великог човека сазнајемо управо по масивној суштини те атмосфере, сада се не јавља индивидуално и не око једног човека. Групу карактерише то што се никаквом социолошком категоријом не може одредити. Није каста, није националност, није класа, није секта. То су сасвим једноставно људи који су жедни истине. Ретка је прилика да се одједном сусретне више људи којима је истина важнија од лагодног живота. Док један човек нешто говори, то је лудило, ако већ више њих то говори, онда је знање (Новалис). Знамо индивидуално велике људе, ако и не много њих. Група веома мало. На изузетном месту и у изузетном времену у кругу неколико људи ствари се нешто за што знамо да је значајније него онај ток криминалитета који се тако бучно назива историја. Без обзира на то што се налази у Персији и назива се суфи, у Јудеји, поред Мртвог мора и називају се есени, или што их у дроњавим пољским селима називају хасидима – човек осећа да се коначно вратио кући. То је осећање да је човек код своје куће. То је присност и поверљива добронамерност. То је једноставност, знак и протест против онога што већ хиљадама година тече историјом. Нешто усред среде руина културе што не пропада. Нешто што је насупротив распршеним народима апсолутно позитивно. Без било какве пропаганде и без било каквог мисионарског рата и без било каквог званичног клера. Човек зна: то је то. Учитељ зена не би прословио ни реч, само би поставио испред себе једног министра и једног монаха. Бирај. Онај ко је изабрао, неопозиво је пресудио себи. Невероватно је колико синови света глупо живе, и ако им животни план не успе, чак су и запрепашћени.

Оно с чиме је суочена заједница зена није историја, него утопија. Утопија је иреална сањарија лоше савести која је има уверење да ствар зависи искључиво од институција. У целокупној Европи ово питање је разрешио Рабле у манастиру Телема. Пристојно је рећи зашто. Зато што су утопије од Платона до Маркса суморне. Рабле је једини који зна да, ако неко изостави расположење, готов је концентрациони логор.

Есени, питагорејци, хасиди, суфи и зен живе у таквим заједницама чија је база из времена далеко пре историје. Социјална структура је из златног доба, и то је оно што је у човековом срцу надубље и што ће се остварити с оне стране историје. У историји се не може реализовати коначна заједница која ће се распрострети на целокупно човечанство. Прво треба раскринкати све негативно. Сваки нитковлук треба да крахира. Ову горку школу, изгледа, не можемо уштедети. Када се лудило најурца, историја ће се (Беме: *historischer Wahn*) довршити, насиље и лаж ће коначно доживети фијаско, бићемо принуђени да то учинимо.

У односу на то колико је обимна литература о Буди, значај коментара који се могу изети у обзир – нарочито европских – прилично је плитак. У Европи је о тој теми говорио озбиљно једино Далке, субјективни захват уз нужну једностраност, али је упораво због тога веродостојан. Човек може озбиљно говорити само о ономе што је искусио на сопственој кожи.

Према Далкеу, карактеристична реч за Буду јесте *самскара*. Преводи је као Бегрифф, али нијансе превода ни у целој књизи потпуно не исцрпљује. Бегрифф потиче од речи греифен, односно појам је од хватити, ухватиити, згра-

бити, држати ухваћено. *Сам* значи скупа, *кар* значи чинити. То јест саставити, скупити, нанизати, повезати, држати заједно, чувати закључано, ухватити за гушу и не испустити. Појам је на тај начин појам што човек ухвати и не испушта, него и друге ствари прибира и повезује. У сваком случају реч има ток матице која је усметена према средишту, која све око себе привлачи и усисава и држи не испуштајући. *Самскара* је на такав начин Бегрифф, то јест појам.

Оно што у појму хвата то је *џанха*, или *џирина*, *Гиер*, или *Дурсти*, глад, жеђ, жудња, грамзивост. *Танха џанеџи џурушам* – човека твори жеђ. То је глад која хвата и привлачи и притеже и гута. Тај појам је оно што дограби – похлепа која гризе. Та глад је само ја. То је жудња. Жеђ која приграби најпре оне духовне, потом психолошке, на концу физичке услове које скупљањем гради у сплет; у њима може да оживи и оживевши жедну грамзивост наставља до смрти, на другом свету је исто тако жедна, зато се опет рађа, умире и поново се рађа током безграничних времена.

Средиште *самскаре*, пријема, јесте свест. Сабирно сочиво жудње. Најважнији орган прибирања који одједном и једновремено држи све чега се такне и везује за себе. Свест која држи, и која је посредством држања ухваћена и пружа појам о томе шта је ухватила. А свест има један једини претходни догађај и услов: лунатичарство (*авидја*). Не-знање, поспаност, смањена будност, тама ума, поремећеност расположења. То је суморна спаваћива болест која је створила и ствара феномен света, спавање. Животу онакав какав јесте ништа није потребно, само не-знање о себи. За то је довољно да настане и остане, да се врти и врти, да меље непрекидно у месту, и да меље без почетка и без краја.

Основни закон света ни Буда није могао да измени. Жудња твори човека. Стварност је неизбежна. Једно може да учини, да измени предзнак жеђи. Не жедни за животом, него да распрши овај мутни сан. Да се ослободи вечите блудње окретања округ (*самсара*). И у њему раде исте оне силе као у свакоме на целокупном свету. Али он започиње делатност која тако привлачи да расипа, и тако је грамзива да поклања, и тако граби да се одриче, и тако држи да пушта и тако хвата за гушу да испушта. То је „једини пут“. Све то је могуће само у једном случају: ако у себи самом уме да укине лунатичност. Ако се пробуди. Буда значи будан. У оном тренутку када је усмеравање над човеком преузела будност, све иде даље као да се ништа није догодило, али с обрнутим резултатом. Ствари се не нагомилавају, већ почињу да се разлабављују. Човек више не прибира. Појам је добар само зато да се њиме не хвата друго до не-улов. Жеђ остаје, али не више према уживањима живота, него према ослобођењу. Исти процес, тачно исти који твори свет глађу, обрне се и раствара свет. Вртлог се врти у обрнутом смеру и елементи се распадају. Ток живота не вуче према средишту, него одбија. Свест, као средство лунатичности, махинално ради даље, али под влашћу будности губи своју снагу. Кома пође за руком да се обрачуна с мраком болести спавања, с целином жеђи тако да види да овде нема ништа што би била стварност, постићи ће ослобођење.

Само се европски филозофи могу разорити тако да, ако им човек извуче један струк било где, они се глатко могу смотати. Сасвим поуздано због тога што је прилично малена садржива њихових филозофија. Свака јединица ба-

штине, чак и ако је позна као Будина, много је богатија од тога да би била разрешива чак и у својим главним линијама оним методом којим се још Далке користило. Ако се пак овде, сада у овом тренутку припрема коментар, он не може имати већи захтев данас, средином 20. века у времену и на месту који су постали занимљиви, до да се додирне на једној јединој тачки.

База индијске метафизике пре Буда јеста Атман. Атман је субјекат који нема одговарајући објектив. Ни свет није ништа друго до пројекција Атманове поремећености. Атман је прво и последње зрно и средиште постојања. Апсолутна позитивност. Није рођен, бесмртан је, постоји почев од вечности. Једина субстанција. Једини реалитет у којем је целокупни свет – и отуда и живо биће и божанство – истоветан

Ову базу архаичке метафизике Буда у свом учењу покушава да разори. Суштина његовог садржаја управо је зато сасвим рано окарактерисана као *ан-Аїман* (не-Аїман). Према Буди, свако биће и све постојање од минерала до богова привремени је скуп односа – чак и онда ако је садржина живота ових односа више милиона светских година. Односи се на концу распадне. Ако пак нестане веза међу чиниоцима, скуп се распадне, враћа се у оно стање (*нирвана*) које се налази изнад постојећег и непостојећег, јер је празно, али тако да је та празнина и сама празна (*иунјаїта-иунјаїта*).

Европска физика се данас управо налази у стању да ову мисао асимилује. Физика зато што су услови за појаву ове мисли једино постојали у физици. Стабилни појам материје сада се распао на тзв. линије силе на тај начин да можемо да говоримо о растакању субстанције материје, и субстанцију почиње да замењује густина линија сила. Значи нема материјалног постојања. Оно што изгледа материја, представља збијеност линије сила чак и онда ако је садржај ове збијености више милиона година. Збијеност се може разорити и ово разарање је и извршено на подручју атомског истраживања. Тако је субстанцијална материја постала појам релације, привремени скуп односа који се може раставити, али који се, ако му је трајност садржине евентуално и више милиона година, сам од себе распада и односи сила се другачије групишу. Будино учење јесте да богови, људска бића, животиње и живе егзистенције немају сталности. Духовне и астралне и минералне и биолошке и психолошке линије сила (инстинкти, афекти, намере, жудње, жеље) засићене су дејствима (*їахна*, *їришна* – глад за животом, грамзивост, жеђ, жудња) и као последица дејства силе се збијају у међусобне везе, стварају скуп који је услов постојања. Линије силе се међусобно прожимају. То је интерпенетрација (узајамно заједничко прожимање) и као последица тога изгледа као да је срж бића субстанцијална. Међутим, Буда каже да је успео да разори везе међу дејствима. Шта треба учинити? Треба укинути глад за животом. Средишње дејство треба искључити. Тиме је он покренуо лабављење односа, бар је ослабио линије силе и уместо збијања започео је процес развргавања чија је последица да се субјекат обрачуна сам са собом.

Постоји нешто што је Буда назвао *бхуїакоїши*, граница стварности. Ова граница стварности, рецимо, представља оно стање линија силе када дејство (глад за животом) управо нестаје и међусобна прожимајућа делатност чинилаца који чине постојање достиже нулту тачку. Силе се међусобно више не привлаче. Према модерној аналогiji, силе прожима једна врста неутронског ста-

ња. Једне према другима остају неутралне. Зауоставља се интерпенетрација. Та тачка се назива граница стварности. У модерној физици то је она граница на којој нешто с ове стране још изгледа као субстанцијална материја, а с оне стране пак као линије силе, а физичке појаве флукутирају око ове границе, час се јављају у материјалним, час у енергетским облицима. Ако неко ову тачку досегне у себи самом, сам на себи самом је принуђен да искуси могућност разарања стварности, и не остаје никаква сумња о томе да оно што називамо стварношћу само је сплет односа иза којег нема ништа друго до глади за животом и, ако победим ову глад за животом, сплет се растура.

Истина постоји. Наше је да јој се прилагодимо. Није лако. Човека не пушта она дотична тама, јер животу ништа није потребно, само тама од њега самога. Једини услов живота. Ствари некако треба разрешити тако да би требало живети против живота. Не у самопорицању. Буда је одбацио јурцање за уживањима, али је одбацио и аскезу. Једини пут води између. У њима, али изнад њих. Тако да човек остаје овде и одлазак ни не одлаже ни не поспешује. Остаје овде и зна да је у времену овде безвремен. (Böhme: Zeit in Ewigkeit. Blake: eternity in an hour.) Вечност у трену. Трансцендентно на земљи. У уму знање које превазилази ум. Знање у сваком елементу живота присутно је као конкретност а да му порекло и корен не напушта у атмосфери која превазилази ум, и да не пориче датости живота. Удвостручена непрекидност, истовремено и горе и доле. „Изнад мене савршена стварност (*бодхи*), испод мене бића која треба да ослободим (*сарва-сајва*).“ Овде треба да останем како је записано, али „ако одем на небо, повућу са собом на небо целокупан свемир.“

Ко своју егзистенцију уме да заснује у јединству вечног времена и тако је реализује у себи јединство ума и расположења, он зна шта је тврђе од дијаманта. Нежније од даха. Махајана ово знање изражава речју *Ганда-Вјуха*. Слободан превод по смислу: поредак света. Исти онај поредак о којем су учили Орфеј и Питагора, који је остварио фараон Ехнатон, поредак муза, поредак толтечке баштине и кинског Ли-ђинга, расположење засењујућих боја које је столпено с безбојно блиставим смислом. Ред и цвеће. Речима *Ганда-Вјухе*: игра, чуда, снага, знање, ведрина, мир, лепота, сразмера, спас. Непрекидна промена у сталности и непомерљива сталност у промени.

Ако пак истину не треба више тражити, само је остварити, онда човек зна да нема остваривања знања, ни остваривања без знања. „У самосавладавању прочишћава се знање, а у знању прочишћава се самосавладавање. Колико самосавладавања, толико знања, и колико знања толико самосавладавања. Ко увежбава самосавладавање, он повећава знање, и ко увежбава знање, повећава самосавладавање. А самосавладавање и знање најбоље су и на небу и на земљи.“

Неопходно је било отприлике две стотине година док *дхјана* коју је учио Бодхидхрама није добила облик који је касније назван *чан*, то јест *зен*. Коначни израз везан је за име Лин-чија. Лин-чи (јапанско име: Риндзаи) први је применио оно пренуће које је касније постала база зена. Није чекао да неко у *дхјани* (у медитацији) лагано растера поспаност, него се умешао. Споља? То јест изнутра. Другачије речено изнутра тако да је споља, и споља тако да је изнутра. Према учењу Буда, нико не може ништа урадити уместо некога. И коначно, само је јед-

но уплитање могуће, ако се неко сам умеша у самог себе. Из безвремена у време. С оне стране у оно што се налази овде. Одонуд где је време и безвреме, с оне стране и „овде“ једно је. Из будне стварности у поспану опсену. Зна се да нема ја, и нема ти, и оно што је моје, то је твоје, а што је твоје, то је моје. Воља у смислу и смисао у вољи, јер је сваки елеменат смисла елеменат воље смисла. Треба га хватити за гушу како би остао нетакнут. Метод пренућа Лин-чи је први примењиво када је, када би му поставили прпошно питање, доследно овако одговарао: *квац!* У преводу: хеј! Реч је примењивао цариник када би неко с дењковима прелазио преко границе. Царинска контрола! Ко шта шверцује? Признајте. Преглед. Нема комедије. Сви су раскринкани. Беседничке и сентименталне тираде не важе. Ово је сада граница реалитета. То значи реч: *квац!*

Метод пренућа другог учитеља јесте када свој штап подигне увис. Пожња, диригент означава почетак композиције. Трећи је подизао један једини прст, безгласно, као Буда цветове. Четврти је ударио у бубањ. Бум. Ученик би се тргао. За то да се неко пробуди понекада је довољан један једини трен. Ток свести која је придремала у друштвеној свакодневици треба прекинути како би кроз процеп могло да бане знање које превазилаз ум. Овај упад и свелост која муњевито прати упад зен назива *сајџори*. Као последица потреса човек се из борниране конвенције наглавачке преврће. Уздигнуте главе. У стотом делићу трена нешто му бљесне кроз мрену. Човек је у *сајџорију* за трептај ока провирио из „јаме поспаности“. Куда? Онамо где се испоставља да је све ово овде безвредно. Значење почиње да добија онда ако већ ништа не значи. Ако се неко одрекао тога, ни прозreo га и схвата да је ово овде оно чега се може одрећи, и то је непрозирно, и неразумљиво.

Свој пуни смисао живот добија на граници стварности. Међутим, граница стварности није споља, него изнутра, односно непосредно уз средиште које је и изнутра, и споља, и није ни изнутра ни споља. Ко није проживео *сајџори*, бесмислено блуди, овде је, а да и није овде. Само ако је неко један једини пут преступио преко границе стварности, и боравио у „иностранству“, може да живи животом потпуне вредности. Овде је, а да и није овде. У њему и изнад њега. Чврсто на једном месту и непокретан тако да у два узастопна тренутка никада није на истом месту. Тешкоћа је у томе што је то схватљиво само за оне који су сазрели. Ко су ти сазрели? Буда је рекао: постоје мање упрљани који ако не би чули учење, били би изгубљени. Остали не разумеју ни једну једину реч. Зрелост се пак испоставља на тачки да ли ће је се машити или неће. „Никога не наговарам, никога не одговарам, само показујем шта треба чинити.“ *Сабхаданам ахамаданам џанати* – од сваког најбољег дела бића најважнији део је учење.

Велика форма европског мишљења јесте епиграм, чак и онда се софистички разрешен евентуално јавља у дебелим књигама. После неколико сократовских дијалога он је постао и Платонова књижевна врста, псеудо-дијалог. Епиграм. Марко Аурелије, Монтењ, Паскал, Ниче. Најотменија књижевна форма монолошког човека, неколико реченица, евентуално само једна – успела је онда ако је кратка да се може уклесати у камен, и верткална као стуб.

Баштина зена се сачувала у облику *мондо*. *Мондо* значи питање и одговор, али је први посао свакога тумача да упозори: овај пут уопште није реч о саопштавању сазнања, а ни питање ни одговор немају тзв. предметни садржај. Епи-

грам монолошког Европејца је без одјека и без везе, усамљено, садржинско саопштавање објективног знања. И платоновски псеудо-дијалози су такви, и управо су зато псеудо-форме доказног поступка. *Мондо* је такав логос који је знак животне заједнице живих бића. Сузуку тврди да *монду* недостаје ноетички елеманат, и да уопште не саопштава сазнање. Наравно, тако нешто не постоји. Форма *монда* је свесно избегавање саопштавања предметних сазнања тако да дијалошко основно стање падне у очи. Тиме пак што избегава саопштавање предметних сазнања, на негативан начин позива: склопи очи (отвори) и гледај у безобјектност. *Квац!* Подигни штап, или свој прст. Преступи у знање које превазилази ум. Категорија знања које превазилази ум није ирационална и није без логике, као што би се могло поверовати, и као што многи објашњавају. Знање које превазилази ум, међутим, може се разумети само према универзално заснованој логици. Јер изван ума нема ништа. Лин-чи је књижевну врсту *монда* створио тако што у питању и одговору уместо саопштавања садржине предметног знања пружа прилику за разумевање непосредног дијалога. А то постиже тиме што открива своје основно стање: нада мном је знање које превазилази ум, испод мене си ти кога ћу сада у трен ока овамо уздићи.

Мондо је као врста сродан хасидским и суфи дијалозима, али, разуме се, чува кинеску баштину, форме Конфучија, али понајвећма Чуанг-цеа.

Тајна *монда* је *саиори*, то јест операција преноса светлости. Онај ко се у овоме земном животу увек окреће само према споља, распршује се у зурењу у свет и друштвеност, али никад не гледа према себи, и за њега свет његовог субјекта остаје непознат, у крајњој линији он лебди на површини, и када доспе на други свет, опет ће остати само на површини, али обрнуто, тамо неће живети у распршености ствари, као овде, него у таквој усамљености у којој неће умети ни да утврди да ли сем њега уопште има некога у јами (како то каже хебрејска баштина), у беспомоћној и безрекој осами, изван могућности сваке предметне и личне везе, немо и затворено. Овде, наравно, треба поновити: ствар разумеју само мање упрљани, они који, ако не чују учење, били би изгубљени. За остале овај смисао је недоступан. Предуслов сваког корака је зрелост. Шекспир каже: „Ripeness is all“ – зрелост је све.

Мондо је заправо загонетка. Зен каже: *каон*. Учитељ зена задаје овакав каон ученику који улази, и само га онда проглашава зрелим ако одгонетне питање. Зен није предусретљив, напротив, све ће учинити да човеку отежа ствар. Ако коначно схвати знање које превазилази ум, учитељ се издере на њега да је најважније чај пити и пиринач јести. Човек не може бити довољно тривијалан. Ни довољно метафизичан. Зен каже: цветове које је Буда показао не захвата ни ватра пожуде, ни отров сецбе, ни мач глади, ни вода океана бивства, ни загушљиви дим филозофија. Човек не може довољно дубоко да се смести у ткиво најједноствније делатности живота. Питање *монда* није информативно, и одговор уопште и није одговор. Дијалог *монда* успоставља изворни однос човека с другим човеком (као хасиди и суфи), и то не на бази предметног сазнања, него на бази примордијалне логос-интерференције између бића. Снагом логоса *мондо* сем првог субјекта све остало спржи.

Један од темеља зена је *џи-куан*, тзв. зид-медитација. Ученик седне испред голог зида и удуби се. Први стуањ који постиже јесте ментална пацификација.

Ако је реализовао спокојство свести, постиже да своје мисли прекрије зидом. Непокретно би могао да оде на било коју тачку света, и све би могао да сазна. Могао би да ступи међу богове, могао би да оде на други свет. Али се он нигде не зауставља. Када је исцрпео ове могућности, досеже границу стварности. Сада је суочен с празнином. Треба да сазна да је и празнина празна. И не-постојање је празно. Али ако би се овде зауставио, изгубљен је. Треба још даље да иде. Све дотле док не приспе у град, и на пијацу, и у породицу, и у свакодневицу, и треба да пије чај, и треба да једе пиринач. Тек тада постиже то да од врха неба до дубине земље и другог света нема ништа што би зид испред њега могао да прекрије. *Евам џанатио Евам џасатио* – гле, то је оно што знам, и то је оно што видим.*

ЕКСТАЗА

1.

Човек је свете књиге добио путем објављења. Као и сваки битан појам баштине, и објављење је пало као жртва секти или рационализма, па отуда фантазмагорије или порицања. Ако се баштина прекине, увек наступа ова двојна незаконитост, претеривање и омаловажавање, у заједници индивидуализам и колективност, у моралу надменост и подлост. Без мере нема закона, нема заједничког реда, нема морала и нема знања.

Ко живи унутар привлачне снаге баштине, он ће делом лакше, делом теже разумети осетљивост према објављењу, него онај који је изван баштине. Лакше зато јер нема ништа непријатно у томе да неко буде судионик објављења. „Схвати сам“, каже Ли-ки, „да на великом путу нема ништа тајанствено.“ Али и теже и зато што досезање објављења унутар природе захтева ванредан напор. Уопште узев, тешко није зато што је неуобичајено, него зато што се треба борити.

Судеоник објављења је онај ко оствари везу с натприродним кругом бивства. Остваривање везе је углавном резултат дуге вежбе. У сваком случају то је стање које захтева укупну снагу човека, стање у којем човек свесно доспева у сагласност с натприродним кругом. Никако то није интуиција, ни надахнуће, нити инспирација, јер иако им је сродна, али није неправилна, није рапсодична и није случајна. У тој усаглашености човек не само да не губи од свога разума, него управо добија. Склоп његове свести не бива олабављен, разина не опада, него постаје чвршћа и налази се у успону. Назива се усаглашеношћу зато што се у гласу налази надљудска моћ која производи творачко дејство на природу. Због тога је музика у свакој баштини имала тако велики значај. Због тога је од Кине преко Јудеје све до Мексика судеоник објављења сматран више човеком који чује, него који види. И због тога је истинска снага баштине заправо престала у оно доба када је учење већ било записано јер се њена суштина може преносити само живим гласом. Виђење је орган простора, и распростире се само до границе простора. Слух припада времену, али се може чути и оно што је изван времена. Оно што човек види, то је пуки омотач, као што каже Кабала, љуска ствари; оно што звучи, невидљиво је.

Кад би неко рекао да је усаглашеност за објављење ступањ брахманског повећивања, ако и јесте тако, човек не би сазнао много више. За усаглашеност Ге-

нон каже да је она *état primordial*, односно стање човека на зачелу почела. Осетљивост која је отворена према надљудском. То је основно стање. Али да не дође до забуне одмах треба рећи да је ово уједно и коначно стање човека и да се та два стања односе једно према другом као прво и последње, подстицај поласка и циљ, рај и Нови Јерусалим, врт и град, златно доба и спас. Једно је исто бити новорођенче и мудрац, каже Лао-це. Међутим, требало би још додати да се усаглашеност не досеже само на почетку и на крају времена. *État primordial* налази се у свакоме и у сваком тренутку. Основно стање се може остварити у било којем тренутку. Чуанг-це презире онога који се вечито позива на прошлост као на пример, али исто тако презире и онога који одушевљено лудује за будућношћу. Реализација основног стања не зависи од доба. Тао је увек присутан.

Услов за усаглашеност јесте беспрекорно расположење, као у Кини, *видја* (будност), као што се говорило у Индији, и што је чини тако тешко остваривом није доба, него растурени немир корумпираног живота, другачије речено *авидја* (спаваћивост). Усаглашеност се не може остварити у оваквом стању. Људски дух не може досегнути никакво стање вишег степена у оваквом растуреном немиру збуњеног вртлога (*самсара*). У овом бивству човеково средиште и није његово право биће, него језгро настало од биолошких, психолошких, социолошких и других резидуума, језгро које се непрекидно мења, али се у смрти распада, јер на концу и није ништа друго до ли усредсређена животна глад. Будизам учи да човеково Ја твори животна жеђ (*тиришина*) згуснута од преживљених жеља и инстинката, прижељкивања и жудњи, и то је оно што човека сулудо везује за свет, увек и снова га присиљавајући да се отелотворује у уверењу да ће моћи да искапи океан живота док му жеђ постаје све неутаженија. Као да је себичност, јер гута сва уживања и дивоте. Ипак, у себичности постоји нека јадна верност, искра сулуде љубави човека према самом себи. У овој глади нема ништа друго до ли грабљиви инстинкт који превазилази себе, појудно усисати живот у себе до последње капи. Овај инстинкт је Орфеј, касније и отац Максим Исповедник, назвао *йаише*. То је хиндуска *кама*. Беме је назива *Гиер*. То је биће које жуди за животом, Веданта га назива *цива*.

У новије време је било покушаја да се растурени немир објасни психолошки. Назван је *extraverzio*, супротстављена му је *introverzio*, касније пак, када је теорија испала исувише примитивна, у средину је смештен *centroversio*. Теорија је у основи погрешна. Усмереност према споља не значи растуреност и немир у спољњем свету, усмереност према унутра не значи мир и усредсређеност. Човеково биће се ритмички окреће према напољу и према унутра и према центру, ка стварности, ка тами и ка средишту. Један *јини*, један *јин*, један *јен*. У ствари иначе не пресућује куда је човек усмерен, него да ли њиме влада појудна животна глад, или он влада над животном глади. Као и у свим случајевима, модерно сцијентифично мишљење не зна ништа друго до ли да организује супротне типове који се међусобно искључују, или да створи неку компензацију међу крајностима. У баштини тај *цива*, човек који се намерно растура у својој животној глади, није неко друго биће до ли *аишман*, будно и беспрекорно расположење. Њих двојица не искључују један другога. Између *циве* и *аишмана* постоји разлика у ступњу. *Цива* је човек који у разнобојном блиставилу света не уме ништа друго до ли да расплинута прима све што судбина стави пред њега, да лута у ковитла-

њу треперавог света и да у њему слепо ужива, разблудно трошећи духовна добра све док не испари у непостојање. *Айман* је човек који обуздава животну глад, који искључује своју жудњу ка средишњој примамљивости (*кама, јун*), и шта смета што се изгубила чар света ако је постала погоднија за више ступњеве бивства. Хиндуска метафизика каже да се човек у слободном паду, немирно се расипајући, претворио у спаваћивог (*авидја*), али се пробудио (*видја*).

Бити усаглашен за објављење значи остварити основно стање, бити мудро новорођенче, односно бити будан, искључити животну глад, иступити из *самсаре* и укинути жудњу. То је стање које је лако разумети, јер нема у њему ништа натприродно: „На великом путу нема ништа тајанствено“. Али то је оно што је тешко, јер досезање захтева од човека највише духовне напоре.

2.

Будући да је објављење безуслован суд над људским бићем, зато ништа није важније до разумети како оно стиже до човековог знања. Оно што се збива у свету природе понављање је онога што се збива изнад природе, с том разликом што овде видимо само оно што се догађа, ништа више. Ако пак схватимо и оно друго, видимо да је ово овде мање-више корумпиран вид изворнога, јер оно тамо је праслика, и прецизна је и у њој се читује и оно што је овде невидљиво, смисао. О укупној стварности човек прибавља знање само посредством објављења.

Да није реч ни о случајности, ни о самовољи, нити о намерној злурадости, такозваној поповској превари, то не треба посебно наглашавати. Доказ је сама по себи чињеница да је важност објављења увек прихватао над собом узвишени човек, а порицао га је само нитков у човеку и у добу. По овоме је у сваком случају већ јасно да човек објављење добија из надљудског круга. Поуздано је и то да не располаже усаглашеношћу, која је погодна за пријем читовања виших кругова, онај који живи у разасутом немиру опсене. Жеђ и усаглашеност се међусобно искључују. Али треба бити веома опрезан. Сваки наш појам је антиномија. Ништа лакше него залутати у животу. Беме Свети Дух назива хеилиге Гиер, односно сакрална жудња. Без жеђи нема живота и нема привреде, нема блиставила и нема радости. Без жеђи нема жудње за оним што је више и нема радозналости како би човек обуздао ниже и остварио више.

Стање које Генон назива *tat primordial* јесте основно стање. То је изворно стање човека и безусловно једно с усаглашеношћу за објављење. Када човек чује објављење, као што пише Генон, он суделује у комуникацији Неба и Земље, он чује доле шта је речено горе. То је човеково нормално стање. То је *видја* (будност). Спаваћив човек пак није неко други него исти тај човек, само што живи у смањеној будности и не чује објављење. У спаваћивом човеку основно стање није поништено него га човек није свестан због затамњеног смисла. Прибављање будности није питање знања нити учења. Овај корак нема одговарајући пандан у модерном свету. Данас се зна само за учење, евентуално за васпитање, можда за културу. Посвећивање није ништа друго до нормализација корумпираних свести деградиране будности. Реализација постојећег основног стања у сваком човеку, у сваком добу. Исправљање корупције, другачије речено остваривање примордијалног стања. То је оно што се заборавља у модерном добу, јер се не уме да то и учини.

Измена склопа свести не зависи од знања нити од образовања. За гомилање знања и за учење треба дар, а даром располаже само изузетна индивидуа. Знање иначе никуда не води, било колико да је велико, чак што је веће, мањи су му изгледи. Због тога неко може располагати ванредним знањем и истовремено бити ванредно ниске разине. Било колико и било какво да је знање, оно нема преображајно дејство на свест. Реализација личи на морал, јер да би неко живео морално, није му потребно знање него одлука. Знање је изузетно и индивидуално, морал је универзалан и обавезан за све. Они списи баштине који се уздржавају од сваковрсних саопштења знања и који исправљају корумпирану свест корак по корак и буде човека из спаваћивог стања, предају неки поступак посвећивања. Такав поступак посвећивања предаје јесте Тао те њинг и Чуанг-це, код Грка орфика, код Јевреја Кабала, код Арапа суфи, али пре свега и изнад свега индијска јога. Полаган и методичан обрачун с немирном растуреношћу у спољњем свету и спречавање промена у мишљењу (*чији-врији-ниродха*). Активност је смиривање чула. Како би душа издржала у својој непокретности. Као што учи тао, расположење треба да је језеро глатко као огледало на којем се јасно могу ишчитати знаци надљудског бивства. То је оно што човек не може достићи учењем и знањем и образовањем. То је оно за што није потребан дар и што је доступно свакоме, јер свако чува у себи основно стање и неопходно хтење за његово остваривање, али је то оно што се најлакше затамни и оспе и ослаби и замути. Патанцали каже да је први корак морална дисциплина. Не наносити штету, не лагати, не красти, одупрети се уживању, не прибирати. Чистота, задовољство, самопрегор, удубљивање у свете књиге, служба Господу. Ако уз то иде исправно седење, правилно дисање, опозив чула и концентрација, медитација и *самадхи*, онда је човек кренуо ка остваривању основног стања. Не раније. Сваки пролазни инстинкт и надахнуће нису поуздани. Само ће очврснути онај, каже Јогасутра, ко дуго и методично вежба без прекида.

Није тешко речима изразити исправљање склопа свести. Нормализација није ништа друго до животну жеђ (*кама, Гиер*), која је изнад мене и која влада мноме, подредити себи како бих ја владао њоме. Жеђ (*иришна*) командује мени, или ја командујем *иришни*. Ако мноме влада животна глад, треба да чиним оно на што ме упућује слепи инстинкт, треба да јурим и да грабим, јер у једном једином трену он захтева много, морам да се пореметим, увек жеље и жудње и страсти, увек журба, како не бих нешто пропустио, прибирати, бринути се, страховати, бојати се, гладовати, бити жедан, јурити за циљем и за моћи и за имањем и за славом и за благостањем и за удобношћу, све ће то прогутати мој сопствени инстинкт. Ако му ја заповедам, иста та глад ће ме одржати и помоћи ми и својом ће снагом отворити сваку браву и открити скривено и пружити способност да и највише разумем и досегнем. Зато Беме каже да је жудња стална ознака Светог Духа.

Промена склопа свести истовремено је и питање архитектуре. Јер оно што је исправно безусловно је надмоћно над неуређеношћу. На томе почива грчка орфејска баштина. То је најважнији принцип уметности. То је смисао лепоте. Свет који ће уследити, каже Соловјов, питање је уметничког остварења. Корупција је разорена. Изградњом управља мисао реда и сразмере и мере.

3.

Реализација будности је технички поступак. Поступак технике екстазе. Екстаза не значи ништа друго до бити изван. Човек је изван немирне растурености и иступио је изван резидуума тешко разрешивог чвора сраслог Ја који се испреплетало у њему под бројним инкарнацијама и који је узурпирао место правог човековог Ја. Налази се изван лутања по спољњем свету и изван бесмисленог ковитлаца. Смер екстазе не следи кружно кретање природе, него се окомито одваја од њега. Живот је у вишем кругу заправо увек екстатичан, то јест занос, уметничко остварење, мишљење, доживљај уметничког остварења, читање, учење, љубав, дивљење, плес, музика, путовање, молитва. Зато постоји и наркоза, јер човеку живот пружа мање заноса него што он жели. Наркоза је вештачко бунило у недостатку природног. Постоји сакрална опојност, као код вина. Зато је орфички Дионис екстатично божанство, бог вина. Али свим овим се не жели ништа друго до да се појача животни жар, и остаје само доживљај. Све то нема никакве везе с посвећивањем, јер није занос, него опијеност. Архаичка техника екстазе сваки корак живота чини свесним, претвара у трајност сваки виши досегнутри ступањ и чини га доступним и остваривим у било којем тренутку. У простом заносу живота човек заиста губи ја како би с проласком бунила пао поново на исто место где је и претходно био. И ништа више. У екстази посвећивања бунило у свим случајевима значи колико год човек да иступа из свог животног ја (*цива*) исто толико реализује своје узвишено Ја (*аишман*). Патанцалијева Јога-сутра исто је таква техника екстазе као и тао или суфи или Кабала.

Животни занос не жели ништа друго до осећај слободног лебдења што је праћено губљењем Ја. Екстаза јоге и суфија и орфике истовремено с губитком животног Ја жели сједињавање с узвишеним Ја. Јога дословно заиста и значи сједињавање, исто као и грчко $\div \alpha\iota\omega\sigma$, хебрејско *јихуд* и арапско *ишихад*.

Орфеј је учио да је свет Ероса рођен први (*eros protogonos*). На почетку стварања стоји онај који све држи у равнотежи и јединству, онај који саставља оно што је у нескладу, повезује супротности. Ерос је дајмон целине, највећа супротност, син Неба и Земље. Ерос је, рекло би се данас, основни принцип космологије и физике и антропологије и социологије и психологије. Оно што су Грци називали *enthusiaismos*, односно одушевљени занос, то је значило да је јединство еротске омаме продрло у човека и обузело га. Очитовање овога ентузијазма јесте плес и песништво и музика. Тамо где се налази уметност, тамо се налази и ово божанско јединство (*epiphaneia*), као у скулптури и здању и слици, и свуда где се налази ред, и сразмера и мера и правило, као у оствареном моралу и срећеном друштву и у високом знању, поготово у аритметици и геометрији. Све то није створило људско Ја. Оно што је човек створио коначно, то је створила распевана душа (*thymos aoidos*) у еротском ентузијазму, и ако се човек помео и поколебао и себе корумпирао, лепота је оно што га поново очисти. Свет у својој целовитости и мисао која види истину, филозофију, до највишег врха људске душе Орфеј је називао опијеношћу и заносом (*mania te kai bakheia*). То је музика највишег реда (*megiste mousike*). То је навиши ступањ ероса. *Philosophia* значи бити заљубљен у мудрост. Стварност не сазнајем умом, него заносом (*methe*). Овај *methe* је тачно супротност похлепној лакомости Ја за животом. *Pathe* је она која одваја и деформише, издваја и разара, која је забуна и ма-

гла и неуредност, слепа страст и збрка. Из *pathe* не доспевам нигде, чак губим и оно што имам. *Pathe* није занос, него обезнањеност. Значи бити збуњен мноштвом. Човек у омами губи свест. Али је *pathe* хладна страст. Несвест гмизавца. У којој нема ни капи ероса. То је безумна пожуда. Значи бити изручен ономе што је безгранично и непоуздано, што се распрши и колеба, у чему нема јединства ни сталности ни форме, и што се разлије и испари. И обезнањеност је несвесност, али несвесност не према горе, него распршивање у ништа. Велика већина наркотика је оваква обезнањеност. Човек самог себе гаси и склапајући очи баца се у бесмисленост. Занос на виши степен уздиже све способности човека, па и разум. Обезнањеност деградира и ослабљује, паралише и гуши. Занос сједињује са свим људима и са целином света. Обезнањеност распршује у непостојање. Занос је појачана, обезнањеност деградирана будност. Треба бити веома опрезан. Сваки наш појам је антиномија. Ништа није лакше него заблудети, а најобичнији начин заблуде јесте поремећеност у речима.

Усаглашеност уз коју долазим у додир са светом Орфеј је назвао *methe aionios*, занос светом, и овај занос, због вишезначности *áéii*, значи вековечни занос. Доћи у додир с вечним поретком. Ко иступи из збрке живота и сазна нешто од стварности света и то искаже (*aner periosa eidos*), то је тумач богова (*prophetes, mousikos, poietikos, telestikos*). Тај човек је осетљив за објављење. Све што је настајало из *methe aionios* Орфеј је сматрао објављењем. Због тога је могуће, према орфици, да објављење буде плес или музика, песништво или скулптура, као што знамо да постоји уметност која у комуникацији човека с надљудским представља више него многе филозофије, науке или религије.

4.

Оно што арапско суфи назива *ийихад*, спајање, једном речју изриче што је заправо два. Оно што волим, то познајем, а што познајем, то волим. Спајање је двострука веза љубави и знања с Јединим. Најчудније је и изузетно у целој баштини да је ова опијеност љубављу и познањем опијеност вина и љубави не само зато што се у Богу налазе вино и жена и што се Бог налази у вину и жени, и ако волим, волим Бога, и вино, и жену, и лепоту, и поезију, и свет, и анђеле и ваши („жаба је лепа као серафим“, каже Ангелус Силезијус), него због тога што, ако волим Јединог, свет ће бити један, само треба да волим један како бих волео све, и у тој љубави се отвара тајна свемира, све сазнајем и знам, јер постајем једно с Јединим. Не треба ми спасење. „Више сам него своје спасење“, пише Ибн Каран. „Ја који њега волим, јесам он, а он који мене воли, јесам ја“, каже Халац. „Лепота жене јесте светлосни зрак Бога, не њене љубави“. Не треба ништа друго до ли само Један. „Било што да си хтео да ми даш на земљи“, каже Рабија, „раздели међу мојим непријатељима, било што да си хтео да ми даш на небу, подели међу мојим пријатељима. Ја ћу се задовољити самим тобом“.

Суфи не говори о степеницама технике екстазе. Сигурно је постојала усмена традиција која је саопштавала ученицима праксу овога посвећивања, али се изгубила. Оно што је остало то је највиша будност заодевена у лудило извансебности. Суфи је чист глас објављења.

Душа која све одбацује и остаје нага зна да јој ништа није потребно сем прибављеног сиромаштва. Суфи је реализација усаглашености. Само један Је-

дини. „Један Једини трен бити скупа с Богом више је него уважавање целокупног човечанства од стварања па до краја света“, каже Шибли. Ако човек то зна, он зна све. „Ти си изнад света и ти си из света, твоје је све, познато, непознато, вечито и пролазно. Твоје је бивство и небивство, дубина земље и небески кров, твоје су две одеће, ти су светлост и њена супротност“. И пошто он све зна, зна и шта је највећа слава, шта значи бити победник у животу и добити игру судбине. Суфи се смеје краљевима и слеже раменима када се говори о Александру или Цезару. Зна колико је мелена њихова слава, колико је чудновато мален захтев и слава краљева и војсковођа. Колико је веће када „Један открије Целину и каже: ја јесам Бог“. Освојити Индију? Један Једини побожни трен је већи него поклати стотину хиљада људи. Пити вина. „Кажу да си пио грех, пио сам оно што би било грех не пити. Још пре него што сам се родио, био сам опијен њиме, и тако ћу остати заувек, чак и онда кад ми се кости у прах претворе.“

Патанцалијева Јога-сутра учи више врста облика спајања. Различите вежбе технике екстазе. Остваривање јединства се може догодити путем познавања (*дњана-јоја*), путем делатности (*карма-јоја*), путем љубави (*бхакти-јоја*). *Бхакти* каже: „Живот има само једну једину велику вредност, а то је љубав према Богу“. Ко је то остварио, он не уме ништа друго до ли непрекидно живети у радости, и њему је сваки трен поново вазнесење. Техника екстазе отвара путеве бесмртности. То је, као што се каже у Индији, *екајана*, једини пут. Суфи је у баштини потпуна реализација *бхакти-јоје*. „Све хоћу да дам теби и за то не желим ништа“. Ова љубав није ствар срца, и није ствар емоција и није ствар душе, и није ствар разума ни духа. „Можда се и не може назвати схватањем“, пише Плотин, грчки учитељ суфија, „сасвим друга врста виђења, обузетост, поједностављеност, продуховљеност, највећи напор како би човек постао једно, и ако је могуће да се нађе очи у очи с оним што светилиште крије. У црном дану, гле, ево светле ноћи. Од Бога до Бога сам доспео док сам у себи ускликнуо: ја сам Ти.“

5.

Искуство је свакако постојало, али је суфи вероватно из Индије добио оне речи с којима је оно што је названо *фана* могао да обликује и што је постало најважнији појам арапске технике екстазе. *Фана* значи одбацивање свега што није Бог, одбацивање свих својстава (*ујадхи*, прилога, као што се каже у Индији), одбацивање индивидуалног Ја, ситуација без стања, укидање мисли о стварима, наука о поништавању, пролазност пролазности. Оно што махајана назива *шуњаиша*, празнина, основа је учења махајане, „знања које превазилази ум“. А овај појам се осећа у обликовању *фане*. „Свет има пет творачких елемената, а они су по природи својој празни... Природа сваке ствари јесте да је празна. Нема ни почетка, ни краја, није безгрешна и није без негрешности, није савршена и није несавршена, у овој празнини нема облика, нема опажања, нема имена, нема разумевања, нема сазнања... Нема ту ни ока, ни ува, ни носа, ни уста, ни тела, ни душе... То је знање које превазилази ум, а ко крене према знању које превазилази ум, у њему се просветљава највише савршено знање.“

Оно што значи ово „све је празно“ (*сарвам шуњам*), то је неопходна степенница технике екстазе преко које човек треба да започне реализацију. То је она тачка где он престаје преко линије стварности. То махајана назива *бхуишаха-*

иши, граница стварности. Ту почиње *маха шуњаиша* (велика празнина), или безобјекатност. Јер оно што је предмет, и налази се изван и објекат је, то није стварност, него празнина. Пројекција пометености човековог бића. Објекат је нешто што је насупрот човеку, као супротност и противност и отпор сопственом бићу. Објекат није ништа друго до слика ужаса која живи у људском бићу смањене будности, слика коју он у сну сматра за стварност судбине, односно за пројекцију условне свести, заблуда у њој па своју пројекцију условности стварно сматра постојећом, и допушта да ово његово сновиђење, као да је стварност, делује на њега. Све је празно. И празнина је празна (*шуњаиша шуњаиша*). Доста тих ствари. Сваки објекат и свака ствар су празни.

На првој степеници технике екстазе човек открије да се треба обрачунати са свим условностима свести и треба реализовати безусловну свест, треба да сазна да је сваки предмет који види, чује, додирне и искуси, пројекција сопствених поремећености, и прва његова ствар је да сазна да предмети и објекти немају садржине ни суштине, и да су празни, само су визије, опсене свести на коју делују његови снови, и ову пројекцију он треба да укине, односно треба да реализује безусловну свест која се налази изван сваког постојећег утицаја. Јер нису само предмети и објекти празни. И опажања су празна. „Нема овде ни ока, ни ува, ни носа. У овој празнини нема облика, нема имена, нема познавања, нема знања.“ И познавање је празно. И свест је празна. И празнина је празна. И сан је празан, и опсена је празна, онај који опсену види, и он је празан. Свест треба очистити и њене измене смирити. (*Чиша-вриши-ниродха*, као што каже Патанцали.)

Сарвам шуњам значи да је све празно. Што значи да човек, ако је пошао према свом усаглашеном објављењу и хоће да суделује у комуникацији с надљудским, има први задатак да прибави свест на коју не делују утицаји, односно да одбаци све условности и да оствари потпуну безобјекатност, у којој нема предмета ни објеката ни спољашњег, али нема ни својстава, ни способности, ни чула, ни мисли, ни осећања, ни унутарњег, и нема ништа друго сем празнина празнине, али је и она празна (*маха шуњаиша*).

Учење о празнини изражава Працњапарамита хридаја сутра. Ова сутра је коментар Будиног говора о цвету. Ходочасници стижу Буди, поздрављају га и чекају у тишини како би се Узвишени огласио. Буда дуго стоји без покрета, затим убере цвет, покаже га групи ходочасника и не прослови ни једну једину реч. Нико га није разумео, сем Махакашјапа, који је климнуо главом и погледао Буду. Узвишени је рекао: сада сам ти предао најдрагоценије благо, знање које превазилази ум.

Учење говора цвета, знање које превазилази ум, јесте безгласно знање. То знање је *silentium mysticum*. Први услов додира с вишим светом јесте реализована тишина. Расположење глатко попут огледала. Очишћење свести од сваког утицаја и деловања, у првом реду уклањање сваког поремећаја који долази из самог човека. Патанцали каже да треба наставити „праксу замишљања празнине“.

Арапска *фана* је без стања, разграђеност мисли о стварима, одбацивање сваког својства, наук поништавања знања које превазилази овакво Ја. Знак расположења глатког попут огледала. Фана је реализован *silentium mysticum*. „Визија престаје на овом месту, не-визија учи визију; Живети тако да немам ништа

и да нисам ништа; Суфи је ближи ћутању него говору. Нисам хришћанин, нисам Јеврејин, нисам парс, нити мухамеданац. Нисам источњак, нисам западњак, нисам сувоземац, нисам морски. Не потичем из земље, нити с небеских тела која круже. Није ме родила земља, ни вода, ни ваздух, ни ватра. Нисам стигао из града Божијег, ни из праха, ни из вековечности, нити из вечне промене. Нисам код своје куће на овом свету, ни на другом свету, ни у рају, ни у паклу. Отац ми није Адам, мајка ми није Ева, нисам дошао из Рајског врта нити од анђела Рајског врта. Моје је место не-место, траг ми је истражен, ни тело, ни душа.“

6.

Шанкара одређује будност на тај начин што, док се она збива, ништа се не збива. Овај догађај који није догађај има три момента. Први је: седим на обали реке и видим да птица чучи на грани врбе, а грану љуља ветар. Други је: нема дрвета и нема птице, нема ветра и нема реке и нема обале, не седим нигде и не видим вишта, јер нема погледа, и нема мене који би видео. Трећи момент: седим на обали реке и видим како птица чучи на грани врбе, а грану љуља ветар. Ништа се није збило.

Први корак је да ситуацију у којој јесам у свој њеној потпуности учврстим у својој свести. Не само реку и врбу и ветар и птицу. Примам к знању свој склоп и особености и сложености своје судбине и замршене сплетове свога живота, и своје способности како бих их разрешио, и своје неспособности, како не умест да их разрешим, и своје успомене, и безграничне могућности које се крију у мени. Први корак: усредсређивање пажње на тренутак у којем јесам. Пуноћа не зависи од тога колико појединости окупља усредсређеност, него од тога колико дубоко досеже.

Други корак: ову ситуацију почињем да разграђујем. Нема предмета. Оно што називам објекат, то је супротност и противност и отпор које сам ја пројектовао и у својој смањеној будности сматрам их стварношћу. Нема врбе ни птице, све је то пројекција мојег умораног расположења. Али нема умораног расположења, једино у њега верује моја корумпирана свест. Али нема корумпиране свести и нема вере, само вечно чисто и глатко расположење у којем се огледа целокупна слика бивства. Али нема расположења, нема огледала, нема слике и нема визије. Све је празно. То је други корак.

Трећи: васпостављам сваку своју особеност и способност и запажање, знајући да нема ништа друго до празнина, васпостављам ствари и своју корумпирану свест и врбу и ветар и реку и птицу, знајући да је све то опсена и неважеће. Свест је преступила преко границе стварности и прибавила знање које махајана назива „тврђе од дијаманта“ (Вацрачедика). Камен као симбол у баштини увек означава неуништивост. У алхемији је камен мудрости апсолутно знање. Петрус – стена. Таба. Камен тврђи од дијаманта јесте камени темељ основног стања. Оно место одакле се види стварност. Нема објекта. „Вера у мисао ствари не може се ни исказати.“ Али ни вера у дух и душу исто се тако не може исказати. „Онај ко држи мисао Ја, живог бића, појединца стварношћу, не може се сматрати *бодхисативом*.“ Треба одустати од свих ствари, али треба одустати и од свих не-ствари.

Ко свет прима озбиљно, он формира представе које немају предуслове,

то јест имају један предуслов, човекову корумпирану свест и затамњену будност. Вера у свет је последица месечарства. „Свет није свет, зато је свет. Ја није Ја, зато је Ја.“

Тврђа од дијаманта јесте *екачиџа*, реч која се према значењу може превести као основно знање, то јест основно стање знања. То је знање голо као од мајке рођено. Сада поново могу да седнем на обалу реке и да посматрам птицу на грани врбе коју љуља ветар, јер све то сада већ није објекат ни спољне и поремећено знање принудне представе ни опсена. Све то више нема скривени предуслов. Свет сада видим *бхуџахаџи*, то јест видим га с друге стране границе стварности. То више није визија, него – као што суфи каже – визију учи невизија, односно то је већ екстатичко искуство. Екстаза значи стајати изван. Стајати изван распршеног немира и унутар оствареног јединства. „Слободан сам од самог себе, слободан сам од Ја.“ Слободан сам од слободе. „Ко верује да постоји биће и да постоји ослобођење, не може се назвати *бодхисајвом*.“ То је знање тврђе од дијаманта.

7.

Махајана је екстатична животна пракса. Човек се задржава на граници стварности (*бхуџахаџи*), односно држи живот на просечној разини медитације (на санскрту: *дхјана*, кинески: *чан*, јапански: *зен*). Медитација је претходница оног стања у којем се човек отвара за надљудску комуникацију. То је оно што Вацрачедика назива *екачиџа*, знање голо као од мајке рођено, *état primordial*, како каже Генон, то је мудрост новорођенчета, као што учи Лао-це, односно *фана* у суфију. Основни потез животне технике. Свесност се може мерити по томе ко располаже каквом праксом екстазе.

У Кини и у Јапану су из *дхјане* настале нарочите варијанте праксе екстазе које се на западу обично означавају, према књигама Т. Сузукија, заједничким појмом *зен*. У праксама екстазе сваки такав елеменат технике, који је Патанцали прво и коначно изразио, налази се заједно, али у свакоме од њих у особеном поретку и нагласку. У *зену* целокупно тежиште делатности пада на *сајтори*. *Сајтори* је буђење. Довољан је један једини трен. Ко из искуства овог једног јединог трена не уме да извуче све последице, и онако је изгубљен. Ако је пак разумео, спокојно може да иде даље да „пије чај и једе пиринач“. Целокупна техника *зена* у служби је овог духовног удара грома. Удар грома, а није се ништа збило. Учитељ Хуи-к’о је рекао својим ученицима: „Не разумем *зен* и о њему ништа не уем да вам кажем, зато је сувишно да овде проводите толико времена. Најбоље је ако то средите сами са собом.“ А због тога се све више и више ученика окупљало око њега. Пристизали су зналци и питали га: какво је твоје учење којим преобраћаш људе. „Никада нисам имао неко учење и никога нисам преобратио“.

Метод пренућа, као што је забележено, први је свесно применио учитељ Лин-чи, који је, кад би му неко упутио неко надмено питање, узвикнуо: *Квајџ!* Ову реч је користио цариник кад путник прелази границу (границу стварности). *Квајџ* значи: Хеј! Има ли нешто за царињење? Шта се шверцује? На граници су без важности препредене фразе и лукаве теорије. Треба показати право лице. Не могу се прошверцовати погледи на свет! Један од елемената еги-

патског посвећивања јесте да се на степеницама човеку постављају изненађујуће проста питања и он мора сместа да одговори. На пример: на броду прослови једро: Како се зовем? Прослови крма: Како ми је име? Може да ступи даље само онај ко не збија шале, него одговори: једро, или: крма. Човек не може да буде довољно једноставан.

Један учитељ зена, кад је неко желео да иступи с неком теоријом, немо је дизао штап. Као Буда цвет. Други учитељ би лупио у бубањ. Пази! Нема учења. „Никада нисам имао никакво учење.“ Постоји само пракса. Не размишљати. „Ако хоћеш да размишљаш, погрешићеш“ – каже Лунг Тан. „Ако хоћеш да видиш, погледај.“ Треба видети. Треба коракнути. Треба преступити преко степенице. Треба се пробудити! Треба бити будан. „Пријатељу, ум твој нека не седне нигде, ни унутра, ни споља. Само не бити надмен. Ми смо незамисливо јадни.“ Али – као што вели Буда – има међу нама мање укаљаних који би се, кад не би слушали учење, изгубили. Средите то сами са собом. Никога нисам ничему научио. Ако хоћеш да видиш, погледај. Нигде не сести.

Ако је неко извукао закључке из треска грома и реализовао њихово дејство, он је преступио преко границе стварности. „Пронашао си сама себе“ – рекао је Хсијанг Јен. „Али од почела зачала ништа се није удаљило од тебе. Ти си затварао очи пред стварношћу. У зену ничему није потребно објашњење. Зен се не може учити. Твоја сазнања се не умножавају посредством зена. Само превазилазиш себе.“ То је оно што Вацрачедика назива *знањем ѿврћим од дијамантиа*: када човек постаје слободан од самог себе и од постојања и од живота и од Ја. Али онај који мисли да постоји ослобођење, не може се назвати слободним.

„Живети тако да немам ништа и да будем нико“ – као што каже суфи. „Моје место је не-место, траг ми је бестраг.“ То је оно што Орфеј назива *ἰαδαάειν*. Не знање него нешто што је „блиско ватреном заносу“, *ѿивра-самвеѿанам-асанах*, како каже Пантацали. У *саѿори* свест све услове ставља на један једини трен, потом се брзо враћа да „пије чај и једе пиринач“, и све ради тако као да се ништа није догодило, али непрекидно живи у *саѿори*, у њој говори и спава и хода и ради, расправља и гложи се и жени се и подиже децу, и не сазнаје ништа више. „Зен није ствар Ја, него карактера.“ Јер зен не значи да сам задовољан буђењем и да му се дивим и уживам у њему. Постоји нешто што учитељи зена називају трећим ставом. Седим на обали и гледам птицу, то је прво. Не седим нигде, нисам Ја и не видим ништа, то је друго. Седим на обали и опет гледам птицу, то је треће. Ово је трећи став, реализација, када седим и гледам птицу, али знам да нема Ја и да нема птице! Када тежиште свог укупног знања уносим у то да спавам и да подижем дете. Када дубоко ћутим о томе шта се збило, и ходам и радим и расправљам и гложим се. Ништа није неукусније него се стално позивати на своју будност! Учитељ каже: „Ако је у некоме исувише зена, удари му на стомак“. „Већ кад чујем Буда, ја протестујем“, узвикнуо је други учитељ. Ученик се жалио да, откако се прикључио учитељу, овај ни једну једину реч није рекао о духовним стварима. А учитељ ће: „Стално те учим духовним стварима. Кад сам тражио чај, зар га нисам узео? Кад си донео јело, зар га нисам појео? Кад си ме поздравио, зар ти нисам отпоздравио. Празнина је моје право Ја и она је мој истински дом. Зен је оно што нема прирока.“

Баштина чена (зена) није у крупним расправама, него се сачувала у малим

дијалозима. Садржина сваког дијалога је један *саџори*, односно бљесак. То је оно по чему су толико сродни зен и хасидизам. Дијалог је загонетка (зен каже *коан*). Учитаљ задаје овакав *коан* који треба разрешити. Питање не садржи знање и одговор је исправан само онда ако човек одговара с друге стране границе стварности, с измењеним скопом знања. Питање усаглашености. Екстатична пракса. Лажно је саопштавање сваковрсних знања. Не могу бити довољно једноставан. Не могу бити довољно празан. „Ако између неба и земље настане процеп од десетине једног палца, каже трећи патријарх зена, они ће се вечно раздвојити.“ „Ако суочиш оно што желиш с оним што не желиш, дух ће ти се неизлечиво разболети.“ „Не настани се изван у спољњем свету, не настани се у унутарњој празнини, то ће те само одвести у немир.“ „Један у свему, све у један.“ То је *итихад* суфија и грчко *henosis*, хинду *јоџа* и хебрејско *јихуд*.

8.

О ове три ствари неизоставно треба говорити. Прва је да и хасидизам, као и зен, посвећење схвата као човеков екстатички бљесак. На хебрејском се назива *џешувах* (грчки *метаноиа*). Преводи се и као обраћење, али само као обраћење у основно стање. Може се рећи и да је преобраћење. Учење пророка из Торе, Јована Крститеља из Јеванђеља: преобратите се. Најважнији је појам есена.

Друга је да ово преобраћење у зену јесте резултат духовног напора једне једине бравуре презирања смрти. То је *саџори* када стварност човека погоди као муња. Код Хасида *џешувах* је такође овакво освешћивање једним јединим екстатичним ударом муње. Али оно што је садржина овог удара муње није умна бравура, већ етос. Јер тежиште не пада на сазнање, него на његове моралне последице. Залуд сазнајем стварност ако последице не примењујем на свој живот. Свако посвећивање је реализација. Хелдерлин каже да човек сваки дан седамдесет и седам пута пада с неба на земљу. Хасиди кажу да онај ко се преобрати сваки дан седамдесет и седам пута пада са земље на небо.

Трећа је да је посвећивање код Јевреја религиозно, у зену метафизичко. Зен је израстао из баштине *санкхја-јоје* будизма и према томе он је *дњана-мокша* – мисао ослобођења је дубоко усисао у себе посредством сазнања. У хебрејској баштини коначно ослобођење је искупљење које се догађа интервенцијом бога, појавом Месије, а човек се може припремити за његов дочек, али нема утицаја на његово догађање. Ослобађање у зену не зависи ни од кога другог само од човека, чак ни од учитеља. Код Хасида ослобођењу најчешће претходи покајање и испаштање. У зену грех, покајање, испаштање постоје само у времену, а у оном тренутку када је човек преступио преко линије стварности, све то нема никаквог значаја. Зато код Јевреја у посвећивању ништа није важније од молитве. Зен се не моли, него медитира. У хасидизму екстаза значи стати пред лице Господа (*лифне ха Адон*), у зену досегнути знање које превазилази ум.

Хасиди, трагом Кабале, основно стање називају *Адам Кадмон*. То је човек пре сагрешења, у којем је живела непоремећена и несаломљена највиша од духовних способности, *нешамах*, знање које је у њега било удахнуто. Посвећење је досезање највишег ступња бивства који се људски може досегнути. Зато је екстаза *хитлахаути* Хасида. Хитлахаут нема дисциплине. Легенда приповеда како умире рабин који је живео животом свеца и ступа на други свет. Пре-

ма његовим заслугама одводе га у рај, али успут примећује огроман катао у којем на хиљаде људи пате у усковитланом пламену. Ко си они? пита. То су они, добија одговор, који се нису преобратили чак ни у ватри доњег света. Рабин тада јурне на ивицу котла, одатле се главачке баца усред пламеног мора, и не одлази све док ватра не буде угашена. То је хитлахавут. Ако га нешто карактерише, то је управо што је на елементаран начин лишен сваке дисциплине. Попут налета. Убацује оно што је највише. Понајпре себе сама. Жртва у лудилу ватре. Не треба му спас, као суфију. Не треба му ја, као калуђеру жена. Може се разумети само као знање које превазилази ум.

У брахманском посвећивању није циљ просветљивање. *Сайтори* служи само зато да се човек врати у свакодневни живот, да се ожени и да васпитава децу и да изврши своје дело. Хитлахавут служи само да човек може савршено да испуни *авадаху*. Авадах дословно значи служба. Етос живота после обраћења има значење које нема ниједна друга екстатичка пракса до хасидизам. Као да је обраћење само због службе. Целокупна ватра хитлахавута примењује се у сплету свакодневице. Безгласност службе храни ватра бљеска. Нема подручја људског живота на којем се не испољава ова служба. Раби Сусја би обично одлазио у шуму да би тамо у авадаху певао Господу псалме. За једног ученика је забележено како се, очајан, ноћу жалио Богу, јер му сви служе својим даром, а он ништа не зна. Одједном је скочио и почео да звижди. Рабин који је био сведок сцене брзо је побегао, „како га не би опекала надљудска врелина божанског духа“. Код хасидских рабина био је обичај да се у освит суботе не затекне у кући ни једна пара, и да се сав новац подели сиротињи. Судбина значи да се свако на земљи отелотвори на оном месту и у оно време у телу које само он може испунити. А судбина је задатак, дело које треба обавити. Авадах значи верно служити задатку. Ако у хитлахавуту схватим шта је оно што само ја могу да учиним, и нико други сем мене, онда авадах није ништа друго до да с пуним етосом извршавам оно што је мени поверено и што сам у отелотворењу прихватио својом вишом свешћу, корак по корак, свакодневно, истрајно и верно (*емунах*). Последње речи Баала Шема Това, хасидског рабина, биле су: „Сада знам зашто сам дошао на свет“. Његови верници су говорили да своје животне задатке виде само они који су потпуно будни, а срећан је ко тако одлази да је испунио овај свој задатак

9.

Постоји само један систем који непрекинуто описује технику екстазе од првог корака па до завршетка. Орфика и суфи, махајана, зен и Кабала су прецизни и само користе метод, али га не уче, или једва да га уче. Зато се у њима могу догађати забуне, грешке, чак и обмане. Патанцалијева јога-сутра је непрекинуто, затворено, систематско знање – и непогрешиво. Јога је дисциплина. Нема у њој никакве страсти. Нема трезвеније ни егзактније праксе. Оно што карактерише јога-сутру управо је беспримерно хладна непристрасност која тако једноставно поступа с психичким и духовним чињеницама, од којих нема пролазнијих ни врелијих, неухватљивијих ни тананијих, као да су те чињенице коцкице за игру.

Јога се бави свешћу оптерећеном деградираном будношћу (*ацнама уйахитам чаитијањам*). Циљ је да се лунатични човек обеснажи (*ајвада*) и да се

оствари аутократија хемијски чистог духа (*цаишјањам*). Јер реализовани чисти дух који је одбацио сваковрсне деформације услов је за највиши екстатички степен који је по расположењу глатко огледало, односно оно стање човека када он суделује у комуникацији Доњег и Горњег света. То је горњи *самадхи* (екстаза) који Патанцали назива *нирвикалјакаија*.

Природа праксе-екстазе строго узев јесте негативна. Чистити и мести и прати и ложити и четкати и грдити и ослободити и ископати. Основно стање се налази у свакоме, јер је оно база људског постојања. Само га паралише нанос блата који се наталожио на њему током низа инкарнација, и оно што деформише виђење, и зато човек држи да је стварност оно што је опсена. Свако располаже укупним знањем од самог почетка. Задатак је уклањање елемената који спречавају сазнавање. Свест, онако како је на почетку примена методе предмет јогатехнике, „одвојена је од знања, али ипак није раздвојена, у одређеном погледу саучесник је и не-саучесник првог и крајњег знања“. Ако би исто то требало изразити модерним језиком, могли бисмо рећи како човек мора да разори појам створен о себи самом, и човеково биће не треба фиксирати у слици оформљене телесности, већ као усредсређену духовну енергију, чије најважније својство није материјална формација, већ моћ сила. Не материјална супстанција ткива, већ немоћ увежбаних активности. Што више човек обрне и очисти и сажме оформљену сликовитост (*руја*) и језичке облике о њој (*нама*) свест тиме постаје јаснија. Веза између ствари и опажања треба да се прекине (*ипарашахара*). „Доста тих ствари“. Сажете силе треба приковати за нешто (*дхјана*). Ако више нема стварних веза, једино усредсређеност (*дхарана*), човек се смири. Човек се мора одвикнути да каже: видим, јер основа изјаве јесте вера у супстанцијално биће. У јоги свако може да сазна да не видим ја, него сам ја виђење. Не опажам ја, него сам ја опажање. Нисам појам и материја (*нама-руја*), него способност да опажам свет. Али и опажање и виђење и снагу треба срушити. И то је модификација. Начин искључивања модификације јесте медитација (*дхјана-хејас шад-вришја-јах*). Јогин не види облик, него нематеријално зрачење силе. Виђење материја није ништа друго до магловито виђење опсене настале посредством расуте узнемирености. Ако човек очисти и сажме силе, нестаје елемент који спречава јасно виђење. „Ова вежба води на други степен постојања. Ако духовни смисао преузме вођење душе, душа постаје будна. И друго ништа нема да чини.“

Узрок несигурности увек је у томе што човека поремети свест света опсене који је у деградираној будности и не може да се потпуно поистовети с основним стањем свога испољеног чистог духовног бића и не може да ојача у апослутном виђењу. Било колико да је деградиран, незамислива је таква људска ситуација а да се чисто духовно биће не пробије кроз свест заведену опсеном. Ако човек и не чује његов чисти духовни звук, он га увек препозна. Зато препознаје објављење. Човек зна, а да га нико није научио, примордијално зна да свет опсене није свет духа који се састоји од усредсређених сила, него свет расутих и неспокојних фигура и имена (*намаруја*), већ и због тога што свако зна да се опсена може растурити, силе неспокојне растурености се могу усредсредити, а фигуре и имена се могу граничити, и тим поступком човек се поново може наћи у основном стању. Али духовне силе се никада не могу нарушити и човек не може остварити ситуацију у којој прима к знању само фигуре и

имена, и кроз које се не би огласило човеково изворно биће. Зато човек увек зна за идеје. Зато Кинези кажу да се истина не може сакрити. Оно у чему се човек налази јесте свет увежбаних способности за задовољавање жеђи за животом, свет деформисане свести, свет који онакав какав је представља опсену човека који је допола успаван жеђи за животом. То је онај свет из којег треба иступити. Зато се екстаза назива иступањем, или стајањем по страни, или извансебношћу. Зато се назива порицањем ја. Ја је сплет увежбаних својстава у жеђи за животом. Не треба разорити телесно биће човека, него ово ткиво. Екстазом се назива поступак када човек уме да искорачи из овога сплета, ако уме да се ослободи владавине ове жеђи, и да примети да оно што живи унутар света жеђи, то је једна врста луде поремећености (*абхимана*), а односи се према фактичном постојању као опсена према стварности.

10.

Ако је екстаза инспирација, или надахнуће, изненадни бљесак без било какве најаве, а не резултат свесне дисциплине, она никуда не води. То је тако изоловани елемент и опсена која траје трен, коју изазива поглед када неко кроз случајно насталу пукотину види стварност, али још пре него што би био свестан, пада назад у опсену. Инспирација, или надахнуће не мењају склоп људске свести. Немају усредсређеног и прочишћујућег дејства, не изазивају смирење и поузданост. Види, с малим изузецима, целокупну поезију, музику, уметност, науку, филозофију!

Природа и стална атмосфера дисциплиноване екстазе јесте медитација. То је поступак укидања модификације свести (*дхјана-хејас шад-врийијајх*). То је перспектива. То је пракса смирености. Атмосфера медитације чини усредсређеним и смиреним стално схватање одабраног објекта. Медитирати над одговарајућим предметом било каквог психичког стања (*јајиха-абхимајиа-дхјанад ва*). Постоје три велика објекта, заправо три степена, Ја, Бог и ништа. Све три пројекције су овај пут свесне. Ништа није тако важно колико овакву пројекцију свесно докрајчити и створити екстазу-објекат. Свет је изузетан овако како га човек види, али није свестан. И није пројекција индивидуалне свести (*На ча екачии-ша-шанширам васиу*). Свет пројектује универзална људска свест која је над-ја. Зато први корак који треба начинити јесте да човек природно и несвесно дате објекте замени објектима које је по сопственој одлуци и у својој будности конструисао. То се збива у уметности, у мишљењу, у занатима, у понашању, али се то збива и у оној делатности која се назива цивилизацијом. Човек одбацује оно што је дато и замењује стварима које је сам остварио. Али стварање објекта у цивилизацији и у уметности није свесно, и нарочито се не збива у интересу ослобађања. Хинду баштина говори о *брахмавиду* и *мајавиду*. Брахмавид је онај који је будан у стварима духа, мајавид је будан у световним стварима. И – или баш због тога – брахмавид означава мудраца, мајавид чаробњака.

Стварањем свесног објекта-екстазе човек одбија случајно. Јер свет онакав какав јесте за њега није случајан. Он ствари свесно бира и сам их прави. Само прихвата оно с чим се сложио. Ништа случајно. Ништа што му је пало на главу и што би требало да подноси а да неће. Не трпети ништа што није до темеља осветљено и домишљено до краја.

А с друге стране, што је још важније, тиме што пројектује објекте, човек у себи самом бива свестан изузетне операције. Пројекција је непрекидна делатност бића коју човек не прима к знању и цела операција се одвија испод прага свести. Већ знамо да је подстрекач процеса жеђ за животом, а расутом немиру свести затамњена свест непрекидно сипа из себе своје пројекције које, усредсређене и преплетене, добијају затворен отпор и у укупном један јављају се као стварни свет. Поступком којим човек будно преузима власт над својим пројекцијама, процес који делује испод прага он претвара у свестан. Ако остане чак и само једна тамна тачка, активне силе природе од ње, као од клице, развијају нов свет. Напор је узалудан. Започиње ново образовање опсене ако човек не почупа корене.

Будна пројекција је по вољи и у интересу екстазе. Иначе нема смисла. Знамо да је *сарвал шунјам*, односно све је празно. Медитацијом треба стварати објекте екстазе како би човек себе суочио с пројектованим предметом. Објекат није стварност, него отпор и противник и супротност (*Gegenwurt, Gegenstand*). Човек себе поларизује објектом. Он се за њега хвата како би себе сама из себе уздигао. Јер је екстаза иступ, и то у сваком случају иступ из свога ја.

Човек у медитацији истражује ствари и свет не као стварно постојеће, него као пројекцију, као нешто што није настало независно од њега, него што на себи носи лик онога ко је то створио. Сам објекат је празан. Али је празна и пројекција. Сваку ствар треба напустити, каже махајана, али још више сваку не-ствар. Зато је најтежи, највиши и најделотворнији објект екстазе празнина. Највиши степен дисциплиноване технике заноса јесте интензивно схватање стварности независне од сваког стварног својства. То је *нирвикалпа самадхи*. Кинези ову празнину изражавају речју *ву*. То је санкхја *авиакшиам*. То је хебрејско *ен соф* и грчко *αδαιτι*. Бемеов Унгрунд. Оно што је изван постојања и непостојања. Што је изван почетка и не-почетка. То је ништа у које је загњурен екстатички дух. Ослободиће се само онај ко се окупао у не-бивству. Хасиди кажу за Аврама да је тражио Бога на земљи и није га нашао, и на небу међу звездама и није га нашао, и у времену и у безвремености и није га нашао, и онда одједном га је нашао у ономе што није нашао. Други хасидски учитељ каже: „Стварање неба и земље није ништа друго до стварање Нечега из Ништа, и свеци који су се одвојили од живота како би се придржавали Бога, како би га ухватили као да је он Ништа, а он је био пре стварања, опет Нешто враћају у Ништа.“ Баал Шем Тов каже: „Сваком правом човеку поверена је нека специфична њему одређена служба, али ако се човек окрене према свом корену и досегне ништа, постаје погодан за сваку службу.“

У техници екстазе ниједан корак нема толики значај као онај када човек изван себе оствари тачку ослонца, којим ће себе удвостручити. Каква је последица ове операције у *маја* учењу које се налази у свакој баштини, односно у једном од основних знања у целој баштини, по којем је свет који се опажа пројекција духа, и каква је последица у схватању стварање света – као пројекције божанског духа – то ћемо овом приликом само поменути. У сваком случају морамо рећи да стварањем објекта дух појачава ступањ топлоте сопственог бивства и удвостручава своју снагу. А бивство је у знаку сопственог појачавања. Постојати значи превазићи себе. Овај живот овде увек је више од самог себе. И екстаза не значи ништа

друго до не бити задовољан просечним степеном топлоте и напетости живота и свесно се уздизати до горњег степена (*самадхи*). А реализација тачке кључања није друго до васпостављање *état primordial (status absolute)*. У овом примордијалном стању свести све је празно. Нема објекта. Нема треперења. То је расположење глатко као огледало. Наштимованост за објављење не може бити друго до да свест упије у себе слике свих предмета, и да не задржи ништа друго до осетљивост уздигнуту на највиши степен. Виђење нестаје и не-виђење је оно које учи виђење. Човек се враћа основном стању. Ништа се не збива. Нема учења, нема обрта, нема преокрета, нема ослобађања. „Нашао си себе, али од почетка ништа није отишло од тебе.“ То је оно што другачије не могу да изразим до негацијом, као што чини кинески *в*, или хиндуско *авиакхам*, или хебрејско *ен соф*.

11.

Човек примењује технику екстазе зато да би у себи васпоставио стање примордијалне свести човековог бивства. Јер је само почетна и изворна осетљивост она која може да суделује у комуникацији човека и надљудског. Једини услов јесте да свест не оптерећује ограничење. Човек живи у немирној расутости. Како би неко умео да испуни услов, најпре мора да иступи из ове расутости. Узрок расутости јесте лунатичност (*ишасја хејшур авидја*). А узрок лунатичности јесте жеђ за животом. То је оно с чиме се треба обрачунати. Резултат обрачуна је будност, и једино је будност погодна да чује глас објављења. У екстази пак човек не само да васпоставља основно стање, него заједно с тим постаје у судеоник знања. Знање добија из надљудског света и оно се разликује од свих осталих знања. То је разлика између *брахмавида* и *мајавида*. Једно је аутентично искуство прибављено о стварности, друго је само пролазно и засењујуће и несигурно, односно чаролија. Објављењем треба назвати свако саопштење вишег порекла чија је основа свест без треперења, и чији је садржај непосредно ословљавање човека из надљудског круга. Овакво ословљавање или додир, подстицај или заповест, једноставно саопштење или путоказ, забрана или информација садржина је светих књига, али не само светих књига. Било је светаца и мислилаца и уметника и песника, мудраца и истраживача који су суделовали у оваквом додиру и задобили овакав подстицај, оваква саопштења су примали к знању и добили овакве путоказе. Није то чудо, већ ствар спремности. Није загонетка, већ питање технике. „Схватио сам да велики пут уопште није тајанствен.“

Није раздвојен удео у знању реализованог основног стања и стварности. Услов веродостојног саопштења је веродостојна егзистенција. А услов остваривања веродостојне егзистенције јесте да човек следи законе који се налазе у списима објављења. Не може бити да псеудо-егзистентан човек испољи аутентично саопштење, или да располаже аутентичним знањем. Алатеја значи ову непокривеност. Заборављање, скривање, псеудо-егзистенција нису истински. Други. Не он. Већ човек. Верлоген. Непрочишћеност. Корупција. Ништа не може бити веродостојно што извире из оваквог извора.

Оно што човек каже тачно је у таквом односу са стварном истином у каквом је односу с егзистенцијалном истином човек који то говори. Лична и стварна веродостојност се не могу одвојити. Уколико их неко ипак одвоји, он

омогућује затамњење чистог духа (*цинјам*) које се јавља у лажном човеку и у лажи. Само субјективно аутентичан глас може бити стварно веродостојан. Баштина је увек истицала и именовала онога човека који с овога гледишта долази у обзир. У Индији *видван*, у Јудеји *цадик*, у Грчкој *dikaios*. Сва три израза значе истински човек. Односно прави човек. Човек у којем нема ништа притажено и скривено и никакве задње мисли и ништа привидно, који не говори ништа друго до оно што чини, и у којем нема ништа лажно. Апостол Павле посвећивање назива упућеношћу. За Јована је Свети Дух, дух нескривене истине. Просветљена стварност. Упућен бити значи уз свесну одлуку иступити из свих оних затамњења и забуна, немира и расутости који жеђ за животом буди у човеку, и живети у чистоти изворне нескривености.

Значај свих врста технике екстазе, јоге исто као и суфија, орфике, или зена и махајане и Кабале јединствен је зато што не саопштава стварно знање, него учи личним условима за прибављање веродостојног знања. Стварно знање је само по себи мајавид. Није криво, или погрешно, или лажно у свим околностима. Горе је од тога. Јер је можда истинито, а можда и није. Зато је чаролија. Саопштавање пуког стварног знања без личне гаранције потврђене животном праксом, поготово у оном облику како се то догађа у новом раздобљу Европе, као теорија и наука и филозофија, представља овакву чаролију, или као што се каже – историју. У доба настајања евентуално заслепи, после извесног времена, међутим, расточи се и у човеку не остаје ништа друго до стид и срџба што је могао озбиљно да прими овакву будалаштину. Непрекидно настајање и растакање теорија и наука названо је допадљивом речју развој. Наравно, и сам назив је теорија, и већ је општепознато да је то име које покрива супротан процес.

Техника екстазе полази од тога да је стварно знање неутемељено без субјективне веродостојности. База сваког знања јесте понашање. Аутентично понашање пак постоји само једно, универзално основно стање (*état primodial*), оно што заступа *цадик*, односно *видван*, оно што човек може да реализује уз помоћ духа нескривене истине.

12.

Баштина зна за три пута реализације основног стања. Први је тао. Метод таоа јесте не-актиност. То је природно активитет највишег ступња. Каже се да је то опозив ја. Не суделовати и не умешати се, причувати се од тога да човек нешто боље зна, чак да уопште нешто зна, никакав активитет. За оно за што људи верују да је некорисно, то је највредније. Савршено је оно што се низашта не може употребити. Пустити да се само по себи уздигне оно што јесте и било је и биће. Тао не учи ни знању, ни пракси. Из собе не треба ни изаћи и човек прокрстари целом земљом, књигу не треба ни отворити и човек све сазна. Једино што треба учинити јесте узмаћи као снег који копни.

Други пут реализације основног стања јесте алхемија. Алхемија је изграђен метод чији је циљ сублимација. Име сублимираног живота је злато. Име знања које води том поступку: камен мудрости. Алхемија не пита зашто је поремећен живот човека, и зашто је он принуђен да лута кроз таму због своје нечистоте. Прихвата тај факат и израђује поступак којим забуну и таму распршу-

је и васпоставља основно стање. Међу операцијама алхемије најважнија је примена ватре. Ватра значи исто што и самопрегор, самокритика, самодисциплина, самоумереност. „Од свих чуда светаца већи је живот човека који се самопокреао.“ У Индији се назива *џајас*. Човек се прочисти у ватри самопорицања, сажеже у себи све нечисто и своје биће претвори у злато.

Трећи пут реализације јесте техника екстазе. Овај пут има најизграђенију теорију, и то је она која се већином користи. Техника екстазе учи да се свесно иступи из бесмислене заблуде и буди човеково право ја које живи испод човековог прага.

У коренито разрешавање питања постојања, каже један модерни мислилац, не води ни потпуно стварно знање, нити снага виђења и тумачења. То је у стању једино операција која мења суштину људског живота, једина, усредсређена операција која човека посвећује у несазнатљиво, и то на тај начин што за сваки елемент човекових промена гарантује и због тога одговара целокупном тежином личног бића. Човеково биће је у овде датом облику слепи аутоматизам усредсређене глади за животом, безличне жеђи које увек попуштају пред привлачношћу увек наизглед већег уживања. У тој ситуацији може да прибави светску моћ и највеће замисливо имање, највише знања, ни мало се променити неће. Мада човек свој живот може да оствари само ако се промени, односно ако иступи из своје жеђи, и оствари своје истинско ја. Ова операција је основа свих религија света. Религија не захтева од човека неко друго и страни, идејно узвишено биће, већ њега самог. Јер човек може да живи истински живот само преображен у своје истинско ја. Све остало је тужно и изгубљено лутање (*самсара*). Ни стварно знање, нити било каква генијалност виђења и тумачења никуда не води. Све остаје унутар круга жеђи за животом, сумњиво и релативно, јер је основа понајвећма случајан дар. Оно што је озбиљност и вредност, може да извире само из аутентичног човека. Зато људска цивилизација има тако болни карактер пролазности. Усред пустиња се уздижу и пропадају светски градови, дела песника и писаца постају макулатура, а скулптуре се ломе за калдрму на путевима. Само остаје оно што је неухватљиво: истинитост и чистота и веродостојност човековог бића. Оно што нема потребе да се о њему води рачуна и да се забележи ни да му се постављају споменици.

Тао, алхемија и техника екстазе су поједини степеници брахманског посвећивања. Брахман је члан духовне касте. Да би неко био брахман, као што се каже у Индији, треба да се други пут роди, односно треба да спроведе усредсређену операцију која мења одређену суштину људског живота и треба да постане аутентичан човек. Духом се ништа не може назвати, сем оно чему је извор истински човек. Истински човек, *цадик* и само је други израз за реализовано основно стање. Само друга слика ономе што изговарам, његов стварни садржај зависи од правог својства онога живота којим живим. Расути немир је природна последица човекове суштине која не живи правим животом. Истински човек је истински и онда ако сипа воду у чашу и испија је. Неки хасидски ученик је отишао код свог учитеља само зато да види како шнира ципеле. Више није ни потребно! Објављење може бити и у томе како неко испија чашу воде, и у томе како расклапа књигу, или оре. За знање истине треба прибавити лични услов.

Тисапалкоња, 15. мај 1960.

СУФИ

Можда се и не би могла назвати схватањем, сасвим је друга врста виђења, занос, поједностављење, продуховљеност, жеља да човек буде дотакнут, смиреност. Највећи напор да човек постане једно и ако је могуће да буде очи у очи с оним што крије светилиште. Али ако би човек завирио у њега, ништа не би видео. Па ипак, велики водовњаци оваквим поређењима упућују на то како треба приступити Богу и ко схвати такво знање ако продре до светилишта, може прибавити о њему стварна искуства.

Знамо за четири психолошка ремек-дела. Патанцалијеве јога-сутре, зен, суфи и хасидизам. Разлике су велике, једва да би и могле бити веће између архаичне Индије, будистичке Кине и Јапана, мухамеданских Арапа и пољских Пољака. Али није било ни доба ни места када духовна целина није била савремена. А целина је увек била у знаку религије. И сва четири се слажу у нечему, то је знање које помаже човеку у његовом ослобађању. У односу на њих филозофије, као што каже учитељ зена, служе само за то да стишавају плач деце. Овде се збива нешто друго. Емоције отварају пут целовитости, и то без било каквих претходних принципа и тиме човек постаје независна целина. Данас се оваква делатност назива и индивидуализација. Ако нешто желиш да разумеш, каже зен, ништа не смеш примити од других.

Било с ким да се сусретнеш споља или изнутра, убиј га. Ако се сусретнеш с Будом, убиј Буду, ако се сусретнеш с патријархом, убиј патријарха. Само тако можеш постати слободан. Никакве церемоније, никакви данаси, никаква добра дела. Никаква институционалност, никакаво начело, принцип, теза. Није могуће ни замислити већу напетост него што је између јогина и власти. Власт никога не воли мање од независна човека, а јогин никога не воли мање од верног слуге. У напетости власт остаје на нижој разини, јер оно што она има само је власт.

Суфију припада цео свемир, па и њега одбацује. Твоје је биће, каже Халац, дубина земље и кров неба су две твоје одеће. Али му ни то не треба. Живети тако да немам ништа, и да сам нико. Човек мисли да то чини за своје спасење.

Не, уопште. Било шта да си хтео да ми даш на Земљи, каже Рабија, подели међу мојим непријатељима, било шта да си хтео да ми даш на небу, подели међу мојим пријатељима, ја ћу се задовољити самим тобом. Није потребно чак ни сапасење. Више сам него своје спасење, каже Ибн Карам. Индус записује да је живети исправно могуће само ако се човек унапред одрекне сваке земне награде и награде на овоме свету.

У Кини знак за истину изражава поступак без противуслуге.

Свака велика метафизика је узбуђење неколико великих речи. Бубер је хасидизам сажео у четири речи. Сузуки зен у пет речи. Ко је разумео ове основне речи, може да се прихвати читања учитеља. Веданта је заправо само једна једина реч, атман. Али није вероватно да сав напор модерне науке о језику уме да приближи ове речи. Неопходна би била сакрална филологија Оригене да би неко могао да разреши ове емоције.

За суфи би се могло рећи да није ништа друго до одређење речи суфи. Било је оних који су бројали дефиниције, и баштина каже да постоји седам-

десет осам оваквих одређења. Али би се исто то могло рећи и за јогу и за зен. Сама дефиниција би била цело учење. Ако човек после темељне класификације и филтрирања одабере три речи, претпоставимо фана, хак и ахад, неопходно би било бар девет појмова како би објаснио ове три. Али би ових девет могао да расветли тек с нове три. Суфи не зависи од речи, него од музике. Није узбуђење неколико речи, него целокупног језика. У изузетним музичким делима постоје изузетно велики делови, само делови, каткада само тактови, или само тонови када се музика одваја од нота, од инструмента, рецимо потпуно се дематеријализује и лети и постаје надмузичка музика. Као када се екстатична душа одваја од човека и лети у нематеријалне висине. Суфи је већ такав језик који слободно говори не везујући се за слово, глас, ни за човека који говори, он је такав језик који је изнад себе појачан надјезички језик. Другде је можда довољно као увод ако човек разуме неколико речи. Овде се мора разумети одређени екстатички виши степен. Не метафизика, јер је песничка. Не поезија, јер је метафизика. Не језик, него музика. Не музика, него језик. Она музика за коју Ибн ал Фарид каже да је „туга због тога што је човек изгубио свој небесни дом“. Ко то не чује, он ништа не разуме од суфија. Свака реч је суперлатив. Пио сам вина у спомен своје љубави, каже исти овај Ибн ал Фарид, опио сам се пре него што је грожђе било створено. Кажу, пио си грех. Пио сам оно што би грех било не пити. Опио сам се тиме пре него што сам се родио и тако ће вечно остати, чак и онда када ми се кости у прах преточе.

Једноставност и изворност којима се дивимо у делу генија, заправо су ученост и голема замршеност Људи који нису привабили велико знање, ипак наизглед кажу нешто изванредно, то је по правилу осредње. Дивља генијалност је фантазија оних који ни не слуте шта је духовни рад. Цивилизације нису саме из себе захватале своје богатство. Оно због чега се данас одушевљава хеленством, то су знања преузета од цивилизације Пелазга, Феничана, Египћана, евентуално од Халдејаца и Етрураца, и оно што у Орфеју изгледа тако праизворно, није наивна генијалност, него створени ред у замршеној материји посредством човека нечувене обавештености у свим смеровима и на највишој разини доба. Има случајева када је грађа прикупљена, али није успело остваривање нове срећности. Тај неред се назива синкретизам. Више случајева знамо током историје, најкарактеристичнија таква збрка била је Александрија, и 19. век у Европи. Што ствара генијални човек и цивилизација, то је увек хијерархија. Кажу шта је важно, шта је другоразредно и трећеразредно. У синкретизму то нико не зна.

Једноставност суфија, и његова изворност, једна је од најсложенијих духовних појава. Већ је то и сам мухамеданизам. Суфи, ако и не преузима много из Мухамедовог учења, тим више учи из хебрејске кабале, и веома много од Грка, нарочито од новоплатониста, и од хинду баштине.

Суфи је у првом реду љубав према Богу, потом познавање Бога. Али никада нико није могао да раздвоји љубав од познавања. Доказ је и семитски језик. Ако неко каже да се неко у љубави спојио са женом, он каже да ју је „познао“. Појачана љубав којом се суфи приближава Богу готово је у потпуности систем сазна-

ња кабале. Преузима и стално користи учење о десет сефира. У вези с арапском математиком посебно треба говорити о ванредном значењу тога преузимања. Оно што је суфи преузео суверено користи, што значи да га продубљава.

Постоји понешто што изоставља, као ону од десет сафира коју хербрејска баштина нарочито наглашава, малкхут, мисао о светском царству, краљевству. Суфи се не бави идејама власти.

Једна од најважнијих речи суфија јесте хак, то је хебрејско кнохмах, друга сафира која значи знање, истину, стварност, мудрост. Реч је играла ванредну улогу у Александрији и код гностичара. Касније у средњем веку, у новије доба код Бемеа, и код руских мислилаца као што су Флоренски, Соловјов, Булгаков. Хак се у Европи називао Софија. Суфи непрекидно говори језиком љубави, јер то одговара оној страсти коју осећа према Богу. Сањарење, медитација, жудња, извансебност и опијеност и афекат и одушевљење и покорност. И у овом заносу је свака друга његова реч хак, стварност, истина, знање, мудрост. „Ја који њега волим јесам он, и он који мене воли јесам ја.“ Љубав се не може учити, она је дар Бога, и пружа је милост. Један једини трен бити заједно с Богом више је него поштовање целог човечанства од стварања до конца света. Биће које се налази у Богу више је од највећег арханђела изван Бога. Мистика је знање граничних подручја. Оно што је изнад и испод, испред и иза, што се заборавило и што је изостављено. Нарочито оно што је незгодно и под знаком питања и страшно и неизвесно. Мистика није магловита по својој природи, него по свом предмету, јер се увек бави оним што је – било намерно, било несвесно – остало у тами. Ко једном буде написао озбиљно дело о мистици, много ће расправљати о рационализму, позитивизму, материјализму, о искуству, и веома мало о необразложеној фантазији по којој уопште знамо мистику. Свако знање, па чак и најегзактније, има своје гранично подручје и његови продубљени резултати и открића готово у свим случајевима искрсавају на овим граничним подручјима. Џојс је за уметност рекао, а односи се то на свако знање, да јој је једини задатак буђење свести о скривеним садржајима свести, све остало је узалудно и празно. Мистичар је онај ко води рачуна о ономе што је изнад и испод и иза њега. Њега не интересује само ствар, него и њена сенка. Он не подноси да се нешто остави. Он не подноси да не постоји јединство у свету где је све један. Он не подноси да нема светлости. Свет ће сазрети када од два постане један, спољашње ће бити као унутарње и мушкарац ће бити једно са женом тако да неће бити ни мушкарац ни жена.

Најсвојственија мистика се налази на граничном подручју матезиса. Ово искуство, ако не другде, човек може прибавити у великом делу Расл-Вајтхед *Principia mathematica*. Расл се позива на Фрегеа, који је, по њему, поставио основе модерне математике. Онај кога не ограничава сужено схватање стручњака и упућених одмах ће открити да Фрегеове математичко-логичке операције, које се могу геометријски представити, имају веома снажан афинитет за мистику бројева. Полазећи од Расла, Вајтхед своје мишљење гради на децималној аритмологији. Карнапова логистика пак у целини је питагорејско-кабалистичка. А што се све то могло сматрати егзактнијим мишљењем од претходнога, било је могуће само зато што су пређутана веома важна делања.

Проблем мистике и математике узнемиравао је Расла целог живота, нарочито кад се све више постављао на становиште чисте логике ова узнемиреност је постајала све већа. Ко жели да се увери у то, нека прочита његове књиге о мистици и логици, или оно што је написао о значају својих сазнања о спољњем свету. Појачани сенс пур (Маларме) који страхује од сопствене таме. Јер постоји и егзактна мистика и мрачна математика, а где постоји ванредна светлост, тамо је и сенка ванредна. А све то зависи од тога ко је шта прећутао.

Не би имало ни смисла ни озбиљности ако би човек у неколико речи покушао да истражује гранична питања мистике и матезиса. Све у свему само толико да је модерна математика (види Расл-Вајтхедов аксиом) нулу потврдила као број, а нулу су, као што се зна, открили Арапи. Чак немамо ни појма каква је била веза између матезиса и мистике у време суфија. Али једну ствар поуздано знамо. Арапску цивилизацију је у то време карактерисао недостатак сцијентифизма интензивно супротстављеног метафизици. Дакле, матезис и мистика су тада биле у таквом позитивном и плодном односу као што су сада у непријатељском и негативном односу. Мисли зачете у мистици налазиле су непосредан пут у матезис и обратно. На тај начин се може претпоставити да је сенс пур који се очитује у суфију надахнуо математику, рецимо исто уживање у апстракцији које је преко Скота Еригене и Кузанског приспело у Европу и посредством Паскала-Њутна-Лајбница доспело до модерних.

Несумњиво је да нула није у том смислу број као остали. Прећутно то признаје и најновија математика када је у потпуно посебном аксиому оправдава и мора да је оправдава. Нула се налази испред један. Увек испред њега. То је почетак. Још пре непочетак. Човек не може да победи у себи мисао да нула није *par excellence* математички појам. Можда је сродан с оним што Кинези називају *ву* и одређују да се о њему не може тврдити ништа ни позитивно ни негативно. *Ву* је нешто, каже Фонг-ју Лан, о чему се не може рећи ништа, јер било како да га назовемо, већ бисмо дефинисали оно што се не може дефинисати. Појму *ву* у Индији одговара *адити*, у Грчкој *апеирон*. Али је све то традиционална аналогија. Хебрејско *ен соф* пак прецизно јесте појам који у арапској математици одговара нули. Ни о *en sof* се ништа не може рећи. И он се налази пре почетка, на граничном подручју. *Соф* значи основу, базу. *Ен* је негација. *En sof* је дакле без основе, односно без базе, непочетак. Има кабалиста који га називају *кадмон*. То је „*non ens primordialis*“. Беме га преводи као *Ун-грунд*, и то без остатка. Овај реалитет света сваки језик изражава с негацијом. Нула је математички симбол овога непочетка. Егзактизација онога што је неодредљиво. Арапи су нулом начинили средство рачунања и бројања онога што је неизрачуњиво и неизбројиво. Знали су да уведу у рачунање оно што се не може увести у рачунање.

У Кини *ву*, у Индији *адити*, код Грка *апеирон* никада није био ни у каквој вези с неком теоријом бројева. Међутим, у Јудеји је *en sof* био аритмолошки појам. Аритмолошка архаичка теорија бројева. *En sof* је био појам који је предухитрио десет сефира и стајао је испред један као почетак, односно непочетак. Кинези и Индуси и Грци нису могли наћи нулу, јер су имали своју метафизи-

ку, али нису имали ни мистику, ни математику. Арапи су их имали, и на граничном подручју су открили нулу. Зато би се могло тврдити да се плодна математика развија само тамо и у оно доба где и када и мистика и обратно, јер су обе чисто (нечитљиво...?) особено подручје, и обе (...?) су неприменљиве.

Мисао, наравно, није проста. Прихваћено модерно становиште јесте да број нема квалитет, а управо бесквалитетни пуки квантитет је оно што је број. зато се може назвати чистим смислом. Али ако и нема никаквог квалитета, нешто ипак постоји, а то је квалитет броја. У смислу *sans rig* и број је квалитет, и зато, када је неухватљив и непочетак, оно што је испред и увек остаје испред, у знаку нула постало је број, оно што изворно и према природи није имало никаквог квалитета, јер је била непочетак и о њему се ништа није могло тврдити, јер је све било с ове или с оне стране искуства, овај број је узео на себе квалитет. Сваки број је атрибут. Нула није. Али почев од тада постала је као остали бројеви, јер је с њом рачунато, насупротив томе што је нарочито ова могућност рачунања остала немогућност рачунања, и остала је оно што је изворно била; нешто што се не може дефинисати, и о чему се ништа не може знати, и што сваки језик може да изрази као порицање, једино има улогу у математици и у мистици као позитивни реалитет. Нула је број, али је баш само број. Гранично број, али нико не зна где се налази та граница. Налази се на почетку непочетка, или на линији бескрајног краја, на граничном подручју матезиса, али нико не зна да ли је најмањи број, или половина највећег броја, али је у сваком случају изван тога.

Када је Кантор замислио Алеф нулу, једну од генијалних концепција модерног матезиса, заправо није учинио ништа друго него секундарно развио теорију арапске нуле. Алеф нула је по Кантору математички знак збира свих замисливих бројева. Алеф нула се не мења када се помножи, или подели сама собом и после сваке операције остаје Алеф нула. Односно понаша се тачно онако као три знака у математици, Један, нула и бесконачно. Из чега се може извести и закључак да је овде реч о истом реалитету три математичка знака.

Нула првобитно није била математички већ аритмолошки појам, и Арапи су је начинили математичким. А учинили су то зато што свака друга метафизика почиње с Један, само арапска почиње с непочетком. Другачије речено, у свим другим метафизикама, у Кини, Индији, Грчкој, Јудеји, човек је себе поистовећивао с Један, само се у арапској метафизици поистовећивао с нулом. Нула није ништа. Нула је непочетак и неодређљивост, оно што се налази испред, испред Један и увек испред. Шта је почетак? питао је ученик. „Када бих ти казао, већ то не би био почетак, него друго. Нула је оно што се не може изрећи. Једном сам досегао крајњу границу Небића и десет година сам летео како бих пресекао Не кроз Не, у Не.“ Заогрни се плаштом ништа, каже Фарид Един Атар, пиј из пехара поништења, загрли љубав распада и устакни капуљачу небића – избрисао сам себе и нестало сам и ништа од мене није преостало, био сам само сенка, ни зрнце праха није преостало. Био сам капљица воде изгубљена у океану мистерије, а сад више не могу да нађем ни ту капљицу.

А сада ево тумачења фане, једне од основних речи суфија: фана (фана ал фана) – пролазност пролазности

- одбацивање свега што није Бог
- одбацивање сваког својства
- одбацивање сваког квалитета
- одбацивање сваког личног ја
- одбацивање индивидуалног ја, утапање у универзално ја
- без стањас
- лишавање помисли на предмете
- знање поништености
- утапање у чисту потенцијалност

Једина делатност суфија јесте фана. У људском бићу једино је важно лишавање, као што кажу на Тибету. Суфи се поистовећује с оним што није ја, јер се налази испред ја. Испред без стања. Скида са себе све што је својство, што је квалитет, што није Бог. Фана је знање поништења, враћање у примордални непочетак. Математички знак овог основног стања јесте нула. У свим другим баштинама основно стање јесте Један, сједињавање с највишим духом, с Брахманом, Атманом, Богом. Само се суфи не сједињује, него зарања у фану. „Стање створења је променљиво, суфи нама стање.“ На овом месту се укида виђење и невиђење је оно што учи виђење. Живети тако да немам ништа и да будем нико. „Такав сам као непочетак и бескрајно и бездање море. Нисам хришћанин, нисам Јевреј, нисам ни Парс, ни муслиман. Нисам источњак, западњак, копнени, морски. Не потичем из земље, ни с небеских тела која круже... нисам код своје куће на овоме свету, ни у паклу, ни у рају... моје је место не-место, мој траг је без трага, ни тело, ни душа...“ Порицање води постојећем трагу...

Суфи се позива на осамдесету песму друге суре Корана: „Ко земни живот купује ценом живота на другом свету, неће добити благу казну и нема му помоћи.“ То је догматски основни став, нема средњег пута. Или свој земни живот жртвујем за спасење, или спасење за земни живот. „Друго је спас и друго је живање“, каже Катхака упанишада. Ко изабере земни живот, изгубљен је.

Надахнуће код свакога народа је на карактеристичан начин сасвим другачије, па ипак је на целој земљи једнообразно. Што се евентуално однекуда преузима, свуда се налази и ако се закопа довољно дубоко, свуда се налази и исто се налази. Ако се и преузима, заправо није то ни потребно. Корен сваког људског бића храни се из истог горњег тла. Ово што је код сваког народа другачије, па ипак на целој земљи истоветно, назива се баштина.

Суфи је много учио од Грка, нарочито од Плотина, Прокла, Порфирија и Диониса Ареопажита. Али човек учи само оно што већ и онако зна. Пре свега концепт држања преузет наспрам материјалног света. Арапски језик првобитно, као и санскрит, није имао реч за материју, преузео је из грчког хиле и начинио од ње хула. Материја је гомила рушевина свега постојећега. Али човек ни у овом материјалном животу не чини ништа друго до што гледа визије. И пракса је теорија, али *theoria asthenstates*, односно најбезвреднија теорија.

Оно чиме се неоплатонизам највише бави јесте *megale arcne*, велики почетак, који је „пре свега“, и који се назива Хен, односно Један. Неколико де-

финиција овога Хен нарочито је сродно ономе што се налази у средишту арапске фане. Али ако и постоје сви разлози да човек претпостави тешње везе између Хен и непочетка, ипак је то немогуће, већ и због тога што Плотин и Прокло увек говоре о Један, а суфи увек о ономе што је „испред“ тога.

Неколико одређења: „Један је изван тога да га човек може сазнати или прибавити знање о њему. Један је изнад свега изрецивог. Један је изван постојећег и изван разума.“ Нико не може посумњати како ово готово покрива приступ да „суфи нема стања, виђење на овом месту престаје и невиђење учи виђење, моје место је не-место, траг ми је не-траг.“

Масињон, коме захваљујемо за две сјајне књиге о муслиманској мистици и Халапу, приредио је мали речних узајамно одговарајућих појмова арапске и хинду баштине. Најважније такве речи су атман нафс, манас калб, пуруша рух, сатва назар, будхи манзур, дхјана назир, самадхи тацрид, тафрид, цам. Поред тога преузета су учења о карми и о самсари и многе мисли које се не могу унети у речник.

Индија је знала више метода јоге, као што су карма, цнана и хатха јога које потичу из Патанцалијеве јоге-сутре. Такав је метод и бакхти јога. Јога је техника екстазе. Знамо да екстаза значи бити „пре тога“, или бити „изван тога“, да човек нема „стање“, када је „невиђење оно које учи виђење“. То је оно о чему пише Плотин да је „сасвим друга врста виђења одушевљење, поједностављивање, продуховљеност“.

Као што суфи каже да је „сваки трен ново вазнесење“. Индуска шантабакхта (у којој гори ватра љубави Бога) каже да не смемо да потиснемо ниједно своје осећање, чак напротив, треба их појачавати и усмеравати према горе. „Једина велика вредност живота јесте љубав према Богу. Сва снага човека, његова способност, знање, таленат, инстинкт извиру отуда што тражи Бога. Први узрок сваког духовног и душевног покрета јесте боготражење. То је екајана, односно једини пут. Свако знање и филозофија и уметност и сваки језик и музика јесу боготражење.“ Само ако човек иде овим путем може разумети да је „све постојеће свето, јер је све Божије.“ Или као што суфи каже: „Никада нисам видео ништа изван Бога. Све желим теби да дарујем и за то не желим ништа. С радошћу примам сиромаштво и немаштину, јер долазе од Бога, болест и беду, јер долазе од Бога, патњу и смрт, јер долазе од Бога.“ То је бакхти. То је суфи. Самозаборавна одлучност и извансебност и самопрегор.

Баштина зна за два пута посвећивања, велики и мали пут. То је код будиста махајана и хинајана. У Грчкој то је пут езотеричара и егзотеричара. Код Арапа тариках и шаријах. Мали пут посвећује у друштвени живот, казује шта је поштење, искреност, стрпљење, хуманост, разум, трезвеност, част. Велики пут би се могао звати обожење. Бахавадгита га насупрот путу предака назива путем богова. Суфи је такав тариках, велики пут, чији је највиши резултат, његов циљ и логос: „ама хоа“, односно „ја јесам“. У Индији: „ово си ти“, тат твам аси. У другачијем изразу: ана лжхак, „ја јесам знање, истина, мудрост“. У Индији: „ја јесам Брахман“ – хам, брахма асми.

Мали пут дословно тумачи свето писмо и каже да изван спољњег разума ништа друго није допуштено (захир). Велики пут учи да је прави смисао обја-

вљења подизање човекове душе на степен спасења (батин). Овај други свако треба сам да нађе. Они који иду малим путем тону у историју. Велики пут још никада није постао несавремен. Од Јевреја је преузето основно стање, од Грка метафизички појмови, од Индуса техника екстазе, а насупрот томе ономе ко чита суфи чини се да му у том трену сам од себе, један једини пут, сада и непоновљиво извире из људског срца. После крсташких ратова такорећи под потпуним арапским утицајем у целој Европи се раширило мишљење као што је Ал Газалијево, који каже да је пука дијалектика траћење ума које нема никаквог утицаја на унутарњост религиозног живота и његову чистоту, чак га и омета, то је потребно само онима који не знају да разликују небитно од битнога – пуко објашњење закона (фика) не показује пут ка спасењу. Они Европљани који су били осетљиви на мисли као што су биле Ал Газалијева, као сколастичари, тражили су аргументе против скочањеног малог пута. Арапски утицај се измешао с кабалистичком баштином која се пробијала из Шпаније, путем који до сада није разјашњен, али је вероватно такође посредством Арапа приспео с алхемијом и с утицајем Дионисија Ареопагите који ни за тренутак није престајао. Колико год је Европа потпуно умела да асимилује класичну грчку и римску мисао за време и после ренесансе и, истина, кришом, алхемију (јер је познато да су и велики учитељи сколастике писали мноштво алехмијских расправа), толико је мало обрадила кабалу, али мање и од тога суфи. Неколико секти, неколико осамљених мистика, као Екхарт, Таулер, Тома Кемпијски, или касније Молинос и његовим посредством свети Јован од Крста и у делу Лојоле онај који има осећај за вавке ствари, чује далеку музику суфија. Како је незамисливо сиромашан овај свет који није ништа друго до самомучитељски напор због ранга, због имања, због уживања и власти која све гази, из којег недостaje онај степен екстазе љубави о којој говори суфи. „Знам да сам једно с тобом, неодвојиво једно, али хоћу да се одвојим од тебе како бих уживао у дивоти своје љубави.“